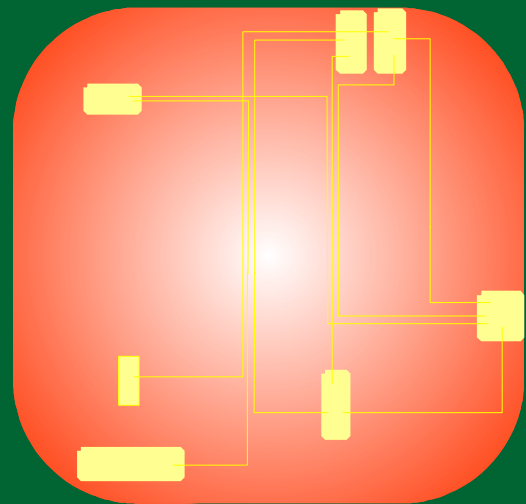

KESKI-SUOMEN MAASEUTUSTRATEGIA 2030

KILPAILUKYKY

UUDELLEEN-
ORGANISOITUMINEN

ASUMISVIIHTYVYYS

VUOROVAIKUTUS

Keski-Suomen liitto ja Keski-Suomen TE-keskus
& Fin-Auguri Oy

KESKI-SUOMEN MAASEUTUSTRATEGIA 2030

Strategiatyön ohjaus ja strategian kirjoitus:
Tuomas Kuhmonen, Fin-Auguuri Oy

SISÄLLYS:

Esipuhe

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030 - tiivistetty kuvaus

1. Johdanto
2. Keski-Suomen maaseudun tila 2000-luvun alussa
 - 2.1. Aluenäkökulma
 - 2.2. Elinkeinonäkökulma
 - 2.3. Kehittämisenäkökulma
3. Skenaariot 2005-2030
 - 3.1. Perinteiseen tapaan
 - 3.2. Kilpailutalous ottaa vallan
 - 3.3. Ympäristötalous ottaa vallan
4. Keski-Suomen maaseudun vahvuudet ja heikkoudet, mahdollisuudet ja uhkat erilaisissa tulevaisuuksissa
 - 4.1. SWOT-analyysi
 - 4.2. Strategiset johtopäätökset
5. Visio Keski-Suomen maaseudusta 2030
6. Keski-Suomen maaseudun kehittämisen strategiset päämäärät 2005-2030
7. Keski-Suomen maaseudun kehittämisen painopisteet 2005-2030
8. Maaseutustrategian toimeenpano ja seuranta

Liitteet

Esipuhe

Keski-Suomen maakunnan yhteistyöryhmän maaseutujaosto kokosi maakunnan toimijatahot yhteen pohtimaan maaseudun nykytilaa ja tulevaisuuden näkymiä. Maakuntahallituksen nimeämän strategiaryhmän työhön osallistui TE-keskuksen, maakuntaliiton, metsäkeskuksen, maaseutukeskuksen, MTK:n, oppilaitosten, kuntien, toimintaryhmien ja eri toimialahankkeiden edustajia. Työn ohjauksen ja strategian kirjoittamisen on tarjonnut Tuomas Kuhmonen Fin-Auguuri Oy:stä. Strategian laatiminen alkoi kesällä 2005 ja päättyi tammikuussa 2006.

Tämän työn tuloksena syntyneen Keski-Suomen maaseutustrategian tavoitteena on luoda ajoittain päivitettävä viitekehys sekä toimintamalli, jonka avulla maaseudun asukkaiden ja elinkeinojen toimintaedellytyksiä voidaan arvioida ja tukea tulevien vuosikymmenien aikana. Strategiatyöllä halutaan valmistautua tulevaisuuteen: miten vallitsevan kehityksen suuntaa voidaan muuttaa ja maaseutu pitää asuttuna sekä elinvoimaisena. Tehtävä ei ole helppo, sillä erityisesti pohjoisen Keski-Suomen harvaan asutut maaseutualueet ovat vaarassa autioitua.

Strategiatyö nojautuu pitkän aikavälin kehityksen analysointiin ja tulevien suurten trendien ennakkointiin. Tähän ajanjaksoon mahtuu monia lyhyitä kehitysjaksoja, joista osa on pitkän aikavälin kehitykseen nähden jopa täysin vastakkaiseen suuntaan meneviä kehityspolkuja. Silti kehitys on kulkenut ja ennusteiden mukaan näyttäisi tulevaisuudessakin kulkevan maakunnan reuna-alueilla vääjäämättä samaan suuntaan: maaseudun asutus harvenee ihmisten muuttaessa työn perässä taajamiin. Viimeisten vuosikymmenien aikana maaseudun asukkaita ja voimavaroja on siirtynyt yhä kiihtyvällä vauhdilla maakuntataajamiin ja Etelä-Suomeen. Aluepolitiikan keinoin maaseudun väkikatoa on pyritty hidastamaan, mutta laihoin tuloksin.

Maa- ja metsätalouden rooli maaseudun elinkeinorakenteessa on muuttunut. Työn tuottavuuden kasvaessa entistä pienempi osuus väestöstä saa elantonsa maaseudun perinteisistä ammateista. Maa- ja metsätalouden tuottavuuden huima kasvu sekä EU:n maatalouspolitiikka uhkaavatkin nyt tyhjentää maaseudun harvaan asutut alueet lopullisesti parin seuraavan vuosikymmenen kuluessa. Maatilojen lukumäärä vähenee ja koko suurenee. Ennusteiden mukaan tulevaisuudessa enää noin yksi prosentti väestöstä saa toimeentulonsa maataloudesta.

Globalisaatiokehityksen ja maailmankaupan vapauttamisen seurauksena syntyvät muutosvoimat tulevat kaukaa, mutta niiden vaikutukset maaseudun kohtaloon ovat kuitenkin suuret. Monet Keski-Suomen maaseutualueilla tuotetut tuotteet, kuten elintarvikkeet, puujalosteet sekä teollisuuden tuotteet kulutetaan maakunnan ulkopuolella. Näiden ”vientialojen” kilpailukyky mitataan jatkossa yhä useammin maailmanmarkkinoilla ja siksi yritysten kilpailukykyistä huolehtiminen on Keski-Suomen maaseutustrategian keskeinen sisältö.

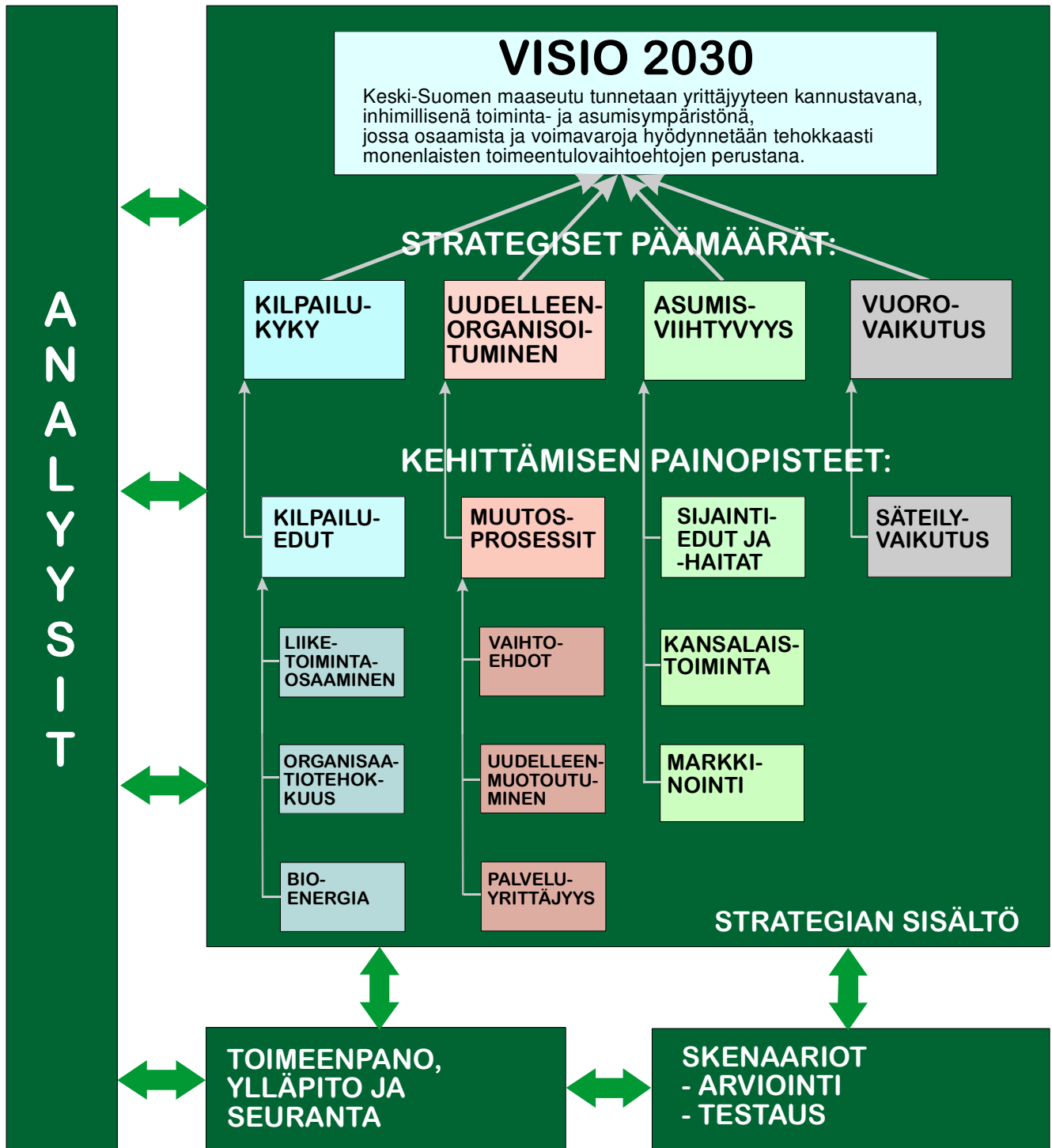
Uusia merkittäviä elinkeinoja tarvitaan maaseudun säilyttämiseksi elinvoimaisena ja asuttuna. Jotta maaseutu voisi tarjota elannon ja viihtyisän asuinpaikan uusille perheille, täytyy palvelurakenteissa, omistajuudessa ja asenteissa tapahtua muutoksia. Maaseutu tarvitsee runsaasti uusia yrittäjiä, julkisten palveluiden tehokasta uudelleen organisointia sekä investointeja osaamiseen, yhteyksiin ja huipputeknologiaan seuraavien vuosien aikana.

Maallemuutto on orastava trendi, joka voi muuttaa maaseudun kohtalon. Keski-Suomen maaseutu tarjoaa monipuolisia asumismahdollisuuksia, joita tulisi aktiivisesti kehittää ja markkinoida. Työn ja asumisen välinen sidos heikkenee jatkuvasti. Etätyö, luova yrittäjyys ja verkostotalous mahdollistavat asumisen luonnon keskellä kaukana ruuhkista. Uusille asukkaille on oltava palveluita tarjolla samoin kuin nykyisellekin ikääntyvälle väestölle.

Hyvä strategia herättää ajatuksia, keskustelua ja näyttää suuntaa. Toivottavasti Keski-Suomen maaseutustrategia 2030 täyttää tältä osin tehtävänsä. Kehityksen todellisen kulun määräävät kuitenkin yksittäisten ihmisten sekä organisaatioiden päätökset ja teot.

Pirkko Haikkala
Strategiaryhmän puheenjohtaja

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Tiivistetty kuvaus

1. Johdanto

Suomen maaseudun pitkiä kehityskaaria tarkasteltaessa havaitaan selvästi suuren murroksen käynnistyminen 1990-luvulla. Aina 1950-luvulta lähtien vallinnut "hyvinvointivaltion" laajentuminen yhä syvemmälle maaseutualueille pysähtyi nopeasti ja samalla varsin tasainen, suojaisa ja helposti ennakoitava kehitysjakso päättyi. Maaseutualueilla onkin 2000-luvun alussa menossa harvinaisen monensuuntaisia kehityskulkuja. Syrjäinen maaseutu kärsii pitkäaikaisesta muuttotappiosta ja kuntien peruspalveluiden tuotantotavat ovat vähentyneiden voimavarojen vuoksi uudistumassa nopeasti. Maaseudun peruselinkeino, maatalous, on eriytynyt myös sisäiseltä kehitykseltään ja pitempiaikainen eriytyminen kohti toisaalla "riittävän" suuria yksiköitä (kannattavuus) ja toisaalla "riittävän" pieniä yksiköitä (monitoimisuus) on voimistunut entisestään.

Uusia maaseutuyrityksiä on syntynyt melko runsaasti eri aloille ja tämän joukon kehityskaarissa ollaan hakemassa suuntaa esimerkiksi laajemmille markkinoille pääsemiseksi ja yritysten välisen tuotannollisen tai markkinointiyhteistyön lisäämiseksi. Maatilayrittäjien toimeentulon vahva riippuvuus poliittisista tukipäätöksistä luo jatkuvaa epävarmuutta, mutta siitä huolimatta maataloilla on otettu suurempia riskejä kuin vuosikymmeniin. Maaseutuyrittäjien tiedontarpeet ja tukipalveluiden tarpeet ovat hajautuneet ja vaatimustaso on samalla kasvanut huomattavasti, mikä on saattanut koulutus- ja neuvontapalveluiden tarjoajat haasteelliseen asemaan.

Maaseudun kehitys määräytyy ensisijaisesti yksittäisten ihmisten ja yritysten tekemien ratkaisujen tuloksena. He perustavat ratkaisunsa toisaalta omiin, yksilöllisiin tavoitteisiinsa ja lähtökohtiinsa sekä toisaalta odotuksiin toimintaympäristön muutoksista. Alueen oma maaseutustrategia voi parhaimmillaan tunnistaa alueensa ja sen toimijoiden vahvat ja heikot puolet sekä arvioida sitä, kuinka nähtävissä olevat toimintaympäristön muutokset kohtaavat tämän kentän. Tältä pohjalta on mahdollista ennalta hahmottaa sellaisia kriittisiä tekijöitä, joihin olisi syytä kiinnittää huomiota tai joita tulisi pyrkiä muuttamaan mahdollisimman suotuisan kehityksen mahdollistamiseksi. Tämä luonnollisesti edellyttää syvällistä analyysiä näiden tekijöiden tunnistamiseksi sekä yhteistä keskustelua suotuisan, realistisen tavoitetilan hahmottamiseksi.

Strategiatyö on tulevaisuuteen valmistautumista. Sen lähtökohtana on hyvä tuntemus lähtökohtatilanteesta ja jatkuvasti tapahtuvista muutoksista - niiden luonteesta ja syy-seuraussuhteista. Tässä strategiatyössä on analysoitu aluksi Keski-Suomen maaseudun tilannetta 2000-luvun alussa kahdesta näkökulmasta: *aluerakenteen* ja maaseudun eri toimintojen, *elinkeinojen* näkökulmasta. Tällä on pyritty hahmottamaan maaseudun nykyinen asema sekä tunnistamaan keskeiset muutosvoimat vaikutustapoineen. Monet muutosvoimat ovat sellaisia, että niihin ei voida alueella juurikaan vaikuttaa (esim. eri elinkeinojen tuottavuuskehitys), minkä vuoksi ne on erityisesti syytä tunnistaa, jotta kehittämistyötä ei suunnata "tuulimyllyjä" vastaan. Analyysissä on korostetusti esillä työ ja siitä saatava toimeentulo: toimeentulomahdollisuus sitoo ihmiset maaseudulle sen kestävän elinvoimaisuuden näkökulmasta.

Vain trendikehityksen ja maaseudun ihmisille ulkopuolelta tulevien muutosvoimien tarkastelu johtaisi helposti mekaaniseen, ennalta täysin määrättyyn tulevaisuuskehitykseen. Näin ei kuitenkaan ole - tulevaisuus voi muuttua myös maaseudun sisäisten tekijöiden vuoksi. Niinpä kolmantena analyysinäkökulmana onkin tarkasteltu paikallisen dynamiikan merkitystä. Onko

sitä ylipäättään olemassa Keski-Suomen maaseudulla, missä ja millaista? Kuinka paljon sen varaan voidaan laskea tulevaisuuden toiveita? Miten maaseudulla pystytään hyödyntämään erilaisia kehittämisen keinoja, joita ulkopuolelta tarjotaan? Tästä muodostuu analyysin kolmas näkökulma: *kehittämisenäkökulma*.

Tämän analyysivaiheen jälkeen on siirrytty tarkastelemaan lyhyesti niitä vaihtoehtoisia tulevaisuuksia, jotka Keski-Suomen maaseutu toimijoinen voi kohdata. Tulevaisuuskuvia on hahmotettu kolme: perinteiseen tapaan, kilpailutalous ottaa vallan ja ympäristötalous ottaa vallan. Tällä on pyritty laajentamaan analyysiä, jotta tehtäviä strategisia valintoja varmasti katsotaan riittävän monesta näkökulmasta - tulevaisuuttahan kukaan meistä ei tiedä.

Näiden vaiheiden jälkeen strategiatyössä on siirrytty määrittelemään sitä suotuisaa mutta realistista kuvaa tulevaisuudesta, jota kohti alueella halutaan pyrkiä: visiota Keski-Suomen maaseudusta vuonna 2030. Vision ja analyysin tulosten pohjalta on määritetty Keski-Suomen maaseudun kehityksen strategiset päämäärät vuoteen 2030 saakka. Nämä ovat niitä keskeisiä painopistealueita, joihin pitkäjänteisesti panostamalla uskotaan saavutettavan visiossa esitetty tavoitetilä. Strategiset päämäärät muodostavat siis eräänlaisen tiekartan, joka tulisi olla esillä koko ajan, jotta kaikki hahmottavat tärkeät asiat samalla tavalla. Mikäli painopisteet on arvioitu oikein, niihin panostamalla katsotaan siis saavutettavan tavoiteltava tulos paremmin kuin joihinkin muihin asioihin panostamalla.

Strategisista päämääristä on edelleen johdettu suuntaa-antavat tavoitteet, lyhyemmän aikavälin painopisteet, joita on tarpeen aika ajoin tarkistaa. Tämä johtuu siitä, että esimerkiksi käytävissä olevat toimenpiteet muuttuvat vuoteen 2030 mennessä, jolloin samoihin strategiisiin päämääriin on järkevää pyrkiä hieman erilaisin keinoin ja painotuksin. Lopuksi on esitetty suosituksia siitä, kuinka Keski-Suomen maaseutustrategiaa olisi syytä käyttää: kuinka sitä voidaan toteuttaa, kuinka sitä tulisi pitää yllä ja kuinka sen toteutumista tulisi seurata.

Sekä analyysi että strategia ovat korostetun työllisyys- ja rakennekeskeisiä, koska toimeentulo on ihmisen elämänlaadun yksi keskeinen kulmakivi ja maaseutu ympäristö luo sen hankkimiselle omat erityisvaatimuksensa. Jos maaseudun asukkaiden työllisyys ja toimeentulo ovat kunnossa, muita asioita on aina helpompi hoitaa sen jälkeen.

2. Keski-Suomen maaseudun tila 2000-luvun alussa

2.1. Aluenäkökulma

Yleinen aluerakenne: keskuseutu ja maaseutu

Keski-Suomen aluerakenne on selkeän kaksijakoinen. Jyväskylä lähikuntineen muodostaa keskuseudun, joka on maakunnan liikenneverkon solmukohta. Keskuseudun väestötiheys ja siten alueellinen ostovoima on korkea, minkä vuoksi esimerkiksi palveluilla on vahva kysyntäpohja (kuvio 1). Tämän keskuseudun osuus on noin 2/3 maakunnan väestöstä, mutta vain noin 1/10 maakunnan pinta-alasta.

Tämän keskuseudun ulkopuolella on maakunnan reuna-alueiden varsinainen maaseutualue, jonka väestötiheys on pääsääntöisesti alle 10 asukasta neliökilometrillä (kuntien keskustaajamat mukaan luettuina). Näiden alueiden paikallinen ostovoima on erittäin rajallinen ja monien toimialojen yritykset eivät kykene toimimaan paikallisen kysynnän varassa. Pääosa tästä alueesta on aluetyypittelyssä "harvaan asuttua maaseutua" (kuvio 2).

Keskuseudun väestöpohja vahvistuu, maaseudun heikkenee

Väestöpohja on erityisesti kysynnän näkökulmasta keskeinen maaseudun elinvoimaisuuden osatekijä. Keski-Suomen alueellisen väestökehityksen muutossuunnat ovat jakautuneet selvästi kahtia edellä kuvatun aluerakenteen mukaisesti. Esimerkiksi aikavälillä 1980-2004 keskuseudun väestömäärä on lisääntynyt ja trendiennusteen mukaan se lisääntyisi menneeseen verrattuna hidastuvalla vauhdilla myös tulevaisuudessa aikavälillä 2004-2030. Muutamilla keskuseutua lähellä olevilla alueilla väestön väheneminen muuttuisi väestön kasvuksi keskuseudun vaikutuspiirin laajentuessa. Valtaosalle varsinaista maaseutualueutta kehityskulun jatkuminen entisentyypisenä merkitsisi menneisyydessä tapahtuneen väestön vähentymisen jatkumista myös tulevaisuudessa, joko hidastuvalla tai kiihtyvällä vauhdilla (kuvio 3). Ennusteen tulkinnassa on syytä huomata, että tulevaisuus ei ole välttämättä menneisyyden samansuuntainen jatke.

Keskuseudun vaikutuspiiri laajenee, mutta maaseutualueesta suuri osa omaehtoisen kehityksen varassa

Keskuseudun vahvistumisen myönteiset vaikutukset ovat ulottuneet varsinaiselle maaseutualueelle ennen kaikkea työssäkäyntimahdollisuuksien kautta. Tämä vaikutuspiiri ei kuitenkaan yllä kovin kauas keskuseudusta (kuvio 3), vaikka liikenneyhteyksien, joustavien työtehtävien ja työvälineiden kehittymisen (etätyö) myötä piiri voi vielä laajentua myös tulevaisuudessa. Valtaosa Keski-Suomen varsinaisista maaseutualueista on kuitenkin tämän merkittävimmän keskusvaikutuksen ulkopuolella, omien ratkaisujensa ja kehityskulkujensa varassa eläviä alueita.

Paikallisen väestökehityksen ja työpaikkakehityksen välillä on yhteys

Tietyn alueen väestökehityksen ja työpaikkakehityksen - sekä sen myötä toimeentulomahdollisuuksien - välillä on selvä yhteys. Alkutuotanto ja teollisuus ovat tyypillisesti toimialoja, joiden tuotos viedään pääsääntöisesti kulutettavaksi oman tuotantoalueen ulkopuolelle. Näiden "vientialojen" työpaikkakehityksellä ja paikallisella

väestökehityksellä ei ole juurikaan keskinäistä riippuvuutta, vaan maatalouden, metsätalouden ja teollisuuden työpaikkakehitys tietyllä maaseutualueella määräytyy ensisijaisesti niiden kilpailukyvyn ja sitä ohjaavien tekijöiden perusteella (tilastoanalyysi liitteessä).

Rakentaminen sekä sähkö- ja vesihuolto ovat eräänlaisia "tukialoja", jotka palvelevat sekä alueen ihmisiä että yrityksiä pitämällä yllä edellytyksiä asumisen ja yritystoiminnan fyysisille puitteille. Näiden alojen työpaikkakehityksellä ja paikallisella väestökehityksellä on kohtuullinen, myös tilastollisesti havaittava keskinäinen riippuvuus.

Palvelualojen olemassaolo perustuu palveluiden kysyntään ja siksi näiden alojen työpaikkakehityksellä ja paikallisella väestökehityksellä on vahva keskinäinen, myös tilastollisesti havaittava riippuvuus. Esimerkiksi Keski-Suomen kuntia aikavälillä 1980-2002 tarkasteltaessa tämä riippuvuus on ollut erityisen vahva kiinteistö-, vuokraus-, tutkimus- ja liike-elämän palveluiden työpaikkakehityksessä ja melko vahva myös kaupan alan työpaikkakehityksessä. Monilla palvelualoilla väestökehitys on lähimenneisyydessä vaikuttanut ylisuhteisesti palvelualojen työpaikkakehitykseen: palvelut eivät ole pelkästään muuttuneet väestöpohjan mukaisesti, vaan keskittyneet vielä tätäkin vahvemmin suuriin keskuksiin. Vastaavasti väestöään menettäviltä Keski-Suomen maaseutualueilta palvelualojen työpaikat - ja palvelut - ovat vähentyneet nopeammin kuin väestömäärä. Kehitys on ollut hyvin samantyyppinen suuressa osassa Suomea. Palveluiden vienti (esimerkiksi suunnittelutyö) tai asiakkaiden tuonti palveluiden äärelle (esimerkiksi matkailu) ovat mahdollisuuksia murtaa tätä vahvaa riippuvuussuhdetta.

Väestöpohja ratkaiseva palvelualoille, kilpailukyky alkutuotannolle ja teollisuudelle

Tämänkaltaisten toimialojen ominaispiirteiden olemassaolo on keskeinen lähtökohta myös tulevaisuuden kehitykselle: maaseudulla alkutuotannon ja teollisuuden työpaikkakehitys määräytyy ensisijaisesti näiden elinkeinojen kilpailukyvyn perusteella ja palvelualojen työpaikkakehitys ensisijaisesti paikallisen väestöpohjan perusteella.

Työpaikkojen keskittyminen on voimakasta Keski-Suomessa

Työpaikkojen alueellisella jakautumisella on tulevaisuuden kannalta suuri merkitys sekä tulevaisuuden mahdollisuuksien ja kehityksen vaikutusten kannalta. Keski-Suomessa työpaikat ovat keskittyneet vahvasti keskuseudulle Jyväskylän ympärille: noin 2/3 maakunnan työpaikoista on alueella, joka on vain noin 12 % maakunnan pinta-alasta (kuva 4). Toimialoista vain maa- ja metsätalouden työpaikat ovat selvästi hajautuneet koko maakunnan alueelle.

"Vientialat" maatalous, metsätalous ja teollisuus ovat keskittyneet keskimääräistä vähemmän maakunnan keskuseudulle, koska näiden tuotantoa ei rajoita paikallinen kysyntä: noin 2/3 maakunnan työpaikoista on alueella, joka on noin 21 % maakunnan pinta-alasta. Palvelualojen ja "tukialojen" työpaikat ovat sen sijaan keskimääräistä selvemmin keskittyneet juuri keskuseudulle. Näiden alojen työpaikoista 2/3 on alueella, joka on vain 8-9 % maakunnan pinta-alasta. Kaikkein voimakkaimmin keskittyneitä ovat yksityisten palvelualojen työpaikat (kuva 4).

Keskittymät kanavoivat muutosvaikutuksia tietyille alueille

Tällaisella keskittymisellä on kahdentyyppisiä vaikutuksia tulevaisuudessa. Jos esimerkiksi maakunnan teollisuus tai palveluala kehittyy lähitulevaisuudessa yleisesti johonkin suuntaan, muutosvaikutuksesta 2/3 kohdistuu pienen keskittymäalueen elinvoimaisuuteen. Jos taas maakunnassa kehitetään lähitulevaisuudessa ensisijaisesti esimerkiksi teollisuutta tai palvelualaa, kehittämistyöstä 2/3 kohdentuu todennäköisesti pienen keskittymäalueen toimijoihin. Päätoimialoista vain maatilatalouden kehittäminen merkitsee "automaattisesti" koko maakunnan alueen kehittämistä. Keskittymät merkitsevät siten sekä erilaisten muutosvaikutusten että alan toiminnan (toimijoiden) kehittämisen keskittymistä varsin voimakkaasti tietyille alueille: Keski-Suomen osalta nämä alueet käyvät ilmi kuvioista 4.

Jos alueella päädytään strategisena ratkaisuna kehittämään esimerkiksi ensisijaisesti toimivia yrityksiä, tämä yhteys on suoraviivainen. Jos taas päädytään panostamaan uuden toiminnan aloittamiseen, keskittymät voivat jossakin määrin heikentyä, mutta tämänkaltaisen toiminnan vaikuttavuus ja vaadittava aika ovat epävarmoja.

Keski-Suomen maaseutukin on jo palveluvaltaistunut

Keskittyminen kuvaa sitä, missä eri toiminnot sijaitsevat. Toiminnallinen erikoistuminen kuvaa puolestaan sitä, kuinka tärkeitä eri toiminnot ovat kullekin alueelle. Vahva erikoistuminen johonkin toimialaan merkitsee alueelle paitsi herkkyyttä ko. alan muutosvaikutuksille, myös mahdollisuuksia saavuttaa hyötyjä alan sisällä, sen toimijoiden välillä. Karkealla toimialajaotuksella kuvattuna Keski-Suomi on kehityksessään jo varsin palveluvaltaistunut: yhteiskunnalliset palvelut on työpaikkamäärältään suurin toimiala valtaosassa maakuntaa. Tästä poikkeavat vain muutamat teollisuuspaikkakunnat ja muutamat hyvin alkutuotantovaltaiset kunnat (kuvio 5).

Valtakunnallisessa tarkastelussa "vientialoihin" erikoistuminen korostuu

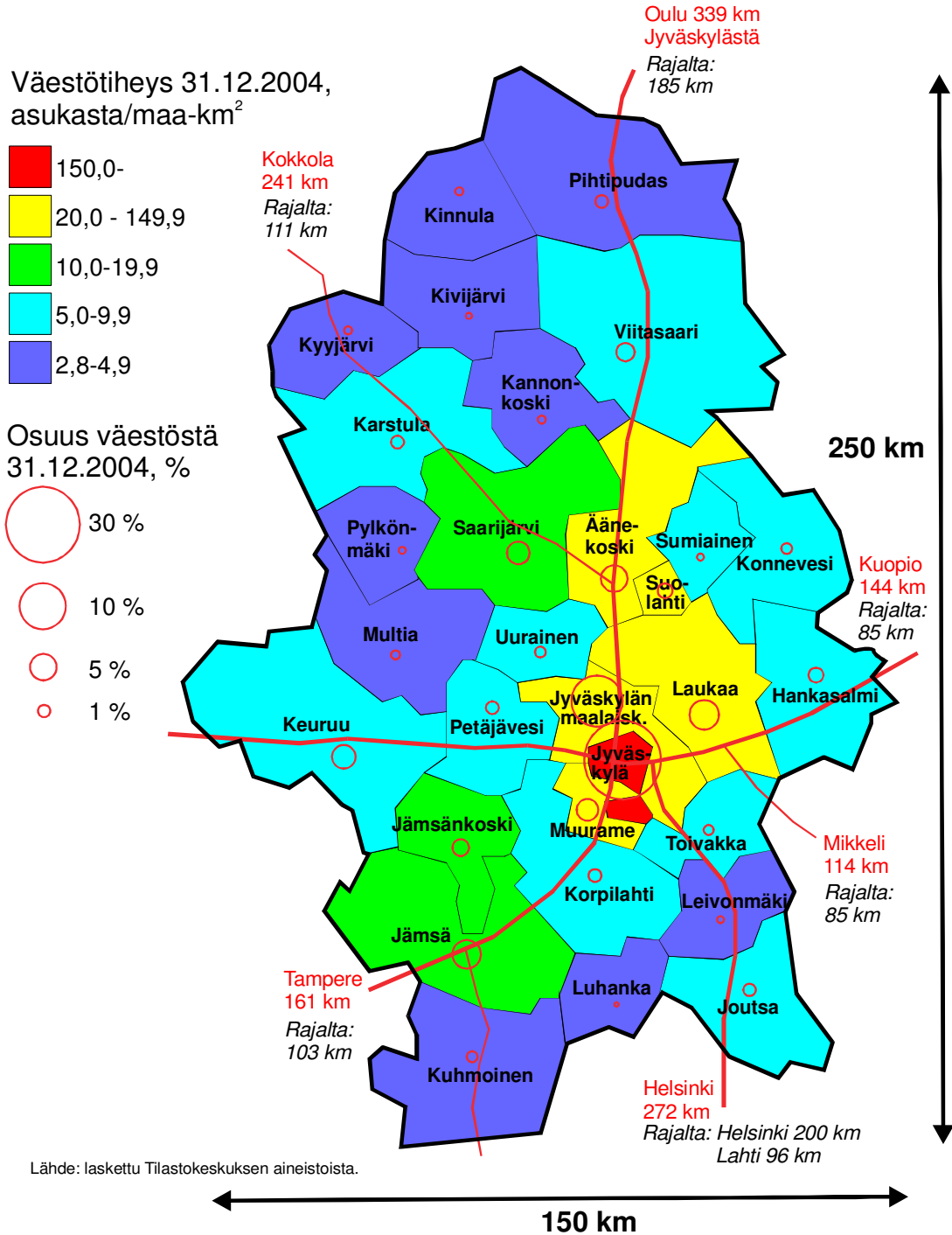
Kun Keski-Suomen alueiden erikoistumista - eli eri toimintojen suhteellista merkitystä - tarkastellaan koko valtakunnan mittakaavassa, havaitaan maakunnan vahva erikoistuminen "vientialoihin", erityisesti maa- ja metsätalouteen sekä joillakin alueilla teollisuuteen. Maakunnassa on myös muutamia vahvasti "tukialoihin" erikoistuneita alueita (kuvio 5). Koko maan tasolla tarkasteltuna Keski-Suomen maaseudulla on siis alueita, joita näiden toimialojen kokemat muutokset koskettavat erityisen vahvasti niiden suuren paikallisen merkityksen vuoksi. Suurelle osalle Keski-Suomen maaseudusta näiden elinkeinojen kilpailukyky on samalla myös tulevan elinvoimaisuuden avain.

Merkille pantavaa sen sijaan on se, että yksikään Keski-Suomen alue ei ole erikoistunut vahvasti palvelualoihin valtakunnan mittakaavassa - tämä on tietenkin "vientialojen" suuren merkityksen kääntöpuoli (kuvio 5). Vaikka palvelualojen työpaikat ovat maakunnassa erittäin voimakkaasti keskittyneet maakunnan keskuseudulle, edes tämä keskittymä ei ole koko maan näkökulmasta vahvasti palveluihin erikoistunut alue. Erityisen vähäistä on Keski-Suomen alueiden erikoistuminen yksityisiin palveluihin. Näillä aloilla paikallinen väestökehitys on myös tulevan työpaikkakehityksen kulmakivi. Valtakunnallisesti vähäisen erikoistumisasteen vuoksi maakunnan keskuseudun lähitulevaisuuden vahvuus onkin pikemminkin monipuolisen elinkeinorakenteen hyödyntäminen kuin vahvana palvelukeskuksena (väestöpohjan kysynnän varassa) toimiminen.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ALUENÄKÖKULMA: ALUERAKENNE

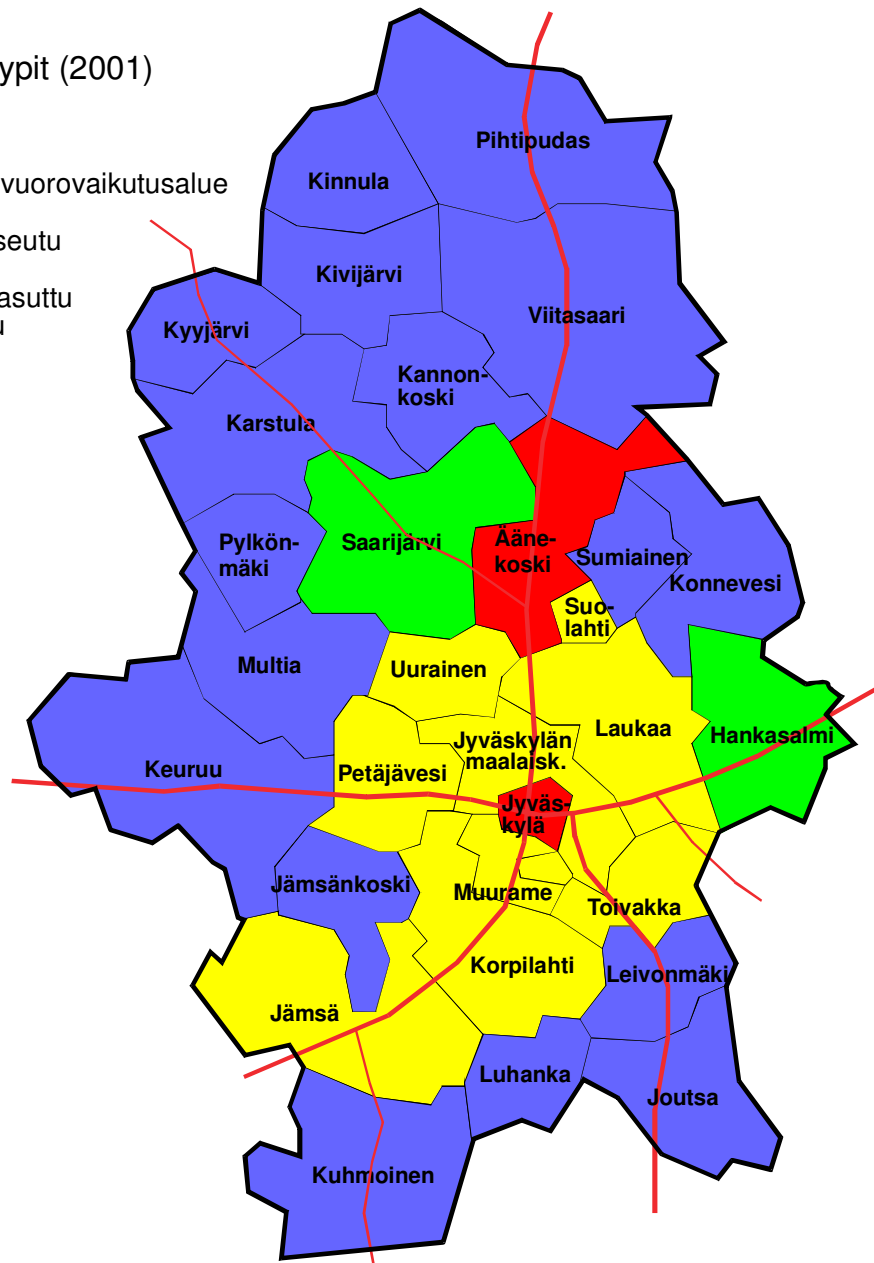
Kuvio 1. Aluenäkökulma: Keski-Suomen aluerakenne.

ALUENÄKÖKULMA: MAASEUTYYYPIT

Maaseututyypit (2001)

- Keskus
- Yhteinen vuorovaikutusalue
- Ydinmaaseutu
- Harvaan asuttu maaseutu

Lähde: Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmä 2004.

Kuvio 2. Aluenäkökulma: Keski-Suomen kuntien tyypittely maaseutu-keskus -ulottuvuudella.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ALUENÄKÖKULMA: VÄESTÖPOHJA

Väestömuutos 1980-2004
ja ennuste 2004-2030

■ Väestö kasvanut,
kasvaa edelleen
hidastuen

■ Väestö vähentynyt,
muuttuu kasvuksi

■ Väestö vähentynyt,
vähentyy edelleen
hidastuen

■ Väestö vähentynyt,
vähentyy edelleen
kiihtyvällä vauhdilla

Ennuste: Tilastokeskus,
trendiennuste 2004

Työssäkäynti oman
kunnan ulkopuolella
yleisempää kuin koko
maassa keskimäärin
vuonna 2000
(31,0 %)

Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 3. Aluenäkökulma: Keski-Suomen väestöpohjan muutossuunnat 1980-2030.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

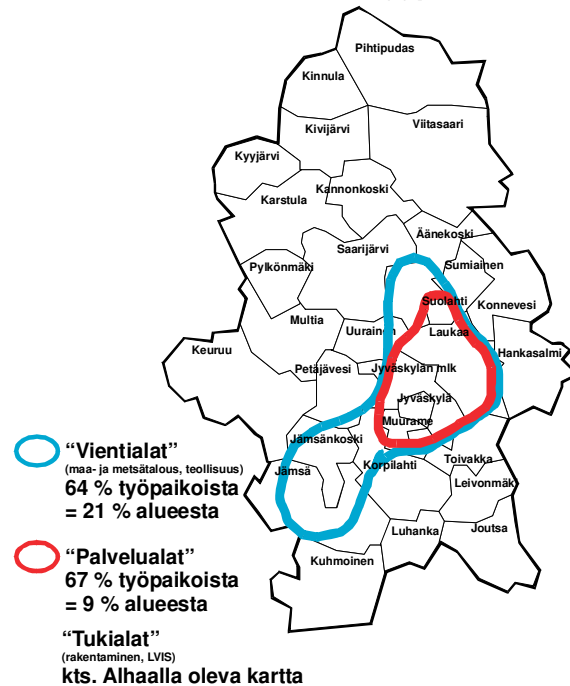

ALUENÄKÖKULMA: TOIMINTOJEN KESKITTYMINEN

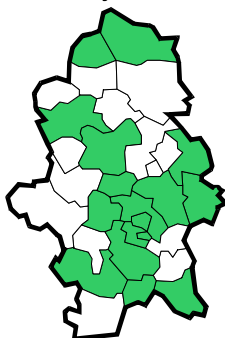
Kaikki toimialat yhteensä

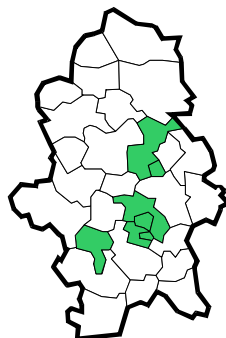
Toimialatyypit

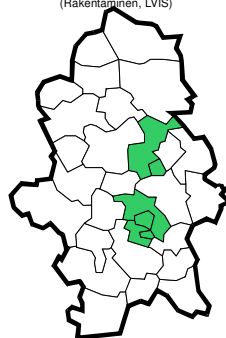
Maa- ja metsätalous

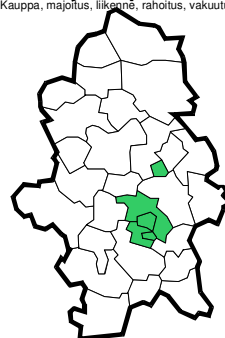
Teollisuus

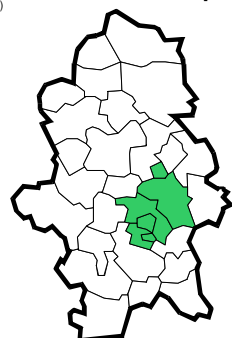
Tukialat

Yksityiset palvelut

Yhteiskunnalliset palv.

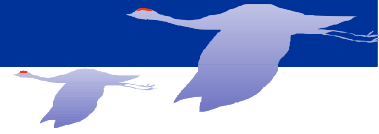

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Keskittymismittarina käytetty työpaikkatiheyttä/km². Tiedot vuodelta 2002. Alueena käytetty maapinta-alaa. Tarkastelu suoritettu kuntapohjaisena; pienemmän alueajan käyttö tuottaisi suuremman keskittymisasteen.

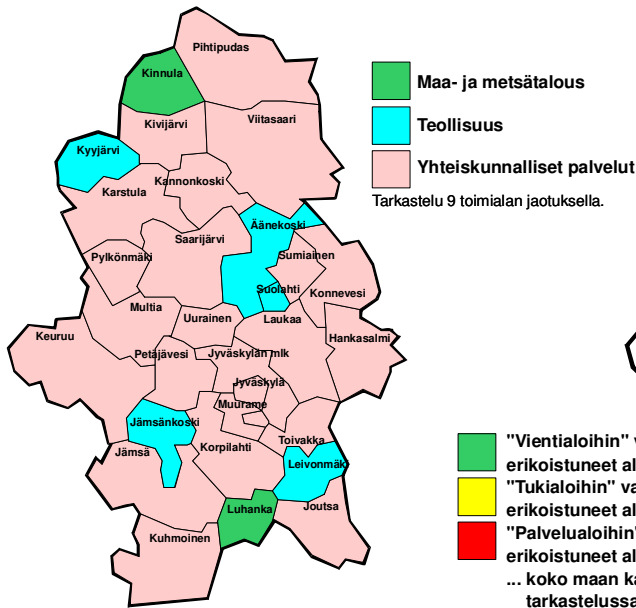
Kuvio 4. Aluenäkökulma: toimintojen keskittyminen Keski-Suomessa.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

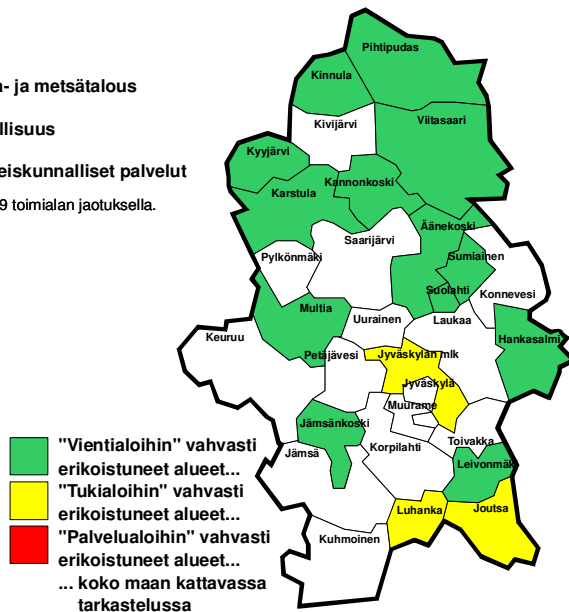

ALUENÄKÖKULMA: TOIMINNALLINEN ERIKOISTUMINEN

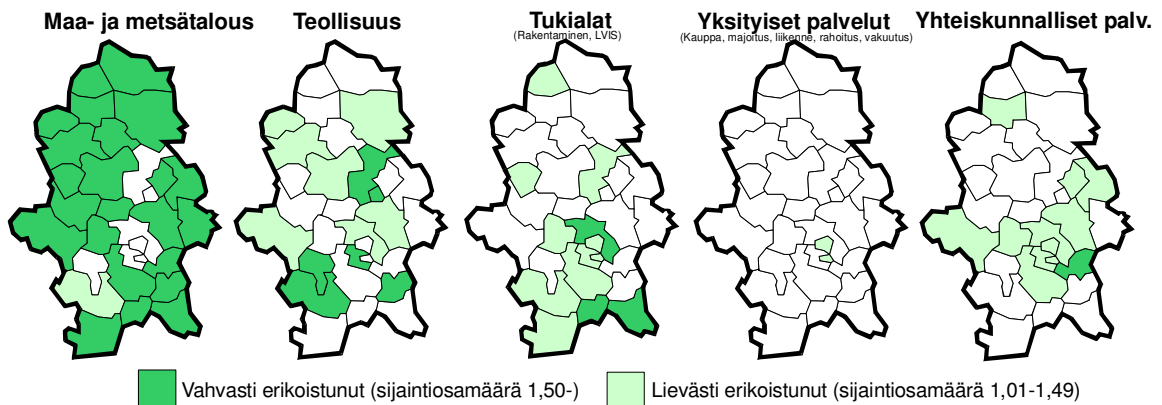
Suurin toimiala vuonna 2002

Erikoistuminen toimialatyypeittäin

HUOM. Jyväskylää lukuun ottamatta kaikki muut kunnat vähintään lievästi "vientialoihin" erikoistuneita. Jyväskylä ainoa lievästi "palvelualoihin" erikoistunut kunta.

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.
 Erikoistumismittarina käytetty valtakunnallista sijaintiosamäärää (pl. toimiala tuntematon). Tiedot vuodelta 2002.
 Vahvasti erikoistuneeksi luokiteltu alueet, joilla sijaintiosamäärä on vähintään 1,50 eli ko. toimialan osuus työpaikoista ko. alueella on vähintään 1,5-kertainen ko. toimialan osuuteen työpaikoista koko maassa. Lievästi erikoistuneeksi on luokiteltu alueet, joilla sijaintiosamäärä on 1,01-1,49.
 Tarkastelu suoritettu kuntapohjaisena; pienemmän aluejaon käyttö tuottaisi suuremman erikoistumisasteen.

Kuvio 5. Aluenäkökulma: toiminnallinen erikoistuminen Keski-Suomessa.

2.2. Elinkeinonäkökulma

Toimialojen sisäiset ominaispiirteet ovat merkittäviä ja melko pysyviä

Toimialat poikkeavat toisistaan merkittävästi sen osalta, missä määrin ja missä suhteissa niissä käytetään erilaisia tuotannontekijöitä tuotannon aikaansaamiseksi. Esimerkiksi Keski-Suomen yksityisten palveluiden toimialoilla tarvittiin vuonna 2003 noin kaksinkertainen määrä työpanosta saman tuotannon arvon synnyttämiseksi kuin Keski-Suomen teollisuudessa. Nämä tuotannontekijäsuhteet muuttuvat muun muassa teknologian kehityksen myötä. Työpaikkakehityksen kannalta tämä on näkynyt työn tuottavuuden jatkuvana parantumisenä. Esimerkiksi Keski-Suomen teollisuuden tuotantomäärä on yli kaksinkertaistunut aikavälillä 1980-2003, mutta teollisuuden työpaikat ovat silti vähentyneet selvästi (kuvio 6). Aikaväli on hyvä tarkastelujakso myös tulevaisuuden arvioinnin pohjaksi, koska kansantalouden tila oli 1980-luvun alussa samantyyppinen kuin 2000-luvun alussakin - näin ollen muutokset tällä aikavälillä heijastavat ensisijaisesti rakenteellisia ja toiminnallisia muutoksia eivätkä suhdannevaiheen vaikutuksia.

Maaseudulla alkutuotannossa ja jalostuksessa on tapahtunut suuria muutoksia

Toimialoista Keski-Suomen alkutuotantoa on aikavälillä 1980-2003 tuotanto-työllisyys - yhteyden osalta luonnehtinut tuotantomäärän pysyminen likimain ennallaan, mutta työpaikkojen merkittävä vähentyminen. Alkutuotannon tuotantomäärien kasvumahdollisuudet ovat tulevaisuudessakin hyvin rajalliset. Jalostuksen tuotantomäärät ovat kasvaneet myös Keski-Suomen maaseudulla (keskusalueen ulkopuolella), mutta työpaikat ovat silti vähentyneet jonkin verran. Näiden "vientialojen" - joiden tuotanto viedään pääosin kulutettavaksi tuotantoalueen ulkopuolelle - työpaikkakehitys määräytyy ensisijaisesti kilpailukyvyn perusteella. Tätä kilpailukykyä on haettu on teknologisista ja organisatorisista ratkaisuista, mikä on merkinnyt työn tuottavuuden nopeaa parantumista maa- ja metsätaloudessa ja teollisuudessa. Keski-Suomen maaseutualueiden yksityisten palvelualojen tuotantomäärät ovat lisääntyneet, mutta työllisyys on kuitenkin heikentynyt selvästi erilaisten rationalisointiratkaisujen ja väestöpohjan pienentymisen myötä. Koko maakunnan tasolla keskusseudun vaikutus on niin suuri, että tuotantomäärän kasvu on ollut riittävä työllisyyden lievän paranemisen aikaansaamiseksi näillä toimialoilla. Yhteiskunnalliset palvelut ovat olleet aikavälillä 1980-2003 sekä tuotannon että työllisyyden kasvualoja niin Keski-Suomen maaseudulla kuin keskusseudullakin.

Muutoksen suuruuden (nuolen pituus kuviossa 6) perusteella voidaan arvioida kunkin toimialan kokeman muutosdynamiikan suuruutta. Keski-Suomen maaseudun päätoimialoista alkutuotantoa ja jalostusta luonnehtivat suuret muutokset, kun taas maaseudun palvelualojen kehityksen dynamiikka on ollut vähäistä.

Palvelualat ovat kasvussa myös maaseutualueilla

Tarkasteltaessa Keski-Suomen maaseutualuetta (keskusalueen ulkopuolella) tarkemmalla toimialajaoituksella aikavälillä 1980-2003, havaitaan joitakin merkittäviä erityispiirteitä (kuvio 7). Ensinnäkin, elintarviketeollisuus suhteessa maataloustuotantoon on erittäin pieni ja kehitykseltään taantunut toimiala. Toiseksi, työllisyyttä lisänneiden toimialojen määrä on ollut erittäin pieni. Maaseudun kasvualoja ovat olleet sosiaalipalvelut; metalli-, kone- ja sähkötekninen teollisuus; kiinteistö-, vuokraus- ja tutkimuspalvelut sekä liike-elämän palvelut; muiden palveluiden sekalainen toimiala sekä kotitalouspalvelut. Tämän

vastapainona erittäin monen toimialan työpaikkamäärä on vähentynyt selvästi. Tällä jaksolla esimerkiksi maatalous on menettänyt suurimman työllistäjän roolinsa sosiaalipalveluille (kuvio 7). Muutosprosessia on kuvattu tarkemmin toimialoittain liitteessä, jossa on esitetty myös koko maakunnan työllisyys-tuotanto -analyysit.

Edellä kuvatusta analyysistä käyvät ilmi päätoimialojen merkitys tuotannon ja työllisyyden kannalta, tuotannon ja työllisyyden välinen sidos, työn tuottavuuden kehitys sekä trendikehityksen suunta ja suuruus. Nämä toimialojen ominaispiirteet eivät muutu kovin nopeasti. Samalla analyysi antaa viitteitä siitä, kuinka suuria muutoksia maaseudulla voi runsaan kahden vuosikymmenen aikana tapahtua myös tulevaisuudessa.

Maatilojen kehityshaasteet ovat erityisen suuria Keski-Suomessa

Keski-Suomen maatilat ovat pääasiassa maidontuotantoon erikoistuneita ja kooltaan selvästi koko maan keskiarvoa pienempiä. Tilojen lukumäärä onkin vähentynyt lähimenneisyydessä nopeammin kuin koko maassa keskimäärin (kuvio 8).

Keski-Suomen maatilojen tulojen kokonaismäärä (milj. euroina) on 2000-luvun alussa reaalisesti likimain samalla tasolla kuin 1980-luvun alussa, mutta selvästi alempi kuin ollessaan korkeimmillaan 1990-luvun alussa. Keski-Suomen maatilaväestö lisäsi palkkatulojaan nopeammin kuin koko maan maatilat keskimäärin 1980-luvulla, mutta sen jälkeen kehitys on kääntynyt koko maata selvästi heikommaksi tilaluvun vähenemisen, maidontuotantovaltaisuuden ja rajallisten työssäkäyntimahdollisuuksien vuoksi. Myös maatilatalouden tulot ja maatilojen kaikki tulot yhteensä ovat kehittyneet kokonaismäärältään heikommiksi kuin koko maassa keskimäärin (kuvio 9). Tämä tarkoittaa, että Keski-Suomen maatilat eivät ole kyenneet samaan kilpailukykyyn kuin koko maan maatilat keskimäärin: niiden kyky luoda ja sitoa tuloja Keski-Suomen maaseudulle toimintansa kautta on ollut jonkin verran heikompi kuin koko maassa keskimäärin. Sen sijaan tilakohtainen tulokehitys on noudattanut varsin hyvin koko maan keskimääräistä tulokehitystä tilaluvun nopean alentumisen myötä. Vuonna 2001 maakunnan maatilojen veronalaiset tulot olivat noin 9 % pienemmät kuin koko maassa keskimäärin (maataloustulo 19 % pienempi).

Maatilojen toimintojen monipuolistumiselle lähimarkkinat ovat tärkeitä ja ongelmallisia

Myös maatilat ovat monella tavalla sidoksissa lähialueensa yleiseen kehitykseen, vaikka niiden työpaikkakehitys määräytyykin ensisijaisesti kilpailukykyyn perusteella. Esimerkiksi mautiloilla harjoitettavan yritystoiminnan tuloista lähes 80 % tulee 2000-luvun alussa lähimarkkinoilta (Niemelä et al. 2005), joiden väestökehitys ja ostovoima on siis kehityssuunnaltaan edelleen negatiivinen. Keski-Suomen maatilat harjoittavat sivuansio toimintaa selvästi yleisemmin kuin koko maan maatilat keskimäärin. Myös työtulojen merkitys on mautiloille keskeinen ja tilojen ulkopuolisten tulojen osuus lähestyykin jo puolta maatilojen tuloista. Tämä kuvastaa osaltaan tilojen jakautumista entistä selvemmin päätoimisiin ja osa-aikaisiin mautiloihin.

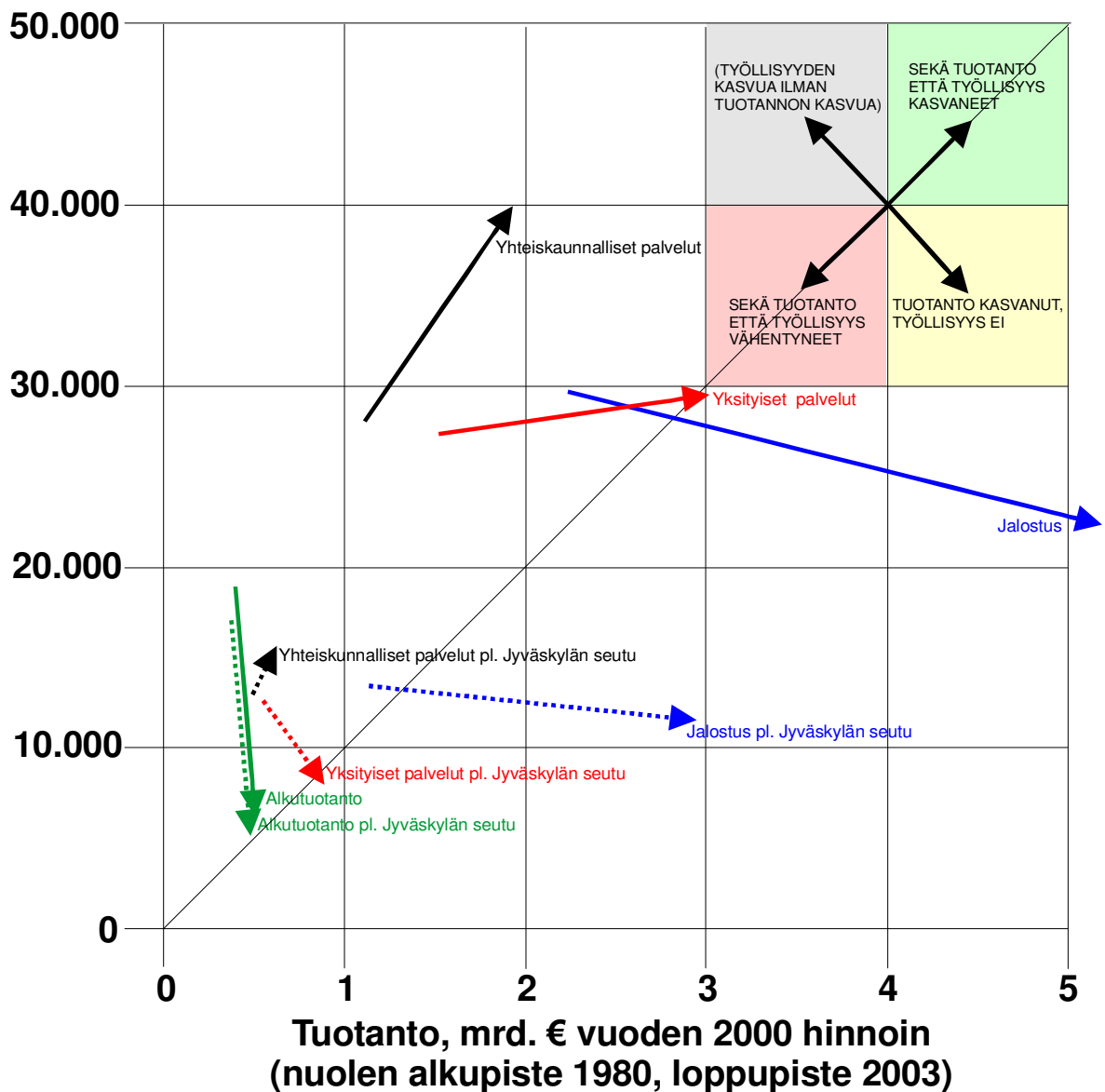
Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ELINKEINONÄKÖKULMA: TUOTANNON JA TYÖLLISYYDEN MUUTOS 1980-2003

KESKI-SUOMI

Työllisyys, henk. (nuolen alkupiste 1980, loppupiste 2003)

Tuotanto yhteensä: 1980 6,2 mrd. €, 2003 11,3 mrd. €. Työllisyys yhteensä: 1980 114.800 henk., 2003 106.100 henk.
Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 6. Elinkeinonäkökulma: tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

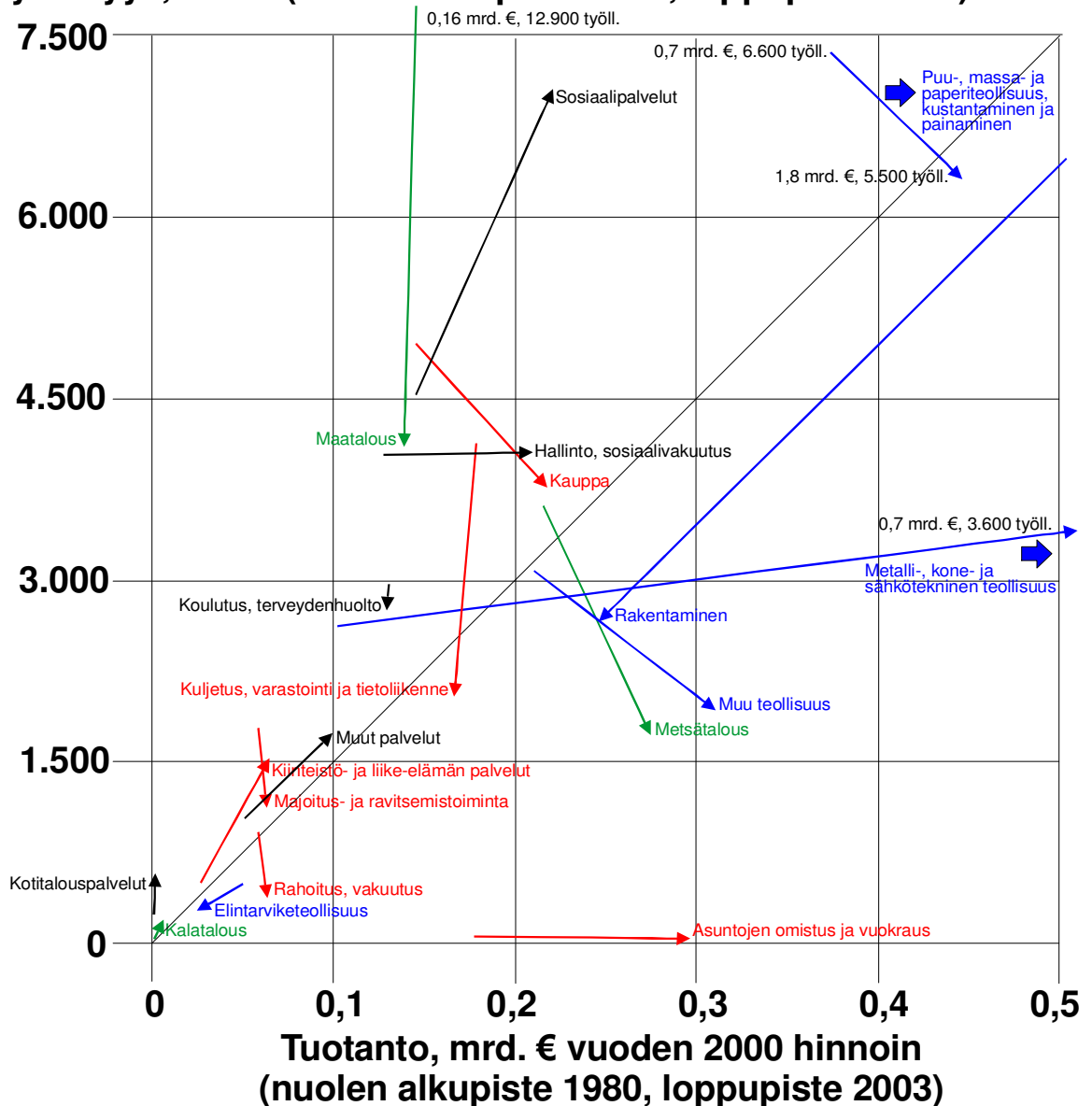
Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ELINKEINONÄKÖKULMA: TUOTANNON JA TYÖLLISYYDEN MUUTOS 1980-2003

KESKI-SUOMI PL. JYVÄSKYLÄ, JYVÄSKYLÄN MAALAISKUNTA, LAUKAA,
MUURAME JA UURAINEN

Työllisyys, henk. (nuolen alkupiste 1980, loppupiste 2003)

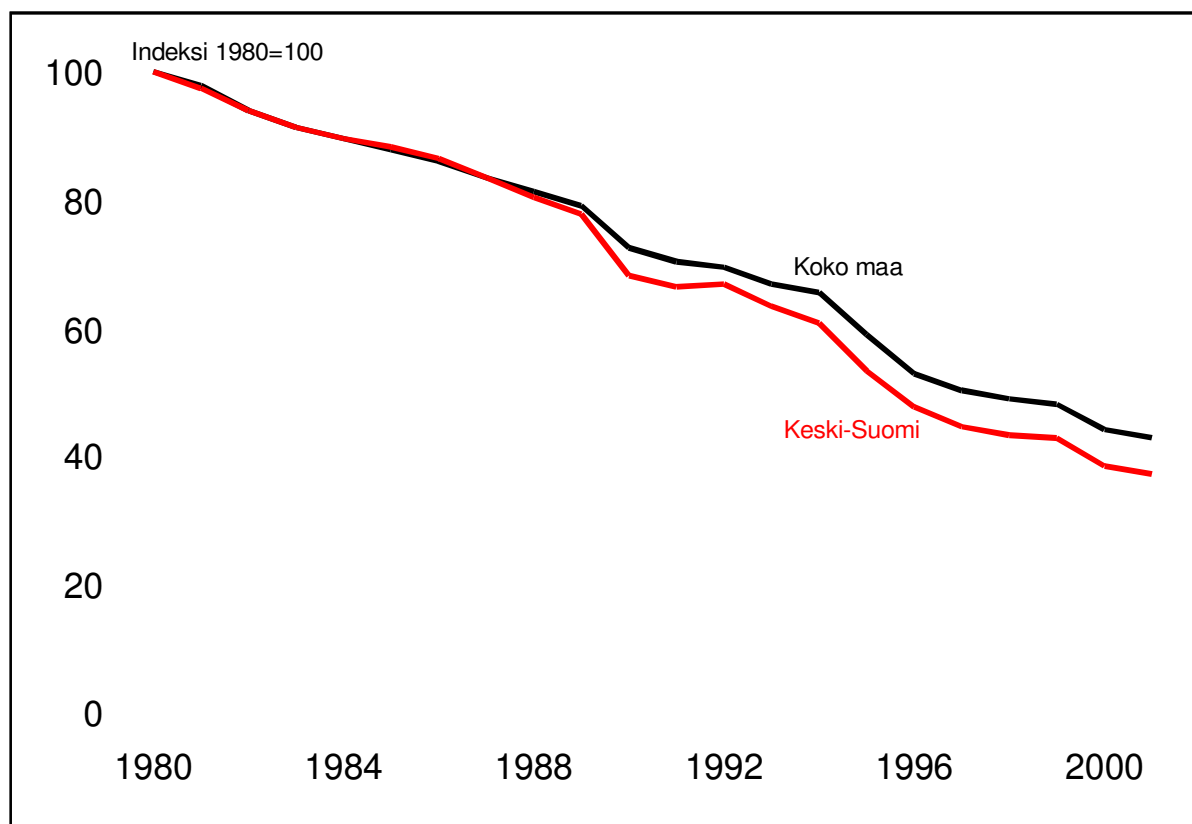

Tuotanto yhteensä: 1980 3,1 mrd. €, 2003 5,1 mrd. €. Työllisyys yhteensä: 1980 61.200 henk., 2003 45.200 henk.
Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 7. Elinkeinonäkökulma: tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomen maaseutualueella 1980-2003.

ELINKEINONÄKÖKULMA: MAATILOJEN LUKUMÄÄRÄ

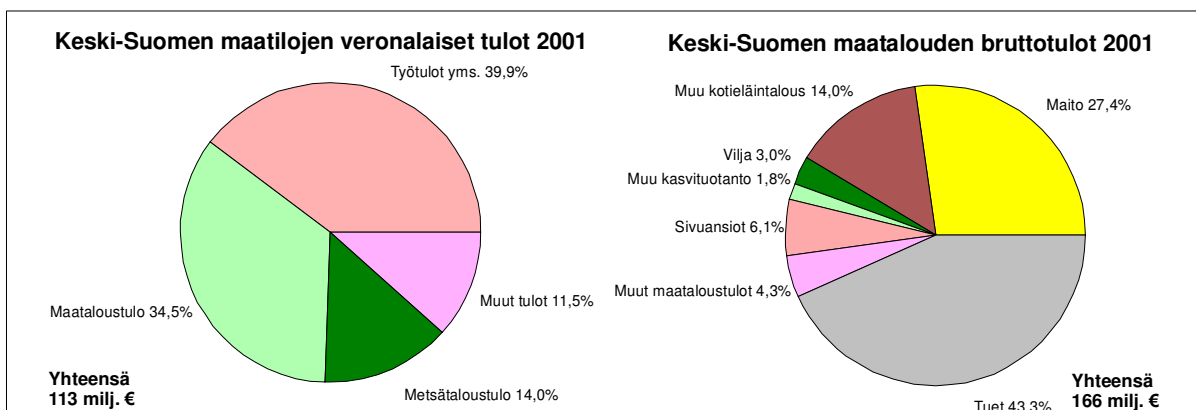
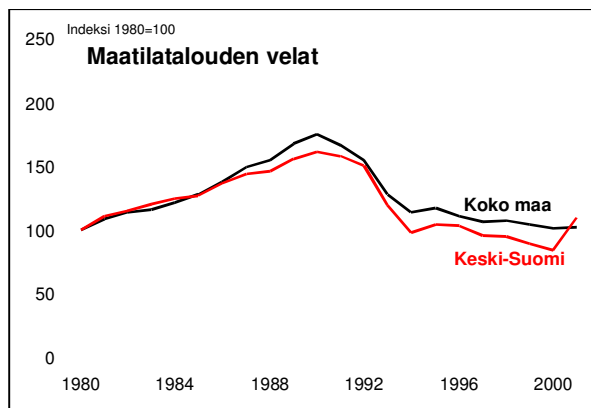
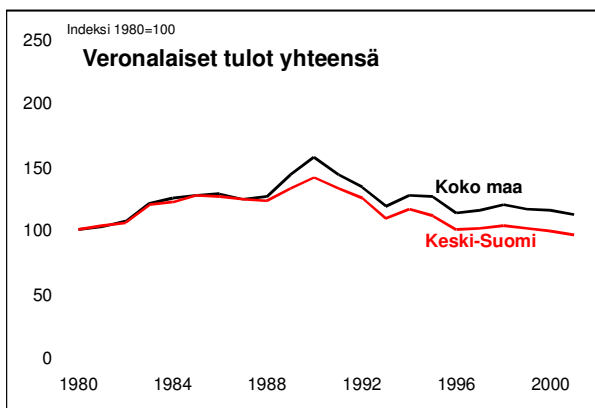
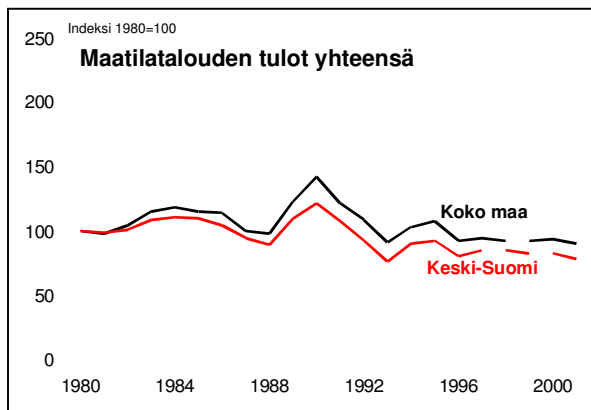
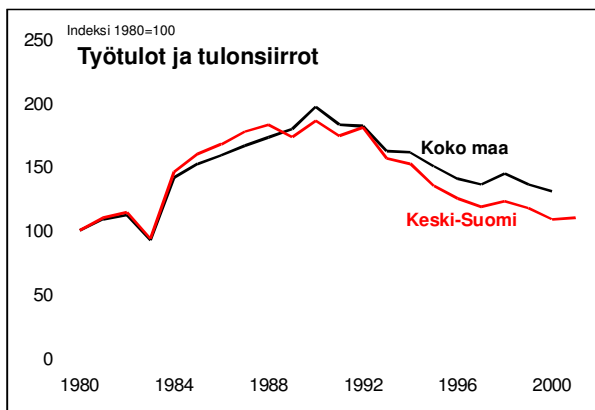
Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 8. Elinkeinonäkökulma: maatilojen lukumäärän kehitys 1980-2001.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ELINKEINONÄKÖKULMA: MAATILOJEN ALUEELLINEN TULONMUODOSTUS

Alueen mautilojen tulot (milj. eur) vuoden 2000 hinnoin, deflatoitu elinkustannusindeksillä.
Metsätaloustuloon suhtauduttava varauksella, koska tulot koostuvat kahden eri verojärjestelmän tuloista.
Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 9. Elinkeinonäkökulma: mautilojen alueellinen tulonmuodostus 1980-2001.

2.3. Kehittämisenäkökulma

Paikalliset ja alueelliset tekijät voivat muuttaa elinvoimaisuutta monella tavalla

Eri elinkeinojen omien "lainalaisuuksien" ja kehityssuuntien ohella merkittävä tekijä tulevaisuuden kannalta on alueiden sisäinen erilaisuus. Alueiden kyky hyödyntää avautuvia ja tarjolla olevia mahdollisuuksia on erilainen osittain juuri edellä kuvattujen aluerakenteen ja toimialatekijöiden vuoksi. Näiden lisäksi alueilla vaikuttavat kuitenkin myös ihmisten sosiaaliset verkostot ja organisaatiot, vain osalle alueista avautuvat mahdollisuudet tai vain joitakin alueita koskevat hallinnolliset päätökset tai erilaiset kehittämiskeinot. Nämä luovat aluerakenteen ja toimialatyypin ohella dynamiikkaa alueiden kehitykseen ja poikkeuttavat niiden kehityskulkuja toisistaan - joko myönteiseen tai kielteiseen suuntaan.

Tätä paikallisdynamiikan olomassaoloa ja luonnetta on lähestytty tilastollisen analyysin keinoin hajottamalla työpaikkakehitys osatekijöihin. Lähimenneisyyden tarkastelujaksolla 1980-2002 koko maan työpaikkamäärä kasvoi vain hieman, joten toteutuneet työpaikkamuutokset eri alueilla olivat pääasiassa toimialojen tai aluerakenteen muutoksista johtuvia. Jakson työpaikkamuutoksen ensimmäinen osatekijä, "valtakunnallinen muutos", onkin varsin pieni. Jos koko maan työpaikkamuutos olisi jakautunut koko maahan tasaisesti, tämä suhdannekehitys olisi lisännyt Keski-Suomen työpaikkamäärää noin 1.645 työpaikalla aikavälillä 1980-2002. Kunnittain tarkasteltuna tämän yleisen suhdannetyypin kehityksen vaikutus on ollut yleensä muutamia kymmeniä työpaikkoja.

Keski-Suomen toimialarakenteen on epäedullinen: supistuneet toimialat yliedustettuina

Työpaikkakehitys on ollut kuitenkin toimialoittain erilainen. Suomen kaltaisessa integroituneessa kansantaloudessa toimialoittaiset tuotanto- ja työllisyysmuutokset leviävät eri alueille usein samansuuntaisina. Kun näiden toimialojen erilainen, yleinen työpaikkamuutos otetaan huomioon, saadaan selville kunkin alueen toimialarakenteen vaikutus tarkastelujakson työpaikkamuutukseen ("toimialavaikutus"). Keski-Suomen osalta toimialavaikutus on ollut negatiivinen (-5.733 työpaikkaa). Tämä tarkoittaa sitä, että maakunnassa työllisyydeltään yleisesti taantuneet toimialat ovat olleet "yliedustettuina" elinkeinorakenteessa. Nykyisistä kunnista vain Jyväskylän ja Suolahden elinkeinorakenne on ollut sellainen, että ne ovat kokonaisuudessaan hyötyneet toimialarakenteestaan aikavälillä 1980-2002 vallinneen työpaikkakehityksen osalta. Kaikki muut kunnat ovat kokeneet menetyksiä olemassa olevan toimialarakenteensa vuoksi - toimialavaikutus on ollut negatiivinen. Joissakin kunnissa tämä menetys on ollut huomattava, useita satoja työpaikkoja (kuvio 10).

Paikallinen dynamiikka on tuonut etua erityisesti maakunnan keskuseudulle

Se osa toteutuneesta työpaikkamuutoksesta, jota nämä kaksi osatekijää eivät selitä, johtuu erilaisista paikallisista ja alueellisista tekijöistä ("paikallinen vaikutus"). Niinpä tämä tekijä kuvaa myös parhaiten paikallisen kehitysdynamiikan olemassaoloa. Koko Keski-Suomessa paikallinen vaikutus on ollut -947 työpaikkaa ajanjaksolla 1980-2002 ja yhteensä maakunnan työpaikkamäärä väheni tällä jaksolla noin 5.000 työpaikalla (-5 %). Tämä on selvästi pienempi luku kuin valtakunnallinen tai toimialavaikutus eli kansantalouden yleinen kehitys ja toimialarakenteen ovat selittäneet valtaosan (yli 80 %) maakunnan työpaikkakehityksestä lähimenneisyydessä. Tämä kuvaa hyvin kehityksen "lainalaisuuksien" vahvuutta. Paikallisen

vaikutuksen negatiivisuus tarkoittaa sitä, että maakunta ei ole kokonaisuutena kyennyt tarttumaan kaikkiin tarjolla olleisiin kehitysmahdollisuuksiin.

Keski-Suomen kunnista paikallinen vaikutus on ajanjaksolla 1980-2002 ollut positiivinen vain Jyväskylässä, Jyväskylän maalaiskunnassa, Muuramessa, Laukaassa, Uraisilla ja Kyyjärvellä. Kaikissa muissa kunnissa paikallinen vaikutus on ollut negatiivinen, joissakin kunnissa jopa useita satoja työpaikkoja. Merkittävää on ollut myös se, että pienehköjen seutukuntakeskusten kehitys on ollut ongelmallista (Keuruu, Saarijärvi, Viitasaari; kuvio 10).

Paikallisten ja alueellisten tekijöiden synnyttämää myönteistä kehitystä on siis maakunnassa tapahtunut Kyyjärveä lukuun ottamatta ainoastaan maakunnan keskuseudulla Jyväskylän lähiympäristössä. Tämä alue on hyötynyt samalla muita edullisemmasta toimialarakenteesta. Maakunnan keskuseudun ja varsinaisen maaseudun kehityskuvat ovat siis olleet hyvin erilaiset lähimenneisyydessä.

Lähes kaikilla alueilla on kuitenkin paikallista kehitysdynamiikkaa joillakin toimialoilla

Kyyjärven esimerkki kertoo, että mikään alue ei ole epäedullisista lähtökohdista huolimatta tuomittu huonoon tulevaisuuteen: aina on olemassa mahdollisuuksia ja ongelmallisillakin alueilla toimii esimerkiksi hyvin menestyviä yrityksiä. Vaikka edellä kuvattu paikallinen vaikutus on kokonaisuudessaan ollut negatiivinen lähes koko maakunnan maaseutualueella, melkein kaikissa kunnissa on ollut kuitenkin joitakin toimialoja, joilla vaikutus on ollut positiivinen. Näillä toimialoilla ovatkin yleensä vaikuttaneet juuri paikalliset hyvin menestyneet yritykset tai alan muutoin myönteinen, laaja-alaisempi kehitys juuri ko. kunnassa. Toimialoittainen paikallinen positiivinen vaikutus kuvaakin yleensä juuri paikallisia vahvuusaloja, joilla on ollut myönteistä kehitysdynamiikkaa ja joille on esimerkiksi siirtynyt työvoimaa kunnan muilta toimialoilta (joilla paikallinen vaikutus on negatiivinen). Tämä tarkastelu on esitetty kuviossa 11 kolmen suurimman positiivisen paikallisen vaikutuksen toimialan osalta.

Maaseudun myönteinen kehitysdynamiikka on "vientialoilla" ja "tukialoilla"

Maakunnan keskusalueella vahvimman paikallisen dynamiikan toimialoja ovat olleet erityisesti yksityiset palvelut sekä rakentaminen. Maaseutualueilla puolestaan yleisimpiä myönteisen kehityksen aloja ovat olleet teollisuus, rakentaminen, sähkö- ja vesihuolto sekä maa- ja metsätalous, jotka ovat tyypiltään "vientialoja" ja "tukialoja". Palvelualat ovat vahvuustoimialojen joukossa erittäin harvoilla Keski-Suomen maaseutualueilla. Maakunnassa on myös joitakin maaseutualueita, joilla ei ole positiivisia paikallisvaikutuksia millään toimialalla; tällöin esimerkiksi väestökato on ollut niin voimakasta, että minkään toimialan kehityksen "kriittinen massa" ei ole ollut riittävää yksittäisistä menestyneistä toimijoista huolimatta (kuvio 11).

Paikallinen kehitysdynamiikka on vahvistanut maakunnan sisäistä työnjakoa

Kun palvelualojen myönteinen kehitysdynamiikka on keskittynyt maakunnan keskuseudulle, maaseutualueilla positiivinen kehitysdynamiikka on kohdistunut selvästi "vientialoille" maa- ja metsätalouteen sekä teollisuuteen. "Tukialojen" myönteinen kehitys maaseudulla on liittynyt erityisesti näiden toimialojen sekä maaseudun yleisen rakennemuutosten toteuttamiseen (rakentaminen, sähkö- ja vesihuolto). Paikallisen kehitystekijät ovat siten lähimenneisyydessä vahvistaneet maakunnan sisäistä työnjakoasetelmaa.

Ne toimialat, joilla paikallinen vaikutus on ollut eniten negatiivinen, kuvaavat suurimpia ongelmia kokeneita aloja (kuvio 12). Maakunnan keskuseudun heikon paikallisdynamiikan toimialoja ovat olleet erityisesti teollisuus sekä maa- ja metsätalous. Maaseutualueilla puolestaan heikko kehitys on kohdistunut pääsääntöisesti palvelualoille. Joillakin alueilla paikalliset kehitysvoimat ovat olleet heikkoja myös rakentamisessa sekä maa- ja metsätaloudessa - nämä alat ovat olleet valtaosassa maaseutua positiivisen paikalliskehityksen aloja, mikä kertoo kehityksen ohjaavien paikallisten tekijöiden suuresta merkityksestä (esim. yritys rakenne, yksittäisten toimijoiden vaikutus).

Liitteessä on esitetty vastaava analyysi ajanjaksolta 1992-2002 eli syvästä lamasta alkava, EU-jäsenyysaikaa kuvaava kehityskulku. Tällöin yleinen suhdanneluonteinen kasvu lisäsi merkittävästi työpaikkoja, mutta paikallisen dynamiikan ominaispiirteet ja kohdentuminen eivät muutu olennaisesti pidemmän ajanjakson tarkastelusta.

Maaseudun kehittämiskeinojen vaikuttavuus on merkittävä lähtökohta tulevaisuudessa

Paikallisen dynamiikan olemassaolon ja luonteen ohella toinen merkittävä tekijä kehittämisenäkökulman kannalta on alueiden toimijoiden kyky käyttää hyväkseen tarjolla olevia kehittämisen keinoja. Tämän kyvykkyyden lopputulos sisältyy edellä analysoituun paikallisvaikutukseen menneisyyden osalta. Tulevaisuudessa tarjolla olevien kehittämiskeinojen tarkkaa laatua ja määrää ei tiedetä, mutta tyypeiltään keinot säilyvät samankaltaisina - tarjolla tulee olemaan muun muassa koulutusta, julkisista varoista myönnettyjä investointi- ja kehittämistukia erilaisiin kohteisiin, perusrakennetta (esimerkiksi liikenneyhteyksiä) kehitetään, kunnat harjoittavat jonkinlaista elinkeinopolitiikkaa jne.

Kyky hyödyntää kehittämiskeinoja on suurempi ongelma kuin keinojen puute

Kuviossa 13 on esitetty kehittämiskeinojen merkityksen ja käyttökelpoisuuden tulevaisuuspainotteinen analyysi. Kehittämiskeino on sitä vaikuttavampi, mitä suurempi on sen kyky muuttaa tärkeinä pidettäviä asioita ("merkitys") ja mitä paremmin kohderyhmän toimijat kykenevät käyttämään sitä hyväksi ("käyttökelpoisuus"). Keski-Suomen maaseudun osalta näkemys painottuu selvästi niin, että kyky hyödyntää tarjolla olevia kehittämiskeinoja on selvästi suurempi ongelma kuin niiden puuttuminen tai vähäinen tarjonta. Hyvin vaikuttavina maaseudun kehittämiskeinoina, joilla on siis sekä potentiaalista että hyödyntämiskelpoista vaikuttavuutta, pidetään muun muassa tuotannollisten yritysten ja maatilojen rahoitusta ja kehittämistä, mikroyritysten perustamista, kotimaisen energian tuotannon ja käytön edistämistä, maaseutuyritysten neuvontapalveluiden tarjoamista sekä Leader-tyyppistä toimintaa.

Keinojen vaikuttavuutta voidaan parantaa käytettävissä olevien kehittämisvoimavarojen puitteissa kahdella tavalla (kts. kuvio 13). Ensinnäkin joidenkin keinojen osalta tulisi kiinnittää jatkuvasti huomiota siihen, kuinka toiminta voisi paremmin tukea maaseudun elinvoimaisuuden parantamista. Tällaiseksi keinoksi erottautuu selvimminkin luonnonsuojelu. Toinen tapa parantaa keinojen käytön vaikuttavuutta on maaseudun toimijoiden kyvykkyyden parantaminen tarjolla olevien keinojen hyödyntämisessä tai niiden käyttäminen siten, että niiden käyttökelpoisuus ja tuloksellisuus paranevat. Tämä parantamistarve koskee hyvin monia keinoja, muun muassa tuotekehitystoimintaa, tutkimus- ja kehittämistoimintaa, kuntien elinkeinopolitiikkaa, yritysyhteistyön edistämistä, koulutusta ja korkean teknologian hyödyntämistä.

Vaikuttavimmat kehittämiskeinot kohdistuvat positiivisen paikallisdynamiikan aloille

Nykyisen näkemyksen mukaan Keski-Suomen maaseudun kehittämisessä vaikuttavimmat keinot ovat tuotannollisten yritysten rahoitus ja kehittäminen, mikroyritysten perustaminen, kotimaisen energian tuotannon ja käytön kehittäminen, maatilayritysten rahoitus ja kehittäminen, maaseutuyritysten neuvontapalvelut sekä Leader-toiminta. Näiden toimenpiteiden voidaan katsoa kykenevän muuttamaan maaseudun elinvoimaisuuden kannalta tärkeitä asioita ja niitä kyetään hyödyntämään melko tehokkaasti ja tuloksellisesti.

Verrattaessa näitä keinoja niihin aloihin, joilla on yleisimmin esiintynyt positiivista kehitysdynamiikkaa Keski-Suomen maaseutualueilla, voidaan havaita selvä samansuuntaisuus. Monet vaikuttavimmista keinoista kohdistuvat juuri "vientialojen" kehittämiseen, Leader-toiminta myös asumisviihtyvyyden monipuoliseen parantamiseen.

Mihin tuotanto- ja palvelutasoon tuleva väestöpohja riittää?

Keski-Suomen maaseudun tulevaisuutta ja kehittämismahdollisuuksia voidaan tarkastella myös pohtimalla, millaiseen elinkeinorakenteeseen ja työpaikkamäärään tuleva väestöpohja riittää. Tämä analyysi on esitetty kuviossa 14 maakunnan maaseutualueen osalta (koko maakunnan analyysi liitteessä 3).

Tarkastelun lähtökohtana on ajatus, että tietty määrä väestöstä "tarvitaan" hoitamaan tietyt tehtävät. Esimerkiksi tukialojen tehtäviin on tarvittu 2-3 % väestöstä (rakentaminen, sähkö- ja vesihuolto). Lähimenneisyyden trendikehityksen jatkuessa näihin tehtäviin tarvittaisiin vajaat 2 % väestöstä vuonna 2030. Alkutuotannon likimain vakion tuotantomäärän tuottamiseen riittää 2000-luvun alussa noin 4 % väestöstä, kun vuonna 1980 tähän tarvittiin vielä 11 % väestöstä. Vuonna 2030, nopean tuottavuuskehityksen jatkuessa edelleen, noin 1 % väestöstä riittäisi käyttämään alkutuotannon tuotantokapasiteettia. Teollisuuden työvoimaksi tarvittaisiin vuonna 2030 trendikehityksen perusteella noin 10 % väestöstä, mutta tämä osuus luonnollisesti riippuu suuresti elinkeinon kilpailukyvyn tulevasta kehityksestä. Nykyisentyypiset yksityiset palvelut tuottamaan tarvittaisiin vuonna 2030 noin 6-7 % väestöstä ja kasvaviin yhteiskunnallisiin palveluihin tarvittaisiin 14-16 % väestöstä (kuvio 14).

Tulevan väestöpohjan riittävyys on uhka, vaikka rakennemuutos jatkuisikin nopeana

Ennusteen mukaista tuotanto- ja palvelurakennetta vastaava työpaikkamäärä olisi 33-35 prosenttia maaseutualueen kokonaisväestöstä, mikä vastaa likimain 2000-luvun alun tilannetta. Kun työpaikkamäärä suhteutetaan työikäisen väestön kokonaisuuteen, tilanne muuttuu merkittävästi, koska tulevaisuudessa vanhusväestön osuus kasvaa voimakkaasti. Vuonna 2030 kuvatun tuotanto- ja palvelurakenteen ylläpitäminen merkitsisi, että työpaikkamäärä suhteessa työikäiseen väestöön olisi 62-66 %, mikä on korkeampi suhde kuin koskaan aikavälillä 1980-2000 toteutunut (kuvio 14).

Tämän voi tulkita usealla tavalla. Ennusteilla ei ole sinänsä mitään syvällisempää tulkintaa, vaikka ne trendiennusteina tulevaa todennäköistä kehityssuuntaa kuvaavatkin. Merkittävää on sen sijaan se, että vuodelle 2030 ennustettujen työpaikkamäärien saavuttaminen ei onnistu ongelmitta alueen oman ennustetun työikäisen ja -kykyisen väestön avulla. Tätä ongelmaa voi jossakin määrin lievittää mahdollinen eläkeiän merkittävä korotus lähivuosikymmeninä.

Toinen myönteinen vaihtoehto on, että ennustetut tuotanto- ja palvelutasot saavutetaan siten, että alueelle muuttaa työvoimaa ulkopuolelta, esimerkiksi ulkomaista työvoimaa. Kolmas myönteinen vaihtoehto on työn tuottavuuden lähimenneisyyttäkin nopeampi kehitys tulevina vuosikymmeninä: tällöin trendiennustetta pienempi työvoimamäärä riittäisi hoitamaan tuotannon.

Neljäs ja kielteinen vaihtoehto on, että ennustettuja tuotanto- ja palvelutasoja ei saavuteta työvoimapulan tai muiden syiden vuoksi, jolloin joillekin toimialoille "riittää" ennustettua pienempi osuus väestöstä. Tämä merkitsee luonnollisesti sitä, että kyseinen tuotanto vähenee alueella tai palvelu puuttuu, ja se joudutaan hankkimaan nykyistä kauempaa. Jos edellä kuvatut myönteiset vaihtoehdot eivät muuta kehitystä ja työpaikkoja täyttämään on tarjolla vain esimerkiksi 56 % alueen väestöä vastaava määrä ihmisiä (kuten vuonna 2000), joudutaan vuodelle 2030 ennustettuja työpaikkaosuuksia alentamaan 6-10 prosenttiyksikköä. Tällöin esimerkiksi teollisuuden kokonaiselle toimialalle ei riittäisi lainkaan työpaikkoja, vaan kaikki työvoima tarvittaisiin alkutuotantoon, "tukialoille" ja tuottamaan palvelut alueen väestölle. Nykyisen tuotantomäärän ylläpitäminen ja tyydyttävän palvelutason turvaaminen tulevalle maaseutuväestölle tukee siis vaatimaan joka tapauksessa erittäin suuria toiminnallisia ja rakenteellisia muutoksia.

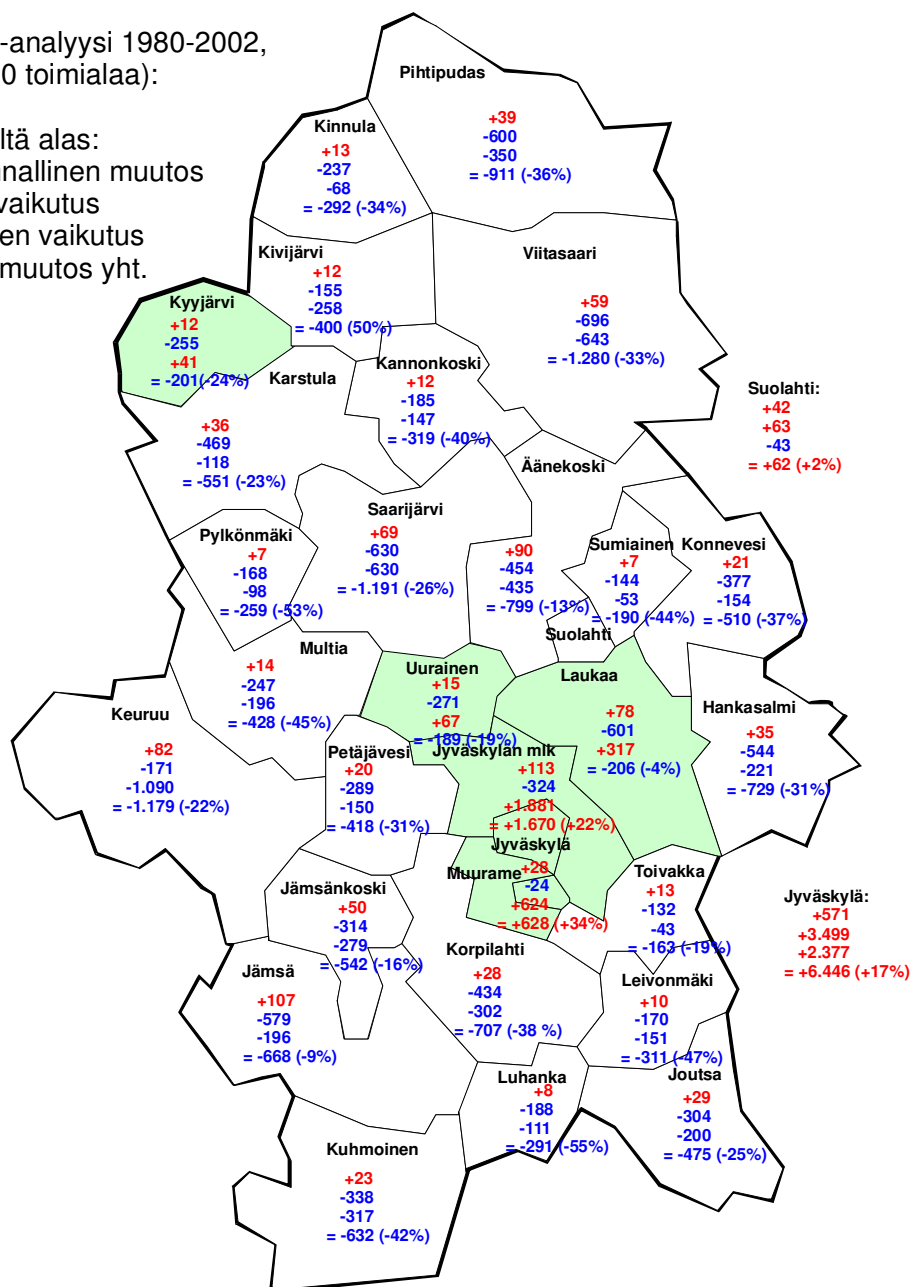
Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

KEHITTÄMISNÄKÖKULMA: DYNAMIIKKA

Shift-share -analyysi 1980-2002,
työpaikat (10 toimialaa):

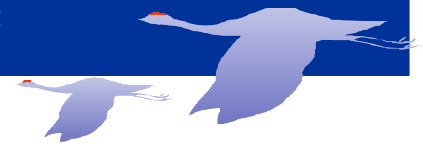
Luvut ylhäältä alas:
+/- valtakunnallinen muutos
+/- toimialavaikutus
+/- paikallinen vaikutus
= työpaikkamuutos yht.

Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

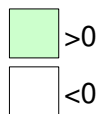
Kuvio 10. Kehittämisen näkökulma: työpaikkamuutoksen 1980-2002 komponentit.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

KEHITTÄMISNÄKÖKULMA: DYNAMIIKKA

Shift-share -analyysi 1980-2002,
työpaikat (10 toimialaa),
paikallinen vaikutus yhteensä

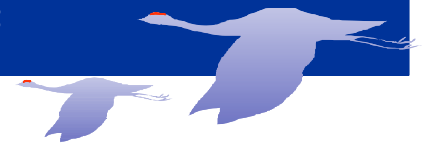
Paikallinen vaikutus
toimialoittain
(työpaikkaa),
kolme suurinta
positiivista
vaikutusta
kunnittain

Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

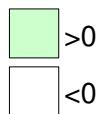
Kuvio 11. Kehittämisen näkökulma: positiivinen paikallisdynamiikka 1980-2002.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

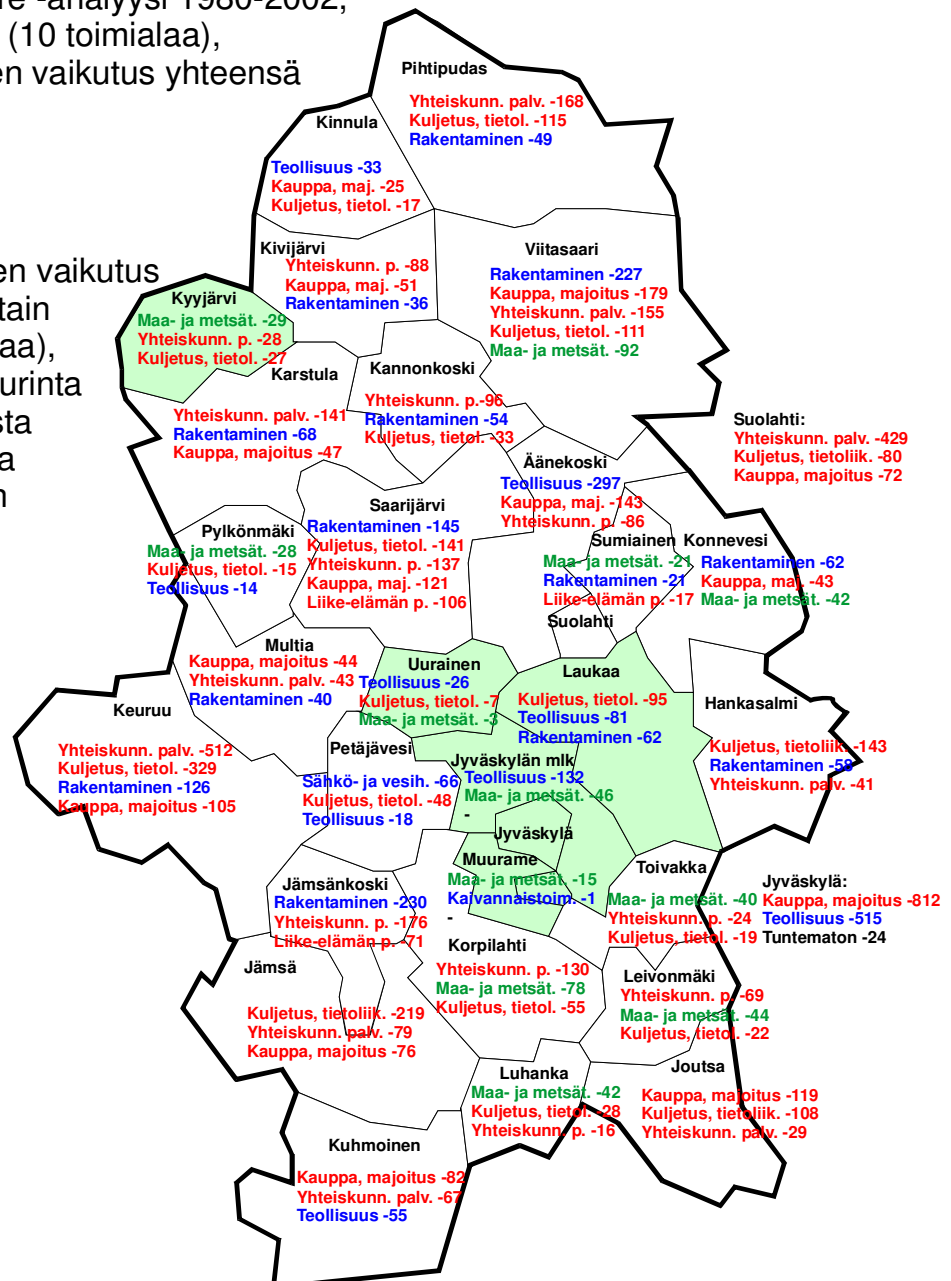

KEHITTÄMISNÄKÖKULMA: DYNAMIIKKA

Shift-share -analyysi 1980-2002,
työpaikat (10 toimialaa),
paikallinen vaikutus yhteensä

Paikallinen vaikutus
toimialoittain
(työpaikkaa),
kolme suurinta
negatiivista
vaikutusta
kunnittain

Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

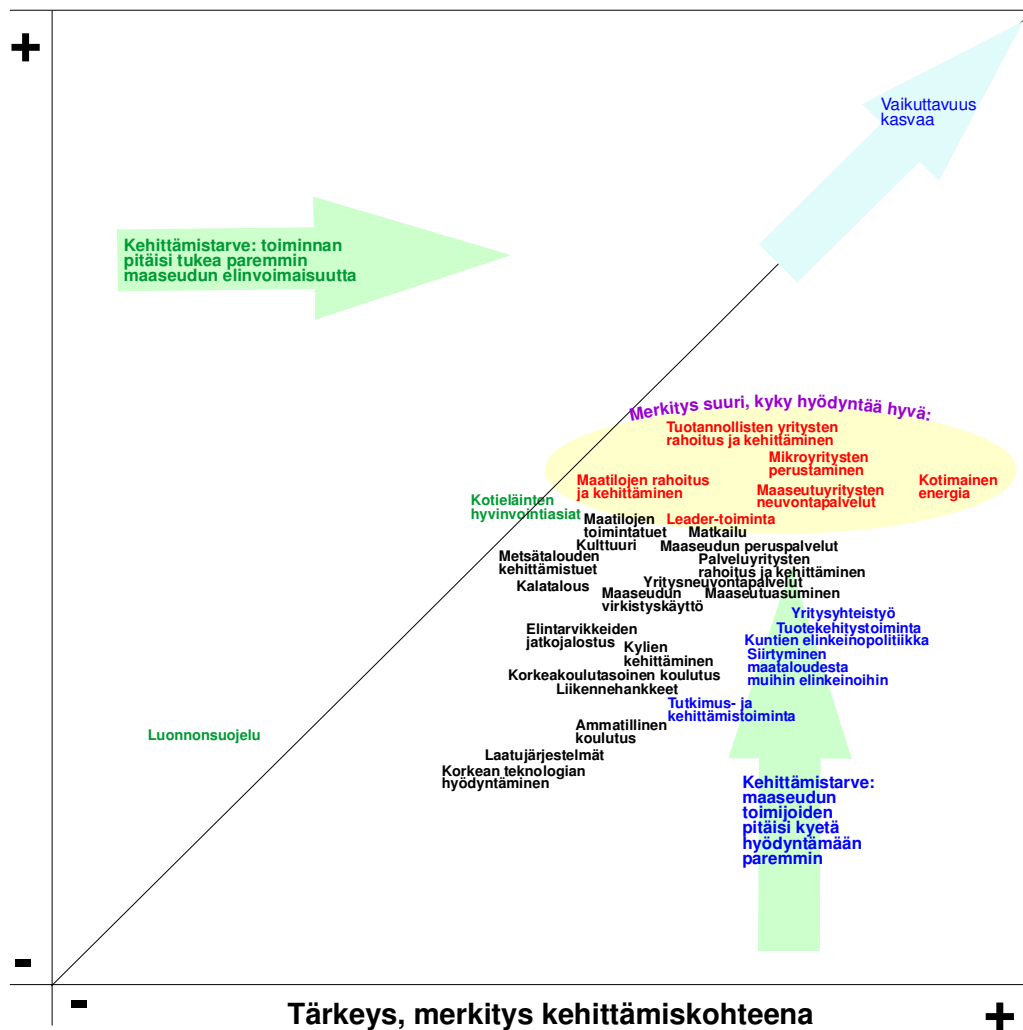
Kuvio 12. Kehittämisenäkökulma: negatiivinen paikallisdynamiikka 1980-2002.

Keski-Suomen maaseutu strategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

KEHITTÄMISKULMA: TOIMENPIDE-ANALYYSI

Käyttökelpoisuus, kyky hyödyntää

Lähde: Keski-Suomen maaseutu strategiaryhmä.

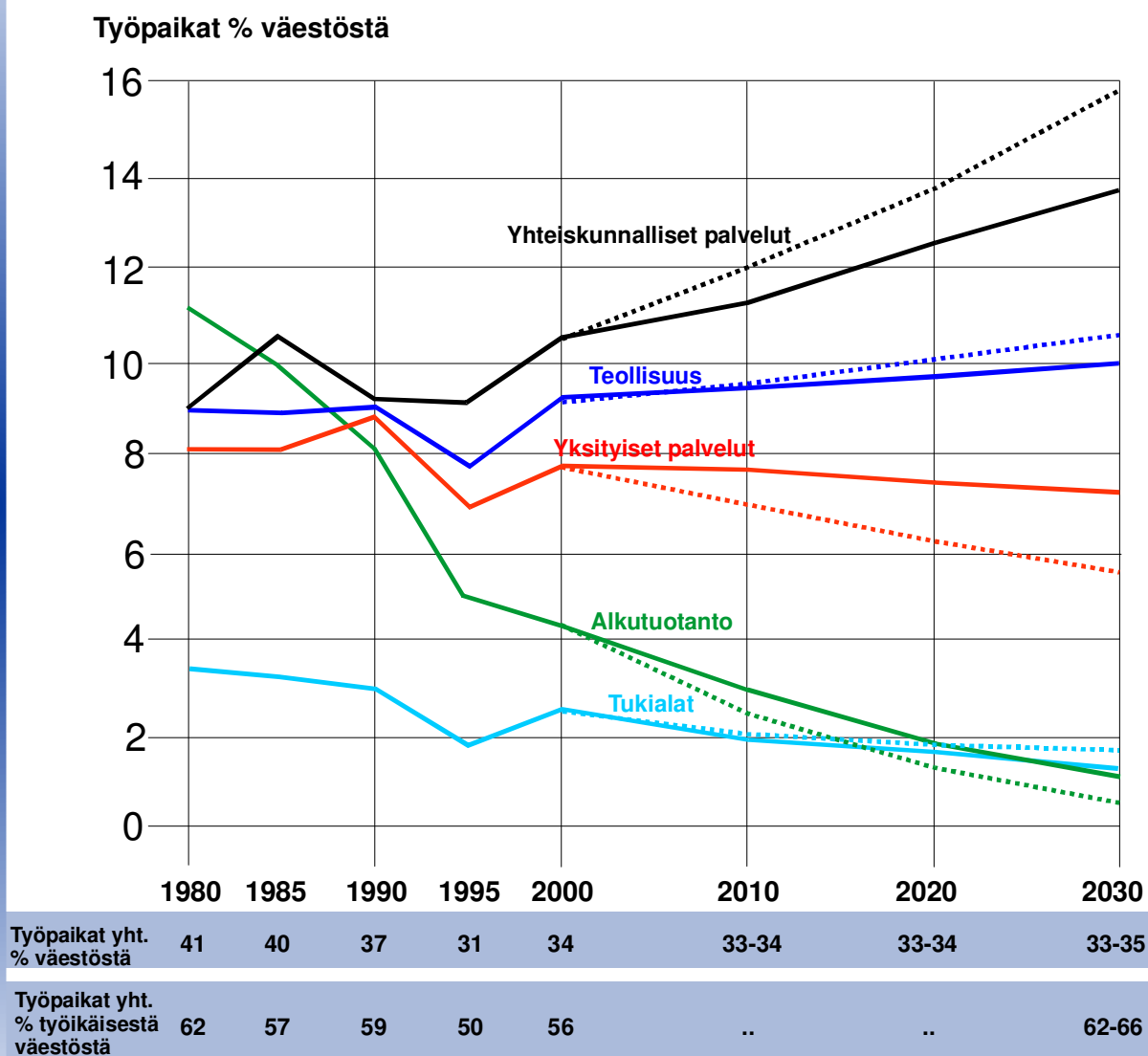
Kuvio 13. Kehittämiskulma: maaseudun kehittämiskeinojen vaikuttavuus.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

MIHIN VÄESTÖPOHJA RIITTÄÄ 2030?

KESKI-SUOMI PL. JYVÄSKYLÄ, JYVÄSKYLÄN MAALAIKUNTA, LAUKAA,
MUURAME JA UURAINEN

Ennuste laadittu vuosien 1980-2000 (viiva) ja 1990-2000 (pisteviiva) vuotuisen prosenttimuutoksen perusteella (muuttujana toimialan työpaikkamäärä/asukas).

Tukialat = Rakentaminen; sähkö-, kaasu- ja vesihuolto.

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 14. Kehittämisenäkökulma: millaiseen tuotanto- ja palvelutasoon tuleva väestöpohja riittää.

3. Skenaariot 2005-2030

Skenaario on sisäisesti yhdenmukainen kuva siitä, millainen tulevaisuus saattaisi olla - yksi mahdollinen kehityspolku tulevaisuuteen. Skenaario ei ole missään mielessä ennuste, vaan ennakkoinnin apuväline. Skenaarioita voidaan hyödyntää monella eri tavalla. Niiden avulla voidaan arvioida esimerkiksi valitun toimintaperiaatteen "kestävyyttä" tulevaisuuden erilaisissa vaihtoehdoissa. Toisaalta voidaan myös hahmottaa lähitulevaisuuden valintavaihtoehtojen mahdollisia lopputuloksia kauempana tulevaisuudessa, sekä pohtia lopputulosten haluttavuutta ja hyväksyttävyyttä. Edelleen voidaan ennakoida niitä mahdollisuuksia ja uhkia, jotka erilaisissa tulevaisuuksissa mahdollisesti odottavat, jotta niitä voidaan valmistautua hyödyntämään tai torjumaan hyvissä ajoin.

Skenaarioita on laadittu kolme: 1) perinteiseen tapaan, 2) kilpailutalous ottaa vallan ja 3) ympäristötalous ottaa vallan. Näistä "perinteiseen tapaan" edustaa likimain trendikehityksen jatkumista vuoteen 2030 saakka. "Kilpailutalous ottaa vallan" -skenaario edustaa maailmanlaajuisesti kiristyvää kilpailua, globalisaatiota, joka eri kanavia pitkin ulottaa vaikutuksensa myös maaseudulle (esim. valtiontalouden pienentyvä liikkumavara verokilpailun vuoksi). "Ympäristötalous ottaa vallan" -skenaariossa tapahtuu olennainen politiikan, asenteiden ja käyttäytymisen muutos siten, että turvallisuus, huoltovarmuus ja ympäristönäkökohdat saavat merkittävästi lisää painoarvoa. Myös näissä kahdessa skenaariossa on otettu huomioon keskeisten vääjäämättömien muutosprosessien vaikutukset (esim. ikääntyminen).

Skenaarioista on esitetty seuraavassa lyhyet luonnehdinnat; tarkemmat kuvaukset ovat liitteessä.

3.1. Perinteiseen tapaan

Maa- ja elintarviketalous

Toimintaperiaatteena on muutoksiin sopeutuminen ja maatalouden menetysten paikkaaminen tukien korotuksilla. Poliitikassa yritetään pitää kiinni kaikesta mahdollisesta: viljelijöistä, tuotannosta, tuloista, markkinoista, tuista, alueista ja ympäristöstä. Poliitiikan tähtäimenä on viljelijän kukkaro. Teknologiassa vältetään riskipitoisia valintoja (esim. geenimuunnellut tuotteet). Vuonna 2030 maatalouden tukijärjestelmä on erittäin monimutkainen ja ristiriitainen. Elintarviketeollisuus on menettänyt asemiaan kotimarkkinoilla ja viennissä. Maatalouden houkuttelevuus on heikko ja sukupolvenvaihdoksia tehdään vähän. Maa- ja elintarviketaloutta koskeva politiikka ei tyydytä oikein ketään ja valtion tukea työllistäjänä jo pieneksi käyneelle elinkeinolle on vähennetty.

Metsätalous

Metsien ensisijaisena tehtävä säilyy edelleen puuntuotantotehtävä, muut tehtävät korostuvat vähitellen (virkistys, energia, luonnonsuojelu, luonnontuotteet, matkailu). Metsien omistuksen ja maaseutuasumisen eriytyminen jatkuu ja myös metsänomistajien tavoitteet metsänsä hyödyntämisessä kirjavaistuvat. Poliitiikan tähtäin on tasapainon säilyttämisessä metsänomistajien ja teollisuuden välillä. Koneelliset menetelmät istutuksessa ja taimikonhoidossa yleistyvät, osittain työvoimapulan vuoksi. Vuonna 2030 voidaan todeta metsien käytön intressiristiriitojen lisääntyneen esim. myynti- ja suojeluhaluuden osalta.

Suomen metsätalouden imagosodat jatkuvat. Mekaanisen metsäteollisuuden tuotanto on kasvanut, paperin ja kartongin puolestaan vähentynyt. Raakapuun reaalihintaa on laskenut jonkin verran, puuenergian tuotanto ja käyttö lisääntynyt ja suojeleluala kasvanut jonkin verran.

Maaseudun muut toiminnot ja aluerakenne

Vuosisadan jatkunut hyvinvointi- ja sivistyspalveluiden levittäminen yhä syvemmälle maaseudulle on päättynyt ja keskusten kasvu jatkuu nopeana. Syvän maaseudun suuri rooli työvoiman kasvattajana ja luovuttajana on ohi. Maaseudun uusi rooli kiteytyy vanhushuoltoon ja hyvinvointipalveluihin. Toiminnan tähtäin on edelleen "Oy Suomi Ab:n" ylläpitäminen yhteisin voimavaroin. Julkisten peruspalveluiden tuotanto järjestäytyy täydellisesti uudelleen. Vuonna 2030 voidaan todeta, että maaseudun väestö on edelleen vähentynyt ja syrjäisellä maaseudulla jopa kiihtyvällä vauhdilla. Syrjäisen maaseudun väestöstä lähes puolet alkaa olla yli 65-vuotiaita ja näiden alueiden palvelutarjonnan suuntaaminen on muuttunut vastaavasti. Vanhusmatkailu on lisääntynyt, samoin ulkomaalaisten luontomatkaileminen. Maaseutuasumiseen liittyvä etätö on lisääntynyt jonkin verran, samoin bioenergian tuotannon kasvu on tuonut jonkin verran uusia tulovirtoja maaseudulle. Maaseudun pienimuotoisen elinkeinotoiminnan kehitys on sen sijaan pysähtyneessä tilassa: suuret ketjut ovat kaukana ja niiden volyyminvaatimus on korkea ja paikallismarkkinat ovat pienet ja ostovoimaltaan edelleen pienenevät. Maaseudulle on muuttanut pääosin iäkästä väestöstä ja jonkin verran luonnosta ja omasta rauhasta nauttivaa työkäisiä ja kaupunkia vierastavia lapsiperheitä.

3.2. Kilpailutalous ottaa vallan

Maa- ja elintarviketalous

Toiminnan perustaksi otetaan kielteisten muutosten ennakoitu: vientituen poistuminen, hintojen aleneminen ja tuen väheneminen. Tavoitteet painotetaan uudelleen siten, että tuotantomäärien säilyttäminen on tärkeintä ja vastuu toimeentulosta siirtyy yksiselitteisesti valtioilta viljelijöille. Markkinalähtöisiä muutoksia edistetään ja pyritään varmistamaan hinnaltaan kilpailukykyisen raaka-aineen saanti elintarviketeollisuudelle. Maatalous käsitetään ensisijaisesti liiketoimintana ja esim. ympäristönäkökohtia voidaan ottaa huomioon, mikäli ne eivät ole ristiriidassa tämän kanssa. Poliittikan tähtäimenä on kaupan hylly ja tukijärjestelmä uudistetaan tuloja tasaavasta kasvuun kannustavaksi. Vuonna 2030 voidaan todeta tuotannon keskittyneen alueellisesti varsin voimakkaasti. Nuoret kokevat bisneshenkisen ja teknologialähtöisen maatalouden kiinnostavana alana. Maatalouden tuki on alentunut melko voimakkaasti (valtion talous erittäin kireä) ja tilakoko on kasvanut hyvin voimakkaasti. Elintarviketähtäimiä on kyetty lisäämään jonkin verran. Ympäristönsuojelijoiden kanssa on jatkuvia ristiriitoja ja osa kuluttajista ostaa "teollisuusmaatalouden" vaihtoehtotuotteita (luomu, lähiruoka, reilu kauppa).

Metsätalous

Koko puuntuotantoketjuun kohdistuu erittäin voimakas kilpailupaine: metsäyhtiöiden omistajien tuottovaatimus on kasvanut (riskilisiä), Länsi-Euroopan, Japanin ja Pohjois-Amerikan kyllästyneillä markkinoilla vallitsee erittäin voimakas kilpailu ja kasvualueiden markkinoilla haetaan markkina-asemia (Aasia, Etelä-Amerikka, Itä-Eurooppa, Venäjä, osa Afrikasta). Metsäteollisuuden uusinvestoinnit sijoittuvat kysynnän kasvualueille. Kotimaisen metsäteollisuuden perinteinen kilpailu - tuotantoteknologia - murenee, koska uusin ja tehokkain kapasiteetti on siirtynyt muualle ja laitoksia suljetaan sitä mukaa kuin ne tulevat

korvausinvestointivaiheeseen. Metsäpalveluyritykset hoitavat pääosin metsien hoitotyöt ja energiapuun hankintatyöt. Metsissä on voimakkaasti kahtiajakautunut rakenne talous- ja suojelumetsiin. Poliitiikan tähtäin on metsäteollisuusyritysten selviytymisessä. Vuonna 2030 voidaan todeta, että osalle alueista ja puustosta ei ole enää maksukykyistä kysyntää ja suojelualueiden tarjonta onkin suurta näillä alueilla. Osa metsistä on puolestaan tehotuotannon piirissä. Alueelliset menekki- ja hintaerot ovat suuret. Perinteinen, kansainvälinen metsäteollisuus on vähentynyt Suomesta voimakkaasti ja tilalle on tullut uusia, erikoistuneita yrityksiä, joilla on myös vientituotteita. Mekaanisen metsäteollisuuden tuotanto Suomessa on vähentynyt erittäin voimakkaasti, paperin ja kartonginkin melko paljon. Raakapuun reaalihintana on laskenut merkittävästi, puuenergian tuotanto kasvanut voimakkaasti ja suojeluala lisääntynyt lähes kaksinkertaiseksi.

Maaseudun muut toiminnot ja aluerakenne

Globalisaation ja kiristyneen kilpailun heijastusvaikutukset ovat ajanet valtiontalouden ahtaalle ja keskittymiskehitys on voimistunut entisestään - myös maaseudun palveluissa. Keskittyvä toiminta imee maaseudulta (jo vähäiseksi käynnyttä) osaavaa työvoimaa keskuksiin ja maaseudulla onkin vinon ikärakenteen ja vanhusten palvelutarpeen vuoksi työvoimapulaa monella toimialalla. Toiminnan tähtäin on lyhyen aikavälin selviytyminen erilaisista kriiseistä ja ongelmista. Vuonna 2030 voidaan todeta syrjäisen maaseudun väestön vähentyneen alle puoleen nykyisestä ja keskusseudujen kasvaneen voimakkaasti. Syrjäseutujen väestöstä selvästi yli puolet on yli 65-vuotiaita. Etenkin hoiva-, metsä- ja lomituspalveluissa on osassa maaseutualueita ankara työvoimapula ja vierastyövoimaa itäisistä maista on muuttanut maaseudulle runsaasti. Yksityisiä vanhusten hoitokoteja, elämönhallintakeskuksia ja virkistyskeittäviä työelämässä uuvahtaneiden tai elämässään "seinään juosseiden" kasvaneelle joukolle on melko paljon ympäri maata. Julkiset palvelut ovat vetäytyneet keskuksiin ja esimerkiksi erikoissairaanhoidon on vain maakuntakeskuksessa ja julkista perusterveydenhuoltoa vain kolmessa pisteessä per maaseutumaakunta. Kotimaan matkailu on erikoistunut vahvasti "hoivamatkailuksi" ja ihmisten liikkuvuus on varsin suurta, varsinkin kansainvälisesti. Monipaikkaelämän yleistyminen jatkuu. Maaseudun pienimuotoinen elinkeinotoiminta on kadonnut syrjäseuduilta ja maaseudun väestöstä on ulkomaalaisia suurempi osa kuin keskusten väestöstä.

3.3. Ympäristötalous ottaa vallan

Maa- ja elintarviketalous

Maataloudessa kannetaan vastuuta ympäristöstä: suuryksiköitä vältetään, ympäristöasioihin ja -tukeen panostetaan lisää sekä pyritään alueellisesti hajautettuun tuotantoon. Kuluttajille pyritään tuottamaan monipuolisesti luomua, lähiruokaa, "vapaiden eläinten" tuotteita ja alueellisia erikoistuotteita. Pienjalostusta ja bioenergian tuotantoa pelloilla edistetään määrätietoisesti. Suomessa pyritään kohti alppimaatalouden imagoa ja maatilat alkavat kantaa vastuuta maaseudun toiminnoista julkisen vallan vetäytyessä. Omavaraisuusajattelu vahvistuu sekä ruuan että energian tuotannossa. Poliitiikan tähtäin on yleisen hyväksynnän saavuttamisessa ja ympäristön tilan parantamisessa. Vuonna 2030 voidaan todeta, että maaseudulle on syntynyt lisää pienjalostajia, bioenergian tuottajia, ympäristötiloja, kotipalveluyrittäjiä, maaseutumatkailutiloja, maatilamyymälöitä ja osa-aikatiloja. Peltolasta viidennes on maisemanhoitokesantona, viidennes luomu-tuotannossa ja viidennes energiakasveilla. Perinteinen elintarviketeollisuus on menettänyt lähes puolet tuotannostaan ja elintarviketuonti on kasvanut voimakkaasti. Maatilayrittäjiksi on ryhtynyt melko runsaasti

"uusia maalaisia", mutta vähän nuoria. Maatilojen tulokehitys on heikko ja investoinnit ovat vähäisiä, mutta maatalous-maaseutu-ympäristöpoliittinen tukipotti on säilynyt likimain entisellään.

Metsätalous

Kasvihuoneilmion voimistuminen nostaa uusiutumattoman energian hintaa ja veroja hyvin nopeasti ja metsien merkitys saa maailmanlaajuisesti uudet puitteet maapallon "keuhkoina". Metsäpolitiikasta tulee osa ympäristöpolitiikkaa ja suomalainen monikäyttömalli ja lainsäädäntö muuttuvat kansainväliseksi standardiksi. Metsien puuntuotantotehtävä heikkenee ja muut tehtävät korostuvat voimakkaasti. Metsien hoidon ja käytön omatoimisuus viriää uudelleen. Poliitiikan tähtäimenä kirkastuu vanha periaate: "metsiä ei saa hävittää". Vuonna 2030 voidaan todeta, että metsien merkitys on muuttunut voimakkaasti. Metsien monikäyttö on saavuttanut aivan uudet ulottuvuudet: metsät tuottavat nykyistä vähemmän puutavaraa, mutta enemmän energiaa, luonnontuotteita, matkailua, virkistystä, monentyppistä suojelua, erikoismateriaaleja ja -kemikaaleja. Rakennuspuulle olisi vientikysyntää enemmän kuin on kotimaista tarjontaa. Mekaanisen metsäteollisuuden tuotanto on pienentynyt raaka-ainesyistä jonkin verran, mutta paperin ja kartongin tuotanto on likimain entisellä tasolla. Puu- ja metsäteollisuudelle energian myynti on merkittävä bisnes. Raakapuun tuonti Venäjältä on loppunut ja kotimaisen puun reaalihintana on noussut jonkin verran. Puuenergian tuotanto ja metsien suojeluala ovat moninkertaistuneet.

Maaseudun muut toiminnot ja aluerakenne

Keskittymiskehitys vaimenee, joillakin alueilla pysähtyy, joillakin kääntyy. Maaseudulle syntyy uusi rooli uusiutuvien luonnonvarojen virran ja omavaraisuuden takaajana. Tätä roolia luonnehtivat ehtymätön bioenergiavirta, turvallinen ruoka luonnontuotteineen, luonnonmukainen asuminen ja puurakentaminen, luonnon tuottamat ja siihen liittyvät hyvinvointipalvelut sekä miellyttävä työympäristö. Maaseudulle syntyy uusia markkinaehtoisia tulovirtoja. Toiminnan tähtäin on turvallinen elämä maaseudulla. Vuonna 2030 voidaan todeta maaseudun väestön edelleen vähentyneen jonkin verran. Syrjäisen maaseudun väestöstä vain runsas kolmannes on oli 65-vuotiaita. Maaseutumatkailu on lisääntynyt voimakkaasti ja maaseudulle on syntynyt runsaasti erilaisia etätyöyhdyskuntia. Maaseudun pienimuotoinen elinkeinotoiminta ja laajentunut ja monipuolistunut ja löytänyt markkinakanavansa keskuksiin ja vientiin. Maaseutu on moniarvoistunut ja henkinen ilmapiiri on väljentyneet voimakkaan kahdensuuntaisen muuttoliikkeen ansiosta.

4. Keski-Suomen maaseudun vahvuudet ja heikkoudet, mahdollisuudet ja uhkat erilaisissa tulevaisuuksissa

4.1. SWOT-analyysi

Edellä esitetty nykytilan ja tulevaisuuskuvien analyysi on tiivistetty Keski-Suomen maaseudun vahvuuksien ja heikkouksien sekä mahdollisuuksien ja uhkien SWOT-analyysiksi. Asetelmassa on esitetty vain keskeisimmät, merkitykseltään suurimmiksi arvioidut tekijät.

<p>VAHVUUDET *** Mitä meillä on ? ***</p> <ul style="list-style-type: none">- Merkitykseltään suuret maaseudun "vientialat" maa- ja metsätalous sekä teollisuus, jotka eivät kärsi väestön vähenemisestä (tuotanto viedään oman alueen ulkopuolelle) ja joiden kehityksessä on ollut myönteistä dynamiikkaa- Vahvuusalat: metsä- ja puuteollisuus, metalli- ja koneteollisuus, bioenergia-osaaminen- Vahva, kohtuulliselle alueelle säteilevä keskusseutu- Sijainti Suomen "keskellä"- Luonnon ja alueiden moni-ilmeisyys- Luonnonläheiset, monipuoliset asumismahdollisuudet maaseudun virkistyslähteiden äärellä	<p>HEIKKOUDET *** Mitä meiltä puuttuu ? ***</p> <ul style="list-style-type: none">- Maaseudulla on jatkuvasti vähenevä ja ikääntyvä, paikoitellen hyvin rajallinen väestöpohja ja pienet paikallismarkkinat- Maaseudun omien keskusten kilpailukyky on ollut melko heikko- Maaseudulla on ollut vähän kasvualoja- Maaseudun oma kehityskyky (dynamiikka) on ollut riittämätöntä: alaltaan kapeaa ja vain harvoilla alueilla- Maatalouden kilpailukyky on heikko- Kaikkia tarjolla olevia kehittämiskeinoja ei ole pystytty hyödyntämään tehokkaasti
<p>MAHDOLLISUUDET *** Mitä voisimme saada? ***</p> <ul style="list-style-type: none">- Maaseudulla on ollut myönteistä kehityskykyä (dynamiikkaa) "vientialoilla"; tämän vahvistaminen lisää kilpailukykyä ja säilyttää näiden alojen työpaikkoja- Palveluiden vienti ja asiakkaiden tuonti- Riittävän nopea rakenteiden ja toimintojen muutos, jotta toiminta säilyy tehokkaana- Maakunnan keskusseudun vahvistuminen ja vaikutusalueen laajentuminen- Uudet maaseudun tuotantotoiminnan (energia) ja palveluiden (hoiva, matkailu) kasvualat- Maaseudulle suuntautuvien muuttovirtojen vahvistuminen (paluumuuttajaeläkeläiset; ulkomainen työvoima; vaihtoehtoiset asumisen, työn ja harrastusten tai virkistykseen yhdistelmät)	<p>UHKAT *** Mitä voisimme menettää? ***</p> <ul style="list-style-type: none">- Maaseudun harveneva palveluverkko heikentää viihtyisyyttä ja kilpailukykyä- Hallitun rakennemuutoksen epäonnistuminen merkitsisi laajojen maaseutualueiden taantumista ja syrjäytymistä- Perusrakenteen (infrastruktuurin) ja saavutettavuuden heikkeneminen- Maaseudulla ei kyetä toteuttamaan omaehtoisia muutoksia riittävän laajoina ja nopeina- Omistuspuhjan muutos vie maaseudulta vaikutusvaltaa omaan kehitykseen- Työkykyisen väestön riittävyys monipuolisen elinkeinotoiminnan ja tyydyttävän palvelutarjonnan tarpeisiin pitkällä aikavälillä

4.2. Strategiset johtopäätökset

Keski-Suomen maaseudun nykytila- ja tulevaisuusanalyysin perusteella voidaan tehdä seuraavat **strategiset johtopäätökset**:

Aluenäkökulma

1. Maakunnan keskuseudun asema on vahva ja osuus maakunnan toiminnoissa erittäin keskeinen.
2. Varsinaisesta maaseutualueesta suuri osa ei pysty juurikaan hyötymään maakunnan keskuseudun kasvusta, jolloin omaehtoinen kehitys on ainoa tie eteenpäin.
3. Varsinaisten maaseutualueiden omat paikallismarkkinat ovat pienet ja tulevaisuudessa edelleen pienenevät.

Elinkeinonäkökulma

1. Maakunnan maaseutualueilla myönteinen työpaikkakehitys on koostunut pääsääntöisesti kahdentyyppisistä tekijöistä:
 - A. "Vientitoimialojen" (maa- ja metsätalous, teollisuus) laajuus määräytyy kilpailukyvyn perusteella, eikä paikallismarkkinoiden pienuus rajoita näiden toimialojen kehitystä (tuotteet viedään "ulos" alueelta).
 - B. Palvelualojen laajuuden ratkaisee ensisijaisesti väestöpohja; näillä aloilla tapahtuu rajallisen paikalliskysynnän puitteissa suuria rakennemuutoksia myös tulevaisuudessa.
2. Maaseutualueiden tulevaisuuden osaamistarpeet painottuvat "vientitoimialojen" kilpailukykyä lisääviin tekijöihin sekä palvelualojen kehityksen ja rakennemuutosten avaamien mahdollisuuksien hyödyntämiseen.

Kehittämisenäkökulma

1. Maakunnan keskuseudun hyvä kehityskyky (dynamiikka) on maakunnalle tärkeä aluerakenteen ylläpitäjänä myös maaseutualueen näkökulmasta.
2. Varsinaisella maaseutualueellakin on ollut sisäistä, omaehtoista kehityskykyä (dynamiikkaa) erityisesti "vientitoimialoilla".
3. Maaseudun kehittämiskeinojen tehokas ja tuloksellinen hyödyntäminen on ollut lähimenneisyydessä suurempi ongelma kuin niiden puute.

On syytä huomata, että monet strategisista johtopäätöksistä toteavat yleisten kehityskulkujen ("megatrendien") vaikutukset Keski-Suomen maaseudulla. Kehittämistyön kannalta monet näistä kehityskuluista ovat sellaisia, että niitä vastaan on varsin vaikea taistella. Esimerkiksi työn tuottavuuden nousu on luonut toisaalta alueellisia ongelmia, mutta toisaalta se on nykyisen aineellisen elintason keskeisin selittäjä. Myös kilpailun lisääntyminen ja kansainvälistyminen ("globalisaatio"), keskittymiskehitys ja väestön ikääntyminen ovat vastaavankaltaisia kehityksen perusvoimia. Näitä ei voi avoimessa taloudessa (jollainen aluetalous erityisesti on) yksi toimija tai yksi alue vastustuksellaan muuttaa; muutosta vastaan taistelemisen osoittautuu lopulta voimavarojen haaskaukseksi. Siksi seuraavassa osiossa pohdittavat kehittämistavoitteet ja -toimenpiteet on määritelty pitäen edellä esitetty strategia johtopäätöksiä toiminnan suuntaamisen lähtökohtina.

5. Visio Keski-Suomen maaseudusta 2030

VISIO KESKI-SUOMEN MAASEUDUSTA 2030:

Keski-Suomen maaseutu tunnetaan yrittäjyyteen kannustavana, inhimillisenä toiminta- ja asumisympäristönä, jossa osaamista ja voimavaroja hyödynnetään tehokkaasti monenlaisten toimeentulovaihtoehtojen perustana.

Keski-Suomen maaseutu vuonna 2030 on asukkailleen viihtyisä ja ulkopuolisille houkutteleva asuinpaikka. Maaseutua leimaa monimuotoisuus ja monipuolisuus sekä ihmisten että toiminnan suhteen. Ulkomaalaisperäistä väestön osuus Keski-Suomen maaseudun väestöstä on vähintään yhtä suuri kuin keskuseuduilla. Perinteisen maaseutukulttuurin ja vieraiden kulttuurien vuorovaikutus luovat ihmisille uusia virikkeitä. Erityisesti maaseudun luonnonläheiset ja monipuoliset asumisvaihtoehdot houkuttavat ihmisiä. Peruspalvelu- ja virkistystarpeet on onnistuttu organisoimaan uudelleen menestyksellisesti siten, että maaseudulla asuvat kokevat olevansa palveluiden saatavuuden ja laadun suhteen hyvässä asemassa. Keski-Suomen maaseutu vuonna 2030 on kulttuurisesti rikas, yksilöllisyyden salliva ja monimuotoinen.

Maaseutuympäristö on kaunis ja hyvin hoidettu ja ympäristöhoidosta on tullut laajalti omaksuttu harraste ja useille myös työ. Maaseudun taajamat on somistettu idyllisiksi ja viihtyisiksi palvelukeitaksi kesäisine suihkulähteineen, katukahviloineen ja puistomaisine yleisilmeineen. Vuonna 2030 tapaa usein ihmisiä istuskelemassa kirkonkylän puistonpenkeillä jutustelemassa kuulumisistaan ja ulkomaalaisporukoita kahvilan pöydässä miettimässä elämän menoa uudessa kotimaassaan. Maaseudun tienvarsia koristavat kukkaistutukset, kauniit pihapiirit ja hyvin hoidetut maisemat peltoineen, metsineen ja vesistöineen.

Keski-Suomen maaseutu on käynyt läpi suuren rakenteellisen, toiminnallisen ja henkisen muutoksen. Maaseudun palvelut ovat järjestäytyneet lähes täysin uudelleen, samoin monet maaseudun perinteiset organisaatiot. Maakuntakeskuksen työpaikkayhteisöt ovat levittäytyneet tietoliikenneteknologian ja hyvien liikenneyhteyksien ansiosta laajalle maakuntaan; monien ihmisten työpaikka liikkuu heidän mukanaan mökille, kotiin, kaupunkeihin ja ulkomaille. Työ- ja asuinpaikan välisen yhteyden höllentyminen on jatkunut edelleen. Organisaatioiden ja palveluiden muutoksissa moni ihminen on menettänyt työpaikkansa, mutta tehokas koulutus on suonut yhtä monelle ihmiselle lopulta virkistävän mahdollisuuden uuden työtehtävän aloittamiselle. Maakunnan koulutus- ja kehittämisjärjestelmä onkin ollut yksi maaseudun muutoksen kulmakivi. Se on tarjonnut uusia malleja maakunnan kaikille toimijoille, oikein koulutettua työvoimaa eri organisaatioille, ihmisille uusia mahdollisuuksia - eli ennakoivasti ohjannut ja arkipäiväistänyt suurta, vähittäistä muutosta.

Ihmiset ja organisaatiot ovat oppineet tunnistamaan maailman muutokset ja ajattelemaan niitä sekä niistä avautuvia vaihtoehtoja omalla kohdallaan. Töitä ja työtehtäviä loppuu ja uusia alkaa joustavasti monista eri syistä ja maaseudun ihmisillä on kyky ymmärtää ja hallita tätä muutosta. Tämän onnistumisesta onkin syntynyt laajalle levinnyt, uudenlainen maaseudun "yhteisyyden" tunne. Ihmiset kokevat onnistuneensa suurissa henkilökohtaisissa ja eri

yhteisöjen muutoksissa siten, että oman elämän hallinnan tunne on selvästi vahvistunut. Tämä on luonut maaseudulle sallivan, avarakatseisen sekä kokeiluja ja riskinottoa sallivan ilmapiirin, mikä on ajan myötä monipuolistanut maaseudun toimintoja aivan uusille aloille. Yritteliäs elämänsenne ja hyvä, terve itsetunto ovatkin juurtuneet maaseudun ihmisten perusasenteeksi. Osittain tämän myötä Keski-Suomen maaseudun yritykset ovat kokeilujen ja määrätietoisien kehitystyön tuloksena löytäneet hyvin paikkansa ja kilpailuetunsa muuttuvassa maailmassa. Maaseudulle on perustettu uudenlaisia yrityksiä (mm. hoivayritysketjut, luovan työn tekijöiden yritykset) ja yritykset toimivat uudella tavalla (mm. vahvoina kansainvälisinä alihankintaverkostoina ja virtuaalisina yhteisöinä). Yrittäjäkunnasta kohtalaisen suuri osa on maahanmuuttajia, samoin maaseudun yritysten työvoimasta. Maaseudulle on syntynyt monipuolisia palvelukeitaita ja nykyistä monipuolisempia teollisuuskeskittymiä.

Nämä muutokset ovat myös mahdollistaneet sen, että maaseudun monipuoliset voimavarat on kyetty hyödyntämään tehokkaasti sekä perinteisten elinkeinojen että voimavarojen uudenlaisten käyttömuotojen kautta. Keski-Suomen maaseutu vuonna 2030 elää edelleen luonnonvarojensa perustalla, mutta suurelta osin uudenlaista elämää.

6. Keski-Suomen maaseudun kehittämisen strategiset päämäärät 2005-2030

Keski-Suomen maaseudun nykytilan ja tulevaisuusnäkyvien analyysin sekä vision pohjalta määräytyvät strategiset painotukset. Koska tulevaisuus tuo mukanaan suuria muutosvaatimuksia maaseudun organisaatioille ja ihmisille, kaikkein tärkeimpänä kehittämisen näkökulmana pidetään **valmiuksien luomista, muutokkyvyn parantamista ja joustavuutta** muutoksiin sopeutumisessa. Koska maaseudun elinkeinoista merkittävä osa perustuu luonnonvaroihin ja maaseudulla asuvien ihmisten omaan toimintaan, erittäin merkittävää on myös **olemassa olevien voimavarojen ja osaamisen tehokas hyödyntäminen**. Erittäin tärkeänä strategisena näkökulmana kehittämistyössä pidetään myös kehittymismahdollisuuksien tarjoamista **kykeneville toimijoille**, jotka saavat aikaan tuloksia. Tämä edellyttää avarakatseisuutta ja myönteistä suhtautumista kaikilta maaseudun toimijoilta. Erittäin tärkeänä strategisena näkökulmana pidetään myös sitä, että kehittymismahdollisuuksia tarjotaan **kaikille alueille**, vaikka ne eivät kykenisikään hyödyntämään niitä samanasteisesti. Tämä luo aina silloin tällöin onnistumisia, jotka saattavat kääntää kehityskulkuja yllättävissäkin paikoissa ja yhteyksissä. Keskittymistä kasvaviin tai lyhyen tähtäimen **kasvunäkymiä tarjoviin toimialoihin** pidetään yhtenä melko merkittävänä näkökulmana Keski-Suomen maaseudun kehittämisessä; koska kasvualat kuitenkin vaihtuvat, tämän painoarvo ei ole kuitenkaan yhtä suuri kuin edellä mainittujen näkökulmien. On syytä huomata, että tässä suhteessa strategiatyössä on poikettu perinteisestä toimialamäärittelyyn tähtäävästä lähtökohdasta. Myös **hallinnolliset ja rahoitukselliset lähtökohtatekijät** otetaan strategian toteutuksessa huomioon, mutta ne ovat alisteisia tärkeimmille kehittämisenäkökulmille.

Analyysin ja asetettujen painopisteiden pohjalta on määritelty Keski-Suomen maaseudun kehittämisen **strategiset päämäärät**. Toimimalla jatkuvasti, johdonmukaisesti ja yhdensuuntaisesti kohti näiden päämäärien saavuttamista varmistetaan samalla vision toteutuminen vuonna 2030:

KESKI-SUOMEN MAASEUDUN KEHITTÄMISEN STRATEGISET PÄÄMÄÄRÄT VUOTEEN 2030 SAAKKA:

- 1. Maa- ja metsätalouden, teollisuuden ja muun elinkeinotoiminnan tehokkuus ja kilpailukyky lisääntyvät nopeammin kuin maassa keskimäärin*
- 2. Maaseudun palveluiden ja muiden toimintojen uudelleenorganisointuminen on tuloksellista ihmisten hyvinvoinnin ja yritystoiminnan edellytysten kannalta*
- 3. Keski-Suomen maaseutu tarjoaa monipuolisia ja kilpailukykyisiä asumismahdollisuuksia*
- 4. Maakunnan keskusseudun valtakunnallinen asema on vahva ja samalla maaseutua hyödyttävä*

Kilpailukyky. Maa- ja metsätalouden sekä teollisuuden tuotteet viedään kulutettavaksi pääosin oman tuotantoalueen ulkopuolelle. Tuotannon kannattavuutta säätelevät monet tekijät: kilpailutilanne, tuotteiden ja tuotannon tekijöiden hintakehitys ja varsinkin maataloudessa myös yhteiskunnallinen päätöksenteko, jolla toiminnan ehtoja säädellään. Kaikilla näillä

toimialoilla on kuitenkin maaseudun elinkeinoina se erinomainen piirre, että vähäinen väestöpohja ei rajoita niiden harjoittamista menekin osalta.

Erityisesti näiden elinkeinojen laajuudelle toiminnan tehokkuus ja kilpailukyky ovat kuitenkin välttämättömiä edellytyksiä. Tuotteet täytyy pystyä tuottamaan tietyllä markkinahinnalla, jotta markkinoilla voidaan toimia. Tuotteiden laadun täytyy vastata asiakkaiden tarpeita ja yhteiskunnan normeja. Mitä tehokkaammin eli mitä alhaisemmilla kokonaistuotantokustannuksilla yritykset pystyvät tähän haasteeseen vastaamaan, sitä suurempi osa tulovirrasta jää toiminnan ja kilpailukyvyn edelleen kehittämiseen. Hyvä kilpailukyky luo siten lisää kilpailukykyä. Tämä näkökulma on keskeinen myös maaseudun muissa elinkeinoissa. Jotta tilanne paranisi, kehityksen täytyy olla nopeampaa kuin maassa keskimäärin. Hyvä koulutustaso ja osaamisen jatkuva parantaminen liiketoimintaa palvelevalla tavalla parantavat valmiuksia vastata jatkuviin muutoksiin.

Jos kilpailukykyypäämäärän saavuttamisessa onnistutaan, alueen elinkeinotoiminta vahvistuu ja sen kehittymismahdollisuudet ovat hyvät. Tätä kautta alueen työpaikkakehitys on pitkällä aikavälillä paras mahdollinen. Kilpailukykyypäämäärän saavuttamisen avaimia ovat tosiasioiden tunnustaminen, korkea vaatimustaso (kannattavuusvaatimus on yrityksille automaattinen tae tästä) ja samansuuntainen toiminta.

Uudelleenorganisointuminen. Maaseudun rakenne ja toiminnot muuttuvat rajusti lähitulevaisuudessa. Palveluiden tarjonta ja rahoituspohja muuttuvat vastaamaan paremmin muuttunutta alue- ja väestörakennetta. Osa maaseudun organisaatioita sopeutuu tähän muutokseen lakkautumisen, osa sulautumisen ja osa uudelleenjärjestäytymisen tai -suuntautumisen kautta. Maaseudun ihmisten (esim. hoivapalvelut) ja yritysten (esim. osaamisvaatimukset, teknologiaratkaisut) tarpeet muuttuvat ja tämä muutos ohjaa monien palveluorganisaatioiden uudelleenjärjestäytymistä. Ihmisten hyvinvointitarpeet ja yritysten toimintaedellytykset on onnistuttava turvaamaan myös uudelta pohjalta, jotta maaseudun väestö- ja elinkeinopohja voi säilyä.

Tämä edellyttää erityisesti maaseutuun liittyviltä organisaatioilta (kunnat ja kuntayhtymät; koulutus-, neuvonta- ja kehittämisorganisaatiot; muut maaseudun palveluorganisaatiot ja -yritykset, järjestöt) suurta notkeutta ja muutoskykyä. Tämän onnistumiseksi taas tarvitaan jäseneltyä tietoa muutoksen luonteesta ja suuruudesta, vaihtoehtoja asioiden uudelleenjärjestämiseksi, ohjausta ja koulutusta niiden toteuttamiseksi ja rohkeutta toimia päämäärän saavuttamiseksi. Uudelleenorganisointuminen on jatkuva, kaikkia toiminnan tasoja koskeva prosessi, jonka ennakoiva hallinta on onnistumisen edellytys. Innovaatiot ovat sallittuja ja toivottavia. Muutosten kourissa olevat yksittäiset ihmiset (maaseudulla ja organisaatioissa) tarvitsevat tukea ja ohjausta sekä tulkinta-apua muutosten henkilökohtaisille merkityksille: mikä on juuri minun tapani hallita tätä muutosta myönteisesti? Maaseudun heikko-osaisille ihmisille kehitetään uusia malleja elämänhallintaan ja osallistumiseen osana uudelleenorganisointumisprosesseja (mm. sosiaaliset yritykset).

Jos uudelleenorganisointumisessa onnistutaan, kilpailukyvyn saavuttaminen onnistuu laaja-alaisesti ja myös maaseudun viihtyisyyden ja houkuttelevuuden osalta. Onnistuminen turvaa osaltaan elinkeinotoiminnan kilpailukyvyn saavuttamista ja erityisesti maaseudun rakenteen ja toiminnan säilymistä ihmisten hyvinvoinnin kannalta tyydyttävänä. Uudelleenorganisointumispäämäärän saavuttamisen avaimia ovat yhteinen ymmärrys, ennakkoluulottomuus sekä yhdensuuntainen tahto.

Asumisviihtyvyys. Kilpailukyky asumisympäristönä on yksi maaseudun vahvuustekijä monista syistä. Jollekin maaseutu voi tarjota tärkeän luontoympäristön läheisyyden, jollekin juuri tietyn monimuotoisista asumisvaihtoehdoista, jollekin edullisen asumisvaihtoehdon ja jollekin työ- ja asuinpaikan yhdistämismahdollisuuden. Maaseudun monet yhteisöt, työrauha, paikallinen identiteetti tai kulttuuri voi olla jollekin merkittävin peruste asua maaseudulla. Ihmisten asumis- ja elintapamieltymykset ovat yksilöllisiä ja maaseudulla on hyvät mahdollisuudet vastata näihin mieltymyksiin monipuolisesti ja laaja-alaisesti, kun edellisten päämäärien saavuttamisessa on onnistuttu.

Asumisviihtyvyyttä on kuitenkin syytä käsitellä omana erillisenä päämääränään useista syistä. Työn ja asumisen välinen sidos heikentyy jatkuvasti liikenneyhteyksien, tietoliikenteen ja muiden teknologisten ratkaisujen kautta. Työkulttuuri kehittyy monimuotoisempaan suuntaan ja sallii useilla toimialoilla osa- tai kokoaikaisen etätönnön vahvan tietoliikenneyhteyden päässä. Myös erilaisten alihankinta- ja palveluverkostojen kehittyminen lisää mahdollisuuksia toimia keskittymien ulkopuolella. Tämä kuitenkin edellyttää, että maaseudun vetovoima toimintaympäristönä on riittävän suuri - että sen sijaintiedut ovat asuinpaikan punninnassa riittävän vahvat ja sijaintihaitat riittävän pienet. Tämä puolestaan edellyttää sijaintietujen selkeää tunnistamista ja vahvistamista sekä sijaintihaittojen tunnistamista ja lieventämistä erilaisin toimenpitein. Haastavuutta lisää se, että monet näistä tekijöistä ovat yksilöllisiä (jonkun haitaksi kokema asia voi olla toiselle etu). Myös väestön ikääntyminen muuttaa asuin- ja työpaikan yhteyden merkitystä, sillä eläkeläiset eivät tarvitse työpaikkaa asuakseen maaseudulla, mutta hyvät palvelut ja turvallisuuden he tarvitsevat.

Jos asumisviihtyvyyispäämäärän saavuttamisessa onnistutaan, maakunnan maaseutu on miellyttävä ja mahdollinen toimintaympäristö siellä jo toimiville ihmisille ja yrityksille ja ulkopuolisille se on houkutteleva vaihtoehto. Maaseudun ihmiset kokevat asuinpaikkansa omia tarpeitaan ja mieltymyksiään vastaavaksi, juuri oman elämäntapansa sallivaksi ja oman toimeentulomallinsa mahdollistavaksi. Asumisviihtyvyyispäämäärän saavuttamisen avaimia ovat systemaattisuus sijaintietujen ja -haittojen käsittelyssä, yksilöllisten tarpeiden ymmärtäminen ja mahdollistaminen sekä pitkäjänteinen, suunnitelmallinen toimintatapa ja aktiivisen kansalaistoiminnan edistäminen.

Vuorovaikutus. Keski-Suomen maaseudun kannalta on tärkeää, että maakunnan keskuseudun valtakunnallinen asema säilyy vahvana, jolloin se antaa myös maakunnan muille alueille mahdollisuuden hyötyä siitä. Keskuseutu tarjoaa alueellisessa työnjaossa sellaisia työtilaisuuksia, joita maaseudulla ei voi olla (esim. tietyt hallinnon, osaamisen ja erikoispalveluiden työpaikat). Työssäkäyntimahdollisuuksien - esimerkiksi liikenneyhteyksien - parantamisen ja uusien työntoteutusratkaisujen kautta myös muualla maakunnassa asuvat ihmiset voivat tehdä tämänkaltaisia töitä ja asua samalla maaseudulla. Päämäärän saavuttaminen edellyttää, että uusia työnjako- ja työssäkäyntimalleja arvioidaan, kehitetään ja tarjotaan systemaattisesti maakunnan muiden alueiden toimijoiden hyödynnettäviksi.

Maakunnan keskuseudulla asemansa vuoksi myös monia muita erityispiirteitä. Keskuseudun toimijoilla on esimerkiksi laajemmin kansainvälisiä yhteyksiä kuin monilla maaseudun toimijoilla, jotka voisivat myös hyötyä näistä yhteyksistä. Samalla maakunnan keskuseudulle sijoittuu esim. kulttuurin ja koulutuksen aloilla joukko sellaisia palveluita, joita muualla maakunnassa ei ole. Alati pohdittava tavoite on, kuinka kaukaisempien maaseutualueiden ihmiset ja organisaatiot voisivat hyödyntää tämän tyyppisiä palveluita ja mahdollisuuksia yhä paremmin ja laaja-alaisemmin. Tämä on keskuseudun toimijoille jopa

maakuntakeskuksen aseman myötä syntyvä velvoite - aivan kuin maaseutualueiden toimijoiden velvoitteena on pohtia omia keskusseudun hyödyntämistarpeitaan sekä omaa tarjontaansa keskusseudun toimijoille. Päämäärätietoinen verkostoituminen eri muodoissaan on tämän toiminnan tulos.

Jos vuorovaikutuspäämäärän saavuttamisessa onnistutaan, maakunnan toiminnallinen organisoituminen on kokonaisuudessa tehokas, joustava ja monimuotoinen. Se hyödyttää silloin kaikkia alueita parhaalla mahdollisella tavalla ja tarjoaa ihmisille ja organisaatioille monia vaihtoehtoja toiminnan järjestämisessä halutulla tavalla. Vuorovaikutuspäämäärän saavuttamisen avaimia ovat ennakkoluulottomuus, kyky kehittää ja toteuttaa käytännössä toimivia vuorovaikutusta lisääviä toimenpiteitä sekä ihmisten ja organisaatioiden antautuminen vuorovaikutukseen toistensa kanssa hyötymismielessä.

7. Keski-Suomen maaseudun kehittämisen painopisteet 2005-2030

Keski-Suomen maaseudun kehittämisen strategiset suuntaavat ja ohjaavat erilaisten toimenpiteiden valintaa ja käyttötapaa. Käytännössä päämääriin päästään sitä paremmin, mitä yhdensuuntaisemmin alueen toimijat ja ulkopuoliset vaikuttajatahot toteuttavat päämääräsuuntautuneita toimenpiteitä. Toimenpidekokonaisuuksilla käynnistetään tai vahvistetaan sellaisia prosesseja, jotka kulloinkin parhaiten palvelevat kunkin päämäärän saavuttamista. Käytettävät toimenpidekokonaisuudet voivat vaihtua ajan myötä, kun saavutetaan tyydyttävä tavoitetilä jossakin asiakokonaisuudessa tai kun esimerkiksi käytettävissä oleva keinovalikoima olennaisesti muuttuu. Tämän vuoksi kutakin päämäärää toteuttavat toimenpidekokonaisuudet on syytä aika ajoin tarkistaa ja määritellä tarvittaessa uudelleen. Maakunnan ja sen alueiden sekä toimialojen kehittämissvastuussa olevien toimijoiden tehtävänä on jatkuvasti pohtia, mitkä toimenpiteet kokonaisuuksien sisällä ovat vaikuttavia ja varmistaa, että niitä käytetään tarkoituksenmukaisella tavalla päämäärien toteuttamiseksi.

PÄÄMÄÄRÄ 1. Maa- ja metsätalouden, teollisuuden ja muun elinkeinotoiminnan tehokkuus ja kilpailukyky lisääntyvät nopeammin kuin koko maassa keskimäärin

Päämäärä voidaan saavuttaa käynnistämällä ja vahvistamalla alueen kaikkien organisaatioiden yhteistoimin seuraavia prosesseja:

1. Kehittämisspanostuksen keskittäminen kunkin toimijan kilpailuetujen etsimisen ja toteutuksen tukemiseen
 - 1a. Liiketoimintaosaamisen vahvistaminen kaikissa maaseudun elinkeinoissa ja organisaatioissa
 - 1b. Kilpailukykyisyyttä edistävien organisaatioiden toiminnan tehokkuuden parantaminen
 - 1c. Bioenergian tuotanto- ja käyttömahdollisuuksien lisääminen

1. Kilpailuedut. Tehokkuuden ja erityisesti kilpailukyvyn käsite on laaja ja sen toteutuminen vaatii yrityksessä onnistumista monessa asiassa. Jokaisella toimivalla yrittäjällä ja yrityksellä on kuitenkin olemassa jokin yksilöllinen kilpailuetu, joka sallii toiminnan ja menestymisen. Se voi olla muiden yrittäjien puuttuminen tietyltä alueelta: esimerkiksi tietyllä alueella ei ole olemassa muita kiinteistöhuoltoyrityksiä. Kilpailuetu voi olla laadullinen, esimerkiksi parturi-kampaajayrittäjän juuri tiettyä asiakaskuntaa miellyttävät jutut. Kilpailuetu voi olla määrällinen (yrittäjä myy aina pitäjän halvinta polttoainetta) tai monen tekijän yksilöllinen yhdistelmä (lämpöyrittäjällä on laajat omat metsät, korjuukoneketju ja mahdollisuus rakentaa itse lämpöverkkoja). Kilpailuetu ei ole välttämättä hieno ja kaukainen asia, mutta sen tunnistaminen, ymmärtäminen ja kehittäminen ovat yritystoiminnan menestymisen kulmakiviä, sillä kilpailun uhka vaatii kilpailuedun säilymistä myös tulevaisuudessa. Uusilta yrittäjiltä vaaditaan oman kilpailuedun löytämistä ja toteuttamista. Myös ei-markkinaehtoisille organisaatioille kilpailuetuajattelu voi tuoda toiminnallista etua.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää kilpailukykytavoitteen saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Edistääkö toimintamme maaseudun eri yrittäjien ja yritysten omien kilpailuetujen hahmottamista ja löytämistä?*
- *Edistääkö toimintamme maaseudun eri yrittäjien ja yritysten kilpailuetujen toteuttamista käytännössä?*
- *Voimmeko joillakin uusilla ratkaisulla tai toimimalla toisin kuin ennen edistää paremmin maaseudun toimijoiden kilpailuetujen etsimistä ja toteuttamista?*

Ia. Liiketoimintaosaaminen. Liiketoimintaosaamisen vahvistamisella tuetaan osaltaan em. painopisteen toteuttamista. Hyvä liiketoimintaosaaminen on myös kilpailukykyyn ehdoton peruspilari. Yrittäjän täytyy osata analysoida ja ennakoita toimintaympäristöä monipuolisesti, hänen täytyy osata johtaa itseään ja yritystään, hallita monenlaisia muutosprosesseja ja ristiriitoja. Liiketoimintaosaaminen on keskeinen osa-alue paitsi yrittäjillä myös monilla muilla yritysten ja muiden organisaatioiden työntekijöillä. Se on myös kilpailuedun toteuttamisen keskeisimpiä osa-alueita ja pienissä yrityksissä sen merkitys korostuu erityisesti vähäisten ammatillisten erikoistumis- ja työnjakomahdollisuuksien takia. Kun maaseudun yritykset ovat tyypillisesti pieniä, asia on merkittävä erityisesti maaseudun yrityksissä ja organisaatioissa. Liiketoimintaosaamisen kenttä on erittäin laaja ja strategianäkökulmasta sen voi katsoa koostuvan yleisestä perusosaamisesta (esim. toimialaosaaminen, taloushallinto, markkinointi, johtaminen) sekä yksilöllisestä, kilpailuetua palvelevasta osaamisesta. Liiketoimintaosaaminen on kuitenkin vain kyky, jota voidaan siksi lisätä oppimalla ja opettamalla.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää kilpailukykytavoitteen saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Vastaako oma liiketoimintaosaamiseni niitä tarpeita, joita nykyinen tai tuleva toimintani vaatii? Kuinka voin vahvistaa omaa liiketoimintaosaamistani tämän osalta?*
- *Kuinka voimme auttaa maaseudun toimijoita oman liiketoimintaosaamisen yleisessä kehittämisessä?*
- *Kuinka voimme auttaa maaseudun toimijoita sellaisen liiketoimintaosaamisen kehittämisessä, joka palvelee heidän yksilöllistä kilpailuetuaan?*

Ib. Organisaatiotehokkuus. Kilpailukykyisyyttä edistävien organisaatioiden toiminnan tehokkuuden parantamisella tuetaan osaltaan em. painopisteiden toteuttamista. Monet eri organisaatiot edistävät osaltaan maaseudun toimijoiden kilpailukykyyn lisäämistä ja tulevaisuudessa niiden asema muutoksen hallinnassa on keskeinen. Tällöin on merkittävää paitsi kunkin yksittäisen toimijan ponnistusten yhdensuuntaisuus ja tuloksellisuus kilpailukykyyn lisäämiseksi, myös koko tämän toimijaverkoston tehokkuus. Tutkimuksen, neuvonnan, koulutuksen, kehittämistyön ja rahoituksen palveluita tuottaa ja maaseudun yritystoiminnan ja asumisen perusedellytyksiä ylläpitää suuri joukko erilaisia toimijoita. Se, kuinka tehokkaasti ja yhdensuuntaisesti tämä kokonaisuus kykenee toimimaan kilpailukykyyn edistämistavoitteen suuntaan, vaikuttaa merkittäväällä tavalla sen saavuttamiseen. Esimerkiksi se, kuinka tehokkaasti yliopisto ja ammattikorkeakoulu kykenevät edistämään maaseutualueelle hyötyjä tuottavaa innovaatiotoimintaa ja maaseudun toimijoiden osaamisen lisäämistä, on keskeisessä asemassa maaseudun kilpailukykyyn parantamisessa.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää kilpailukyypäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Parantaako toimintamme maaseudun toimijoiden kilpailukykyä?*
- *Voimmeko toimia itse jollakin tavalla tehokkaammin, johdonmukaisemmin tai kohdennetummin maaseudun yrittäjien, yritysten ja muiden organisaatioiden kilpailuedun etsimisen ja toteuttamisen edistämiseksi?*
- *Toimmeko muiden organisaatioiden kanssa samansuuntaisesti ja työnjaon kannalta tehokkaasti maaseudun yrittäjien, yritysten ja muiden organisaatioiden kilpailuedun etsimisen ja toteuttamisen edistämiseksi?*
- *Edistävätkö toimenpiteemme maaseudun toimijoiden kykyä ottaa vastaan ja tuottaa itse uudistuksia, innovaatioita?*

I.c. Bioenergia. Bioenergia-ala on yksi toimiala, jolla Keski-Suomen maaseudulla on erityisen hyvät edellytykset kehittyä koko maan keskiarvoa nopeammin. Alueella on bioenergian tuotannon ja käytön osaamista sekä hyvä raaka-aineentuotantokapasiteetti (metsät, elintarviketuotannon kannalta heikot peltoalueet). Bioenergia-ala on kuitenkin toimialana varhaisessa kehitysvaiheessa, minkä vuoksi koko tuotanto- ja kulutusketjun hallinta sekä toimintaympäristön (esim. verotus) muutosten seuraaminen ovat alan keskeisimmät kehittämishaasteet. Kun eri osatekijät (verotus, tuotantotekniikka ja -määrä, muiden energialähteiden hintataso, käyttötekniikka ja sen eri sovellukset, logistiikka) ovat kaikki suotuisassa suhteessa toisiinsa, ala voi kehittyä hyvinkin nopeasti maaseudun kannalta merkittäväksi toimialaksi - liian varhainen ja liian myöhäinen kehitys voivat olla molemmat ongelmallisia. Siksi alan kehitystoimien keskitettyyn koordinointiin, osaamisen kehittämiseen ja ajantasaisen tietopohjan ylläpitämiseen täytyy kiinnittää erityistä huomiota: tuotanto- ja käyttömahdollisuuksien kehityksen tulee edetä tasatahtia. Ala on vakiintumattomassa vaiheessa esimerkiksi toimialarakenteen suhteen (painottuuko kehitys isoihin vai pieniin tuotanto- ja käyttöyksiköihin), raaka-ainepohjan suhteen (metsäperäisten, maatalousperäisten ja muut orgaaniset raaka-aineiden painoarvo) sekä osittain näihin liittyen käyttötekniikan ja logistiikan suhteen. Tämän vuoksi vaaditaan laaja-alaista, määrätietoista ja kehityksen edetessä nopeastikin rajattavissa olevaa kehittämistöötä, jossa koordinoitivastuu ja toimijatahojen verkostoituminen on keskeinen tekijä.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää kilpailukyypäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Olemmeko tekemässä oikein ajoitettuja ja oikean kokoisia kehittämispanostuksia bioenergia-alalle ottaen huomioon sen kehitysvaihe toimialana?*
- *Onko toimintamme riittävän koordinoitua?*
- *Edistääkö toimintamme bioenergia-alan kehitystä riittävän tasapainoisesti: edistämmekö tuotantoa, jolle ei ole kulutusta tai kulutusmahdollisuuksia, jolle ei ole tuottajia?*
- *Onko panostustemme ja investointiemme takaisinmaksuaika riittävän lyhyt ottaen huomioon alan kehitysvaiheesta johtuvat suurehkot riskit?*

PÄÄMÄÄRÄ 2. Maaseudun palveluiden ja muiden toimintojen uudelleenorganisointuminen on tuloksellista ihmisten hyvinvoinnin ja yritystoiminnan edellytysten kannalta

Päämäärä voidaan saavuttaa käynnistämällä ja vahvistamalla alueen kaikkien organisaatioiden yhteistoimin seuraavia prosesseja:

1. Maaseudun muutosprosessien hallinta ja edistäminen
 - 1a. Uusien vaihtoehtojen hahmottaminen ja uusien toimintamallien tarjoaminen
 - 1b. Maaseutuun liittyvien organisaatioiden uudelleenmuotoutumisen tukeminen
 - 1c. Palveluyrittäjyyden johdonmukainen kehittäminen

1. Muutosprosessit. Maaseudulla tapahtuu lähitulevaisuudessa hyvin monenlaisia ja monensuuntaisia muutosprosesseja. Peruspalveluiden tarjonta järjestäytyy uudelleen erityisesti julkisten palveluiden osalta. Maatilojen kehitys erilaistuu toisistaan entistä selvemmin poikkeaviin ryhmiin: kasvaviin, suuriin perustuotantotiloihin (kilpailuetuna hintakilpailukyky kasvuun kautta), muuta yritystoimintaa harjoittaviin tiloihin (kilpailuetuna esim. erityisosaaminen), erilaisiin maatilatalouden ja työssäkäynnin yhdistelmätiloihin (kilpailuetuna juuri tämän yhdistelmän yksilöllisyys) sekä asuin- ja harrastusmaatiloihin (toiminnalla ei suurta toimeentulomerkitystä). Työssäkäyntialueet laajenevat ja palveluiden markkina-alueet kasvavat alaltaan suuremmiksi. Maaseudun palvelukysynnän rakenne muuttuu ikärakenteen vuoksi. Maaseudulla on tarpeen vastata yhä moninaistuviin tarpeisiin ohentuvan kysyntäpohjan varassa. Tämä vaatii suurta muutoskykyä, jossa muutostarpeiden ennakointi ja muutosprosessien hallinta ovat keskeisiä tekijöitä. Tässä ei ole sinällään mitenkään uutta, sillä ihmisten ja organisaatioiden toiminnan peruspiirre on ulkoisiin toimintapuitteisiin sopeutuminen erilaisten muutosten kautta. Muutoksia voidaan myös ennakoivasti edistää useilla tavoilla: tarjoamalla tietoa, kehittämällä erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja, kokeilu- ja pilottihankkeilla, edistämällä vaihtoehtoisia palveluntarjontamalleja (esim. liikkuvat palvelut) ja luomalla valmiuksia hoitaa asioita uudella tavalla (esim. kouluttamalla yrittäjiä ja työntekijöitä tuleviin tarpeisiin ja toimintamalleihin). Näiden moninaisten muutosprosessien hyvä hallinta ja myönteinen toteutuminen on edellytys sille, että maaseudun palvelut ja muut toiminnot organisoituvat uudelleen lähitulevaisuudessa siten, että maaseutu säilyy ihmisten hyvinvoinnin ja yritysten toimintaedellytysten kannalta inhimillisenä ja kilpailukykyisenä vaihtoehtona. Uudelleenorganisointuminen on toisaalta pakko, mutta myös suuri mahdollisuus parantaa alueen suhteellista asemaa.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää muutosprosessipäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- Tunnistanko itse omat ja organisaationi muutostarpeet lähitulevaisuudessa; mitkä ne ovat?
- Onko minulla hahmotettuna selkeitä vaihtoehtoja tulevaisuudessa selviytymiseksi?
- Millaisia valmiuksia hankkimalla voin selviytyä tulevista muutoksista parhaiten?
- Millaista osaamista yrityksemme tai organisaatiomme tarvitsee tulevaisuudessa ja mistä sitä saadaan?
- Millaisilla uusilla toiminnallisilla tai organisatorisilla ratkaisuilla voimme toimia tulevien muutosten toteuduttua - merkitseekö se lopettamista, yhdistymistä, erikoistumista, kasvua, uudelleensuuntautumista vai jotakin muuta?
- Kuinka voimme auttaa maaseudun ihmisiä ja organisaatioita hahmottamaan tulevia muutostarpeita, löytämään niihin useita yksilöllisiä sopeutumisvaihtoehtoja ja toteuttamaan ne?
- Millaisia uusia, innovatiivisia ja myönteisiä ratkaisuja maaseudun jatkuvassa uudelleenorganisoinnissa voitaisiin käyttää myönteisen lopputuloksen saavuttamiseksi?

Ia. Vaihtoehdot. Uusien vaihtoehtojen hahmottamisella ja uusien toimintamallien tarjoamisella tuetaan osaltaan em. muutospainopisteen toteuttamista. Koska muutosprosessit ovat jatkuvia ja koskettavat hyvin monia maaseudun toimijoita, on tärkeää, että prosesseja ei koeta tukahduttavina, vaihtoehdottomina vaatimuksina, joiden alle ihmiset ja organisaatiot sortuvat. Mikäli edessä oleviin muutoksiin sopeutumisessa on nähtävissä kullekin ihmiselle tai organisaatiolle sopivia, pohdittuja ja punnittuja vaihtoehtoja, muutosten toteuttaminen helpottuu ja niissä onnistumisen todennäköisyys kasvaa. Vaihtoehtojen tuottaminen vaatii maaseudun toimijoita suoraan tai välillisesti tukevilta organisaatioilta kykyä ennakoida muutoksia ja tarpeita sekä hyvää maaseudun toimijakentän lähtökohtien tuntemusta. Jotta tuleviin valintoihin olisi tarjolla riittävästi yksilöllisesti sovellettavissa olevia vaihtoehtoja, tarvitaan ennakoivaa tutkimustoimintaa uusien toimintojen mahdollisuuksista, todennäköisestä mittakaavasta ja soveliaasta toteutustavasta. Edelleen uusia asioita on tarpeen kokeilla pienimuotoisesti käytännössä erilaisilla pilotti- ja kokeiluhankkeilla. Ihmisten tutustuminen omakohtaisesti erilaisiin ratkaisuihin esimerkiksi opintomatkojen muodossa on erittäin hyvä tapa nähdä erilaisuuden kirjoa ja joidenkin ratkaisumallien toimintaa käytännössä. Neuvonnan ammattitaitovaatimukset kasvavat tämän tehtävän toteuttamisessa erittäin korkeiksi. Rahoituksen puolestaan täytyy kyetä ja haluta riskinottoon, koska ilman sitä uudet asiat edistyvät hitaasti.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää muutosprosessipäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Tuottaako tutkimustoimintamme riittävästi selkeitä vaihtoehtoja ja arvioita niiden merkityksestä, käyttökelpoisuudesta ja soveltamistavoista maaseudun toimijoiden valintojen pohjaksi; miten voisimme parantaa tätä tutkimustarjontaa?*
- *Valmentaako koulutuksemme riittävästi maaseudun toimijoita erilaisten yksilöllisten vaihtoehtojen hahmottamiseen, valintaan ja toteutukseen; miten voisimme parantaa tätä koulutustarjontaa?*
- *Kykeneekö neuvontamme opastamaan maaseudun toimijoita riittävästi yksilöllisten vaihtoehtojen toteuttamisessa; miten voisimme parantaa tätä neuvontatarjontaa?*
- *Palveleeko kehittämistoimintamme riittävästi maaseudun toimijoiden vaihtoehtojen hahmottamista, punnintaa, valintaa ja toteutusta; miten voisimme parantaa tätä kehittämistoimintaa?*
- *Ottavatko rahoitus- ja tukijärjestelmämme huomioon riittävästi erilaisten pilotti- ja kokeiluhankkeiden ja opintomatkojen tarpeen sekä salliiiko se riittävässä määrin riskihankkeiden toteuttamisen ja niissä epäonnistumisen mahdollisuuden; miten voisimme kehittää näitä järjestelmiä tähän suuntaan?*

Ib. Uudelleenmuotoutuminen. Maaseutuun liittyvien organisaatioiden uudelleenmuotoutumisen edistämiseksi tuetaan osaltaan muutospainopisteen toteuttamista. Monien edellä kuvattujen tehtävien toteuttaminen merkitsee ja edellyttää maaseudun organisaatioilta (yritykset, kunnat ja kuntayhtymät, yhdistykset ja järjestöt) ja siihen liittyviltä organisaatioilta (tutkimus, koulutus, neuvonta, rahoitus, kehittämisorganisaatiot) muuttumista siten, että ne voivat tehokkaammin suorittaa perustehtäviään myös tulevaisuudessa. Tätä uudelleenmuotoutumista on syytä määrätietoisesti edistää kiinnittämällä siihen erityistä huomiota. Tällöin arvioinnin tulee lähteä liikkeelle kunkin toimijan "missiosta" eli siitä, mitä varten kukin on olemassa noin 5-10 vuoden kuluttua vallitsevassa tilanteessa. Yrityksille tämä merkitsee tulevan kilpailuedun hahmottamista ja sen toteuttamiseen organisoitumista. Niille toimijoille, joita markkinat eivät ohjaa, uudelleenmuotoutuminen määräytyy tulevan tehtävän kannalta parhaasta organisoitumistavasta. Tätä maaseutuun liittyvien toimijoiden uudelleenmuotoutumisprosessia voidaan edistää kirkastamalla tuleva tehtäväkenttä mahdollisimman selkeästi, hyödyntämällä em. vaihtoehtojen hahmotusta sekä tukemalla muutosten kohteena olevia toimijoita ja organisaatioita.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää muutosprosessipäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Olenko minä oman organisaationi edustajana valmis muutoksiin, joita muuttunut toimintaympäristö vaatii; miten voin lisätä valmiuksiani muutosten toteutukseen?*
- *Kuinka minä oman organisaationi edustajana voin parhaiten edistää oman organisaationi muuttumista maaseudun toimijoita paremmin palvelevaksi?*
- *Mikä on minun organisaationi tehtävä tulevaisuuden maaseutua ajatellen ja miten sen parhaiten toteutamme: ammattitaidon lisäämisellä, sulautumalla johonkin toiseen organisaatioon, suuntautumalla toiminnassamme uudelleen vai lakkauttamalla organisaatiomme, jolloin sen nykyisin vaatimat voimavarat hyödyttävät maaseutua tehokkaammin jollakin muulla tavalla käytettynä?*
- *Olenko päättäjänä valmis tekemään tarvittavat ratkaisut muutosprosessien toteuttamiseksi ja kantamaan niistä samankaltaisen vastuun kuin yrittäjät kantavat omasta toimeentulostaan?*

Ic. Palveluyrittäjyys. Palveluyrittäjyyden johdonmukaisella kehittämisellä tuetaan osaltaan muutospainopisteen toteutumista. Palveluyrittäjyys on yksi maaseudun kasvava toimialakokonaisuus, jota on syytä määrätietoisesti edistää. Palveluyrittäjyyden merkittävin etu on siinä, että se työllisyyden ja tuotannon yhteys on alalla melko kiinteä eli tuotannon kasvu merkitsee pääsääntöisesti myös tuotantopaikkaan sidotun työllisyyden kasvua, jota tuottavuuden kasvu ei vähennä samalla tavalla kuin alkutuotannossa tai teollisuudessa. Maaseutu ympäristö tarjoaa lisäksi monipuoliset mahdollisuudet palveluyrittämiselle esimerkiksi matkailussa, hoiva-alalla, erilaisissa etätyöratkaisuisissa ja ulkoistettujen palvelukokonaisuuksien tarjoamisessa. Palveluyrittäjyyttä kehittämällä voidaan tarjota lisäksi apua monille maaseutuun liittyville organisaatioille edellä kuvattujen muutostarpeiden toteuttamisessa esimerkiksi saattamalla riittävät valmiudet omaavia yrittäjiä vaikkapa kuntien muutosprosessien äärelle. Palveluyrittäjyyden johdonmukainen ja pitkäjänteinen kehittäminen on yksi edellä kuvatuista muutosprosesseista, joka on mahdollista valita kehittämiskohteeksi jo nyt.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää muutosprosessipäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Olisiko minulla maaseudun toimijana mahdollistaa löytää riittävästi omia kilpailuetuja palveluyrittäjänä; mitä ne olisivat ja voisiko niiden varaan rakentua oma toimeentuloni tulevaisuudessa?*
- *Edistääkö organisaatiomme riittävästi palveluyrittäjyyden laajentumista ja kilpailukyvyn kehittymistä tutkimuksen, koulutuksen, neuvonnan, kehittämistyön tai rahoituksen toimenpitein; miten voisimme parantaa toimintaamme tässä suhteessa?*

PÄÄMÄÄRÄ 3. Keski-Suomen maaseutu tarjoaa monipuolisia ja kilpailukykyisiä asumismahdollisuuksia

Päämäärä voidaan saavuttaa käynnistämällä ja vahvistamalla alueen kaikkien organisaatioiden yhteistoimin seuraavia prosesseja:

1. Monipuolisten, yksilöllisten sijaintietujen vahvistaminen ja sijaintihaittojen lieventäminen
2. Aktiivisen kansalaistoiminnan edistäminen
3. Keski-Suomen maaseutuasumisen mahdollisuuksien markkinointi

1. Sijaintiedut ja -haitat. Keski-Suomen maaseutu tarjoaa asumisen kannalta monenlaisia sijaintietuja. Osa maaseutualueista sijaitsee lähellä teollisuuden tai palveluiden työpaikkakeskittymiä, jolloin on mahdollista yhdistää maaseudulla asuminen ja työ jossakin keskuksessa. Maaseudulla on tilaa ja rauhaa niille, jotka sitä kaipaavat. Maaseutu tarjoaa monia virikkeitä luontoon ja kulttuuriin suuntautuneille harrastuksille tai luovalle työlle. Lapsiperheille ja vanhuksille maaseutu saattaa tarjota kaivattua turvallisuuden tunnetta. Monille maaseutuasuminen yhdistää työ- ja asuinpaikan. Maaseudun yhteisöt ovat usein pieniä ja helposti hahmotettavia ja sitoutuminen johonkin paikkaan voi luoda monipuolisen paikkayhteyden tunteen. Joillekin ekologinen elämäntapa ja omavaraistalouden mahdollisuus toteutuvat juuri maaseudulla asumisen kautta. Joitakin ihmisiä maaseudulle sitoo mahdollisuus rakentaa itse, esimerkiksi lähellä sukulaisia, metsäpalstaa tai kesämökkiä.

Maaseudulla asumiseen liittyy myös usein sijaintihaittoja. Työssäkäyntimatka voi olla suurempi taloudellinen ja ajallinen rasite kuin taajamissa. Myös palveluiden saatavuus tai saavutettavuus voivat olla heikompia. Tietoliikenneteknologiset ja muutkin palvelut ovat usein valikoimaltaan heikompitasoisia kuin keskuksissa. Maaseudun henkinen ilmapiiri saattaa olla joillekin ahdistava, koska maaseutukulttuurissa ei ole totuttu samanlaiseen moninaisuuteen kuin suurissa keskuksissa. Ympäristöön, rakentamiseen ja muut yhteiskunnan ohjaukseen liittyvät rajoitukset saattavat myös yksittäistapauksissa rajoittaa maaseudulla asumista ja toimimista.

Tämänkaltaiset sijaintiedut ja -haitat ovat kussakin paikassa ja kullekin toimijalle yksilöllisiä. Joku mieltää maaseudun rauhan eduksi, joku haitaksi asuinpaikkaa arvioidessaan. Tämän vuoksi maaseudulla tulisi pyrkiä siihen, että mahdollisimman monenlaiset vetovoimatekijöiden yhdistelmät voisivat toteutua niille, jotka maaseudulla haluaisivat asua. Toisaalta maaseudun sijaintihaittojen aiheuttamia rajoitteita tulisi lievittää siten, että ne aiheuttaisivat konkreettisen esteen maaseudulla asumiselle tai toimimiselle mahdollisimman harvoille. Molemmissa tehtävissä voidaan toimia systemaattisesti ja pitkäjänteisesti tarkastelemalla asioita riittävän monesta näkökulmasta. Asumisen ja työn yhteyden väljentyminen vahvistaa maaseudun kilpailuasemaa asuinpaikkana, mikäli "asumistuote" onnistutaan jalostamaan ja markkinoimaan hyvin. Maaseudulla asumisen kilpailueduissa ja -haitoissa on selkeitä alueellisia eroja, jotka vaikuttavat myös sopivan strategian valintaan.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää asumisviihtyvyysspäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Miksi juuri minä asun tai voisin asua maalla; mitä asioita muuttamalla voisin asua siellä myös tulevaisuudessa tai minkä asioiden tulisi muuttua, jotta muuttaisin sinne asumaan tulevaisuudessa; voinko itse vaikuttaa näihin muutoksiin esimerkiksi ottamalla yhteyttä alueen päättäjiin tai muihin toimijoihin?*
- *Mitkä ovat oman maaseutualueemme kilpailuedut täällä asuville tai tänne muuttoa suunnitteleville; miten niitä voitaisiin edelleen vahvistaa?*
- *Mitkä ovat oman maaseutualueemme kilpailuhaitat täällä asuville tai tänne muuttoa suunnitteleville; miten niitä voitaisiin poistaa tai lieventää?*
- *Sallimmeko omalla maaseutualueellamme riittävän monenlaiset yksilölliset asumis- ja työtavat ja kuinka voisimme laajentaa tätä valikoiman kirjoa asenteita tai konkreettisia asioita muuttamalla?*
- *Millaisia ihmisiä alueellemme on muuttanut viime vuosina; miksi he ovat muuttaneet ja millaisia tarpeita heillä on?*
- *Millaisille ihmisille alueemme sopii tulevaisuudessa asuinpaikaksi sijaintinsa, elinkeinorakenteensa, palvelutarjontansa sekä ympäristönsä ja kulttuurinsa puolesta (eläkeläiset eivät tarvitse työpaikkaa, lapsiperheet tarvitsevat hyvin organisoidut päivähoitopalvelut jne.)?*
- *Haluammeko kohdentaa alueemme asumismahdollisuustarjontaa tietyille kohderyhmälle; mille ja kuinka vastaamme sen erityistarpeisiin?*
- *Millä konkreettisilla peruspalveluilla, teknologiaa, liikkumista, ympäristöä ja turvallisuutta koskevilla ratkaisuilla voimme vahvistaa juuri oman alueemme (kylän, kunnan, maakunnan) sijaintietuja asuinpaikkana? Kuka nämä toteuttaa?*

2. Kansalaistoiminta. Maaseudulla asuminen edellyttää aktiivisuutta. Aluerakenteen ja julkisten palveluiden muutokset tuovat mukanaan sopeutumistarpeita ja samalla mahdollisuuksia vaikuttaa uudelleenjärjestelyjen sisältöön. Maaseudun kansalaistoiminta eri muodoissaan voi merkittäväällä tavalla osallistua maaseutuasumisen kilpailukyvyyn rakentumiseen: peruspalveluihin, harrastusmahdollisuuksiin, työssäkäyntiratkaisuihin, etätyöjärjestelyihin, tontti- ja asuntotarjontaan, sosiaalisen kanssakäymisen muotoihin, virkistysmahdollisuuksiin jne.

Toisaalta väestörakenteen muutos ja nykyinen organisoitumistapa vaativat uudelleenjärjestelyjä myös maaseudun toimijoiden omassa piirissä. Erialaisten organisaatioiden runsaus, rajallinen toimijajoukko ja muuttuvat tarpeet antavat aiheen pohtia myös tämänkaltaisen vapaaehtoisen kansalaistoiminnan tavoitteita ja tehokkuutta. Maaseudun asukkaita tulee toisaalta määrätietoisesti kannustaa kehittämään kansalaistoimintaa ja hakemaan sille tulevaisuuden maaseutuun sopivia muotoja ja toimintatapoja, toisaalta tämä kansalaistoiminta tulee kytkeä kiinteäksi osaksi Keski-Suomen maaseudun kehitystyötä.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää asumisviihtyvyysspäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Palveleeko toimintamme oman alueemme asumisviihtyvyyden parantamista?*
- *Miten toimimalla voimme omalta osaltamme parhaiten edistää tällä alueella asuvien tai tänne muuttavien ihmisten viihtymistä?*
- *Onko toimintamme tarkoitus selkeä (huvi, hyöty)? Toimimme tehokkaasti sitä toteuttaessamme? Voiko organisoitumistamme tehostaa?*
- *Otammeko päättäjinä maaseudun kansalaistoiminnan oikealla tavalla huomioon osana maaseudun toimintaa ja rakennetta?*
- *Miten voimme päättäjinä omalta osaltamme lisätä toiminnan hyödyllisyyttä maaseudun asumisviihtyvyyttä parantavalla tavalla?*

3. Markkinointi. Jotta asumisesta voisi muodostua Keski-Suomen maaseutualueiden kilpailukyky- ja vetovoimatekijä, tarvitaan paitsi edellisissä painopisteissä kuvattuja toimenpiteitä, myös hyvin suunniteltua tiedottamista "tuotteesta". Maaseudulla asumisen ja toimimisen mahdollisuuksista tiedottamisen tulee perustua realistiseen "tuotokuvaan", selkeään viestiin ja pitkäjänteiseen, hyvin organisoituun toimintaan, joka voisi hyvin olla myös koko maakunnassa yhteisesti organisoitua.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää asumisviihtyvyysspäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Mitkä ovat syyt muuttaa juuri tänne asumaan ja mikä on oikea tapa kertoa siitä - ja kenelle?*
- *Miten pidämme huolen siitä, että tänne muuttoa suunnittelevien odotukset toteutuvat myös käytännössä?*
- *Miten pitkäjänteinen markkinoinnin suunnittelu ja toteutus organisoidaan omalla alueellamme?*

PÄÄMÄÄRÄ 4. Maakunnan keskusseudun valtakunnallinen asema on vahva ja samalla maaseutualueita hyödyttävä

Jyväskylä on Keski-Suomen maakunnan keskus ja sillä on oma kansallisesti ja kansainvälisesti hahmottunut asemansa. Samalla maakunnan keskusseudulla on sellaisia työtilaisuuksia, joita muualla maakunnassa ei ole sekä palveluita, joita maakunnan maaseutualueilla ei ole saatavilla. Mitä vahvempi maakunnan keskusseudun kansallinen ja kansainvälinen asema on ja mitä monipuolisemmin maakunnan maaseutualueet siitä kykenevät hyötymään, sitä suurempi on tämän vaikutusketjun kokonaishyöty maakunnalle. Tämän vuoksi maakunnan keskusseudun ympäristölleen tarjoamia mahdollisuuksia onkin tarpeen tarkastella kahdesta näkökulmasta: kuinka voitaisiin vahvistaa sellaisia keskusalueen piirteitä, jotka voivat hyödyttää ympäröiviä maaseutualueita ja kuinka hyödyntämismahdollisuuksia voidaan käytännössä parantaa.

Päämäärä voidaan saavuttaa käynnistämällä ja vahvistamalla alueen kaikkien organisaatioiden yhteistoimin seuraavia prosesseja:

1. Maakunnan keskusseudun säteilyvaikutuksen vahvistaminen ja laajentaminen

1. Säteilyvaikutus. Maakunnan keskuseudun maaseutualueille säteilemiä vaikutuksia voidaan vahvistaa usealla tavalla. Ensinnäkin voidaan pyrkiä vahvistamaan sellaisia prosesseja tai ominaisuuksia, joista ympäröivä maaseutualue ja sen toimijat voivat hyötyä. Tällaisia ovat esimerkiksi työtilaisuudet eri muodoissaan (työssäkäynti, etätö, alihankinta, partnereiden hankinta, markkinakanavien avaaminen maaseudun toimijoille). Maakunnan keskuseudun toimijoilla on myös sellaisia kansainvälisiä ja muita suhteita, joista osalliseksi pääsemisestä myös maaseudun toimijat voisivat hyötyä. Edelleen maakunnan keskuseudulla on sellaisia palveluita, joista maaseudun toimijoiden tulisi pystyä hyötymään sijainnistaan huolimatta (koulutus, kulttuuri, erikoisalojen palvelut). Keskeisiä prosesseja tässä säteilyvaikutuksen vahvistamisessa ja laajentamisessa ovat toimijoiden ja erilaisten verkostoitumisvaihtoehtojen tunnistaminen ja organisointi, erilaiset tekniset ratkaisut hyödyntämisen mahdollistajina sekä innovatiivisen ja ennakkoluulottoman otteen aikaansaaminen toiminnassa.

Maakunnan eri toimijat voivat edistää säteilyvaikutuspäämäärän saavuttamista tämän painopisteen avulla kysymällä itseltään kaikessa toiminnassaan:

- *Millaisia mahdollisuuksia minulla on tarjota maaseudun toimijoille oman liiketoimintani tai omien yhteyksieni kautta; kuinka voin niitä käytännössä tarjota?*
- *Millaisia maakunnan keskuseudun tarjoamia yhteyksiä tai liiketoimintamahdollisuuksia kaipaavat maaseudulla asuvana ja toimivana; kuinka voi niihin käytännössä päästä käsiksi?*
- *Millaisilla teknisillä ja muilla toimenpiteillä voidaan parantaa maaseudulla asuvien hyötymismahdollisuuksia maakuntakeskuksen palveluista tutkimuksen, koulutuksen, erityispalveluiden ja virkistykseen osalta?*
- *Miten voisin osaltani edistää maaseudun ja keskuseudun (ja sitä kautta alueen ulkopuolisten) toimijoiden verkostoitumista siten, että siitä on käytännön hyötyä?*

8. Maaseutustrategian toimeenpano ja seuranta

Tämä maaseutustrategia toteutuu maakunnan eri toimijoiden oman työn tulosten kautta. Strategiassa esitetyt analyysit tukevat ihmisten, yritysten, kuntien ja muiden toimijoiden päätöksentekoa. Visio antaa kaikille yhteisen mielikuvan siitä, millainen tulevaisuus olisi hyvä. Siinä määrin kuin eri toimijat pystyvät yhdensuuntaistamaan toimintaansa strategian painopisteiden kanssa, toiminta kohdistuu nykyistä rajatumpiin kohteisiin, joissa voi sen vuoksi tapahtua nopeaa kehitystä. Tämä toiminnan yhdensuuntaistaminen on strategian toimeenpanon päätavoite.

Strategian toimeenpanoon ei ole osoitettu erillisiä varoja eikä nimettyjä vastuutahoja. Esimerkiksi yritysten ja kuntien toimenpiteet, alueellisten kehittämisohjelmien rahoituspäätökset, yksityisten rahoittajien toiminta ja muut ratkaisut toteuttavat strategiaa maakunnan maaseudun "arkisessa" kehittämistyössä. Strategiaan sisältyvien skenaarioiden avulla eri toimijat voivat punnita omia kilpailuetujaan ja valintojaan erilaisissa tulevaisuusvaihtoehdoissa.

Sen sijaan maaseutustrategian toteutuksen koordinoinnille, seurannalle ja ylläpidolle on nimetty vastuutaho: Keski-Suomen maakunnan yhteistyöryhmän maaseutujaosto. Se ylläpitää toiminnassaan esillä strategiassa esitettyjä näkökulmia ja painotuksia ja pyrkii varmistamaan, että maaseudun kehittämisessä pyritään mahdollisimman yhdensuuntaisesti samoihin päämääriin käyttämällä kunkin toimijan käytettävissä olevia keinoja mahdollisimman päämäärähakuisesti, kohdennetusti ja tehokkaasti.

Maaseutustrategia kytetään samalla osaksi maakunnan ohjelmatyötä. Lisäksi maaseutujaosto koordinoi maaseutustrategian toteutusta alueen yritysten, kuntien ja kuntayhtymien, yritysten, järjestöjen, koulutus- ja kehittämisorganisaatioiden, neuvonnan, rahoituksen ja hallinnon kanssa siten, että toiminnan yhdensuuntaisuudesta ja entistä tarkemmasta kohdentumisesta avainpainopisteisiin saadaan tulosten kautta todennettavissa olevaa hyötyä.

Maaseutujaosto seuraa maakunnan maaseudun ja sen kehittämistoiminnan muutoksia ja tekee tarpeen niin vaatiessa tarkennuksia ja muutoksia maaseutustrategiaan. Maaseutujaosto voi teettää tarvittaessa arviointeja strategian toteutumisesta, suunnitella tutkimus- ja pilottihankkeita siinä esitettyjen painopisteiden toteutuksen käynnistämiseksi tai kehittämiseksi sekä kehittää suunnittelu- ja toteutusjärjestelmiä strategian tehokkaan toimeenpanon mahdollistamiseksi.

Kerran vuodessa sopivassa vaiheessa (esimerkiksi alkusyksyllä) Keski-Suomen liitto ja Keski-Suomen TE-keskus kutsuvat koolle Keski-Suomen maaseudun kehittämisfoorumin keskustelemaan maaseutustrategian toteuttamisesta ja toteutumisesta sekä uusista toimenpiteistä siinä esitettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Lisäksi voidaan sopia myös tarvittavista vastuutahoista ja lisävoimavarojen kohdentamisesta myös strategian varsinaista toimeenpanoa varten, mikäli tässä esitetty koordinoitilähtöinen tapa ei osoittaudu riittävän tehokkaaksi toiminnan yhdensuuntaistamisen menettelytavaksi. Tällöin voidaan laatia erillinen toimeenpano- ja resursointisuunnitelma strategian toteutuksen tehostamiseksi, jolloin strategiatyö kytkeytyy kiinteämmin maakunnan eri toimijoiden toimintaan.

Liitteet

TYÖPAIKKA- JA VÄESTÖMUUTOSTEN YHTEYS KESKI-SUOMESSA

1. Regressioanalyysi 1980-2002 kunnittain, muutos % vuodessa

Kaikki toimialat: (p<0,01 ***, p<0,05 **, p<0,1 *)

$$\text{työpaikkamuutos} = -0,95^{***} + (0,89 \times \text{väestömuutos})^{***} \quad R^2=0,87$$

Maa- ja metsätalous:	tpm = -3,07*** + (0,03 x vm)	R ² =0,12
Kaivannaistoiminta:	tpm = 2,08 + (0,12 x vm)	R ² =0,01
Teollisuus:	tpm = 0,26 - (0,21 x vm)	R ² =0,06
Sähkö- ja vesihuolto:	tpm = -1,28* + (1,08 x vm)	R ² =0,31
Rakentaminen:	tpm = -1,10*** + (1,44 x vm)***	R ² =0,73
Kauppa, majoitus:	tpm = 0,09 + (1,25 x vm)***	R ² =0,61
Kuljetus, tietoliikenne:	tpm = -1,67*** + (0,91 x vm)***	R ² =0,75
Liike-elämän palvelut:	tpm = 7,86*** + (4,75 x vm)***	R ² =0,79
Yhteiskunnalliset palv.	tpm = 0,82*** + (0,63 x vm)***	R ² =0,58
Toimiala tuntematon:	tpm = 0,07 + (0,24 x vm)	R ² =0,11

2. Toimialojen luonne ja avaintekijät alueen strategian näkökulmasta

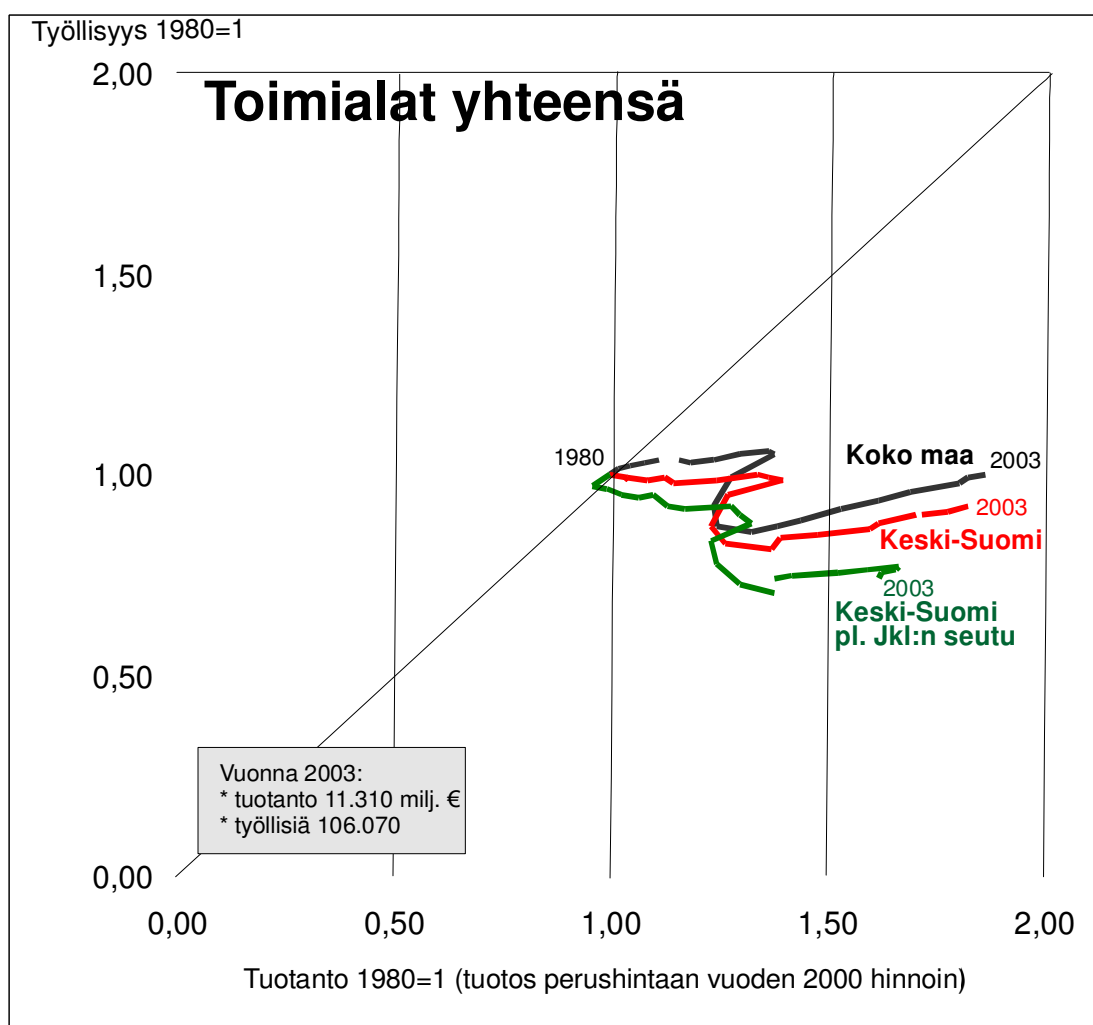
- Maatalous:**
- pääasiassa vientiin tuotantoalueen (esim. kunnan) ulkop.
 - tuottavuus kasvaa, kysyntä ei => työpaikat vähenevät jatkuvasti
 - kv. markkinat, politiikka vs. kilpailukyky
 - paikallinen väestökehitys ei vaikuta työpaikkoihin
- Metsätalous, teollisuus:**
- pääasiassa vientiin tuotantoalueen (esim. kunnan) ulkop.
 - kv. markkinat ja kilpailukyky
 - paikallinen väestökehitys ei vaikuta työpaikkoihin
- Sähkö- ja vesihuolto, rakentaminen:**
- tukialoja muille
 - sekä yritystoiminta että väestökehitys vaik.
- Yksityiset palvelut:**
- väestökehitys (+ yritystoiminta) rajaavat laajuuden (tuloja pääasiassa paikallismarkkinoilta)
 - palveluiden vienti?
- Julkiset palvelut:**
- väestöpohja rajaa laajuuden
 - politiikka vaikuttaa
 - palveluiden vienti?

Lähde: Tilastoaineisto: Tilastokeskus.

Kuvio 1. Työpaikka- ja väestömuutoksen riippuvuus Keski-Suomen kunnissa 1980-2002.

ELINKEINONÄKÖKULMA: TUOTANTO JA TYÖLLISYYS 1980-2003

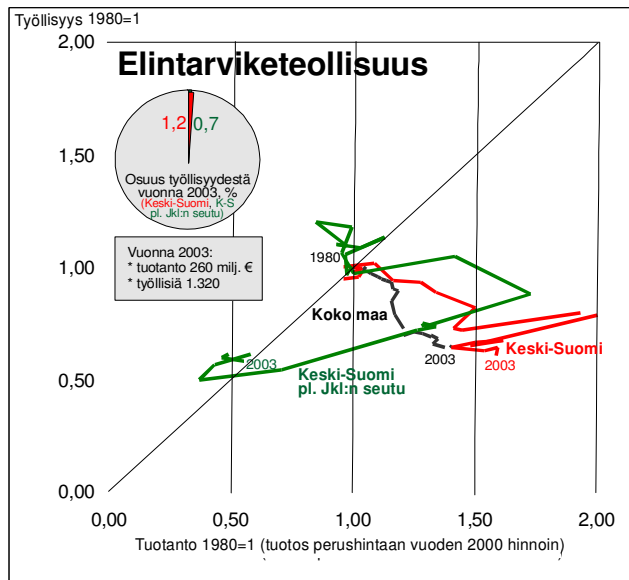
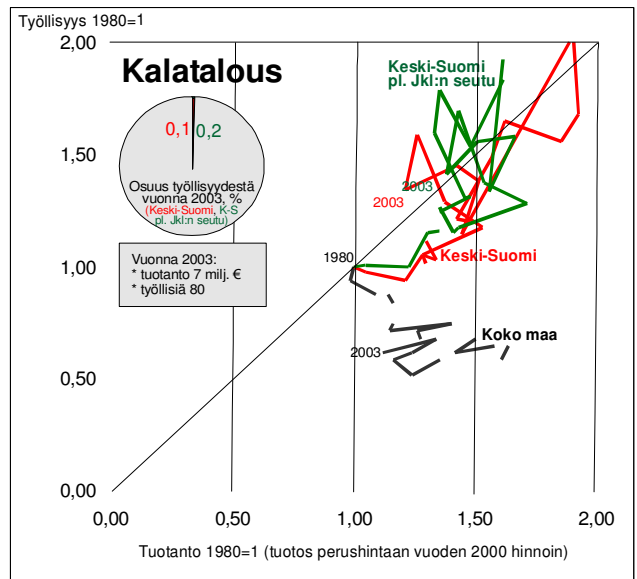
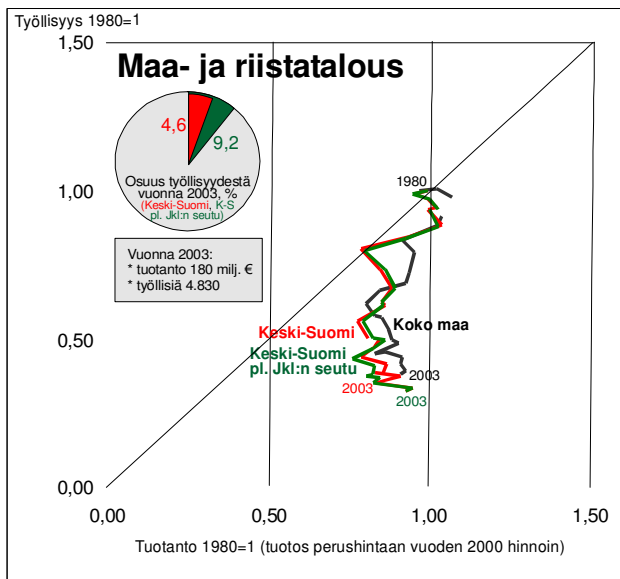
Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 2. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

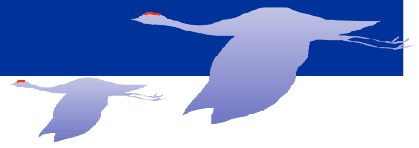
ELINKEINONÄKÖKULMA: MAA- JA ELINTARVIKETALOUS

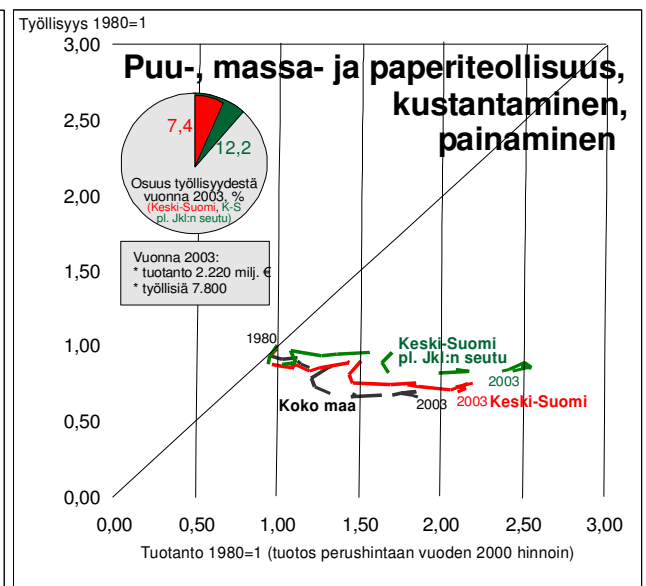
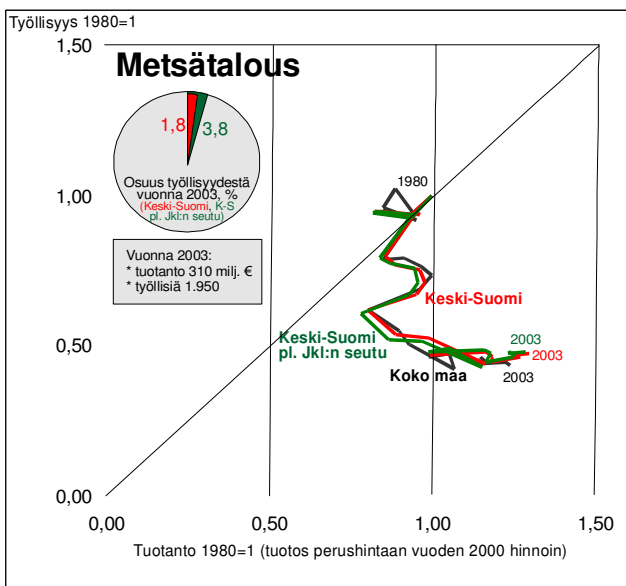
Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 3. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ELINKEINONÄKÖKULMA: METSÄTALOUS JA TEOLLISUUS

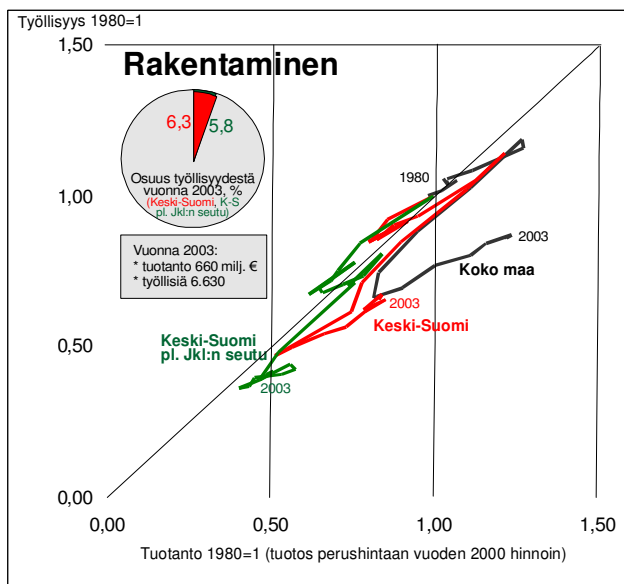
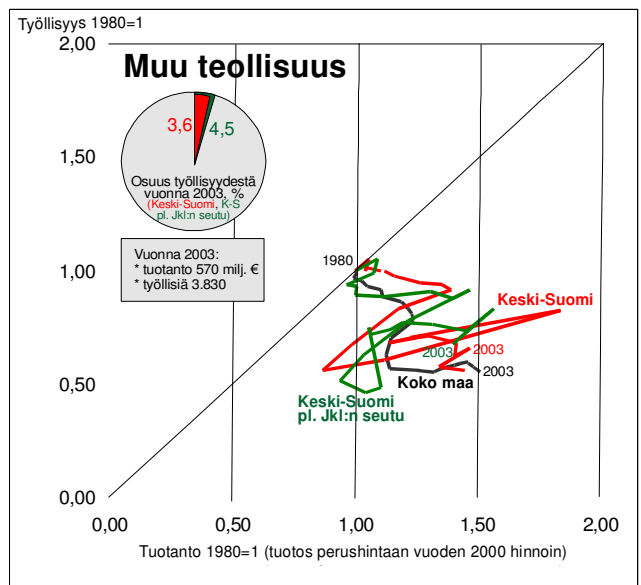
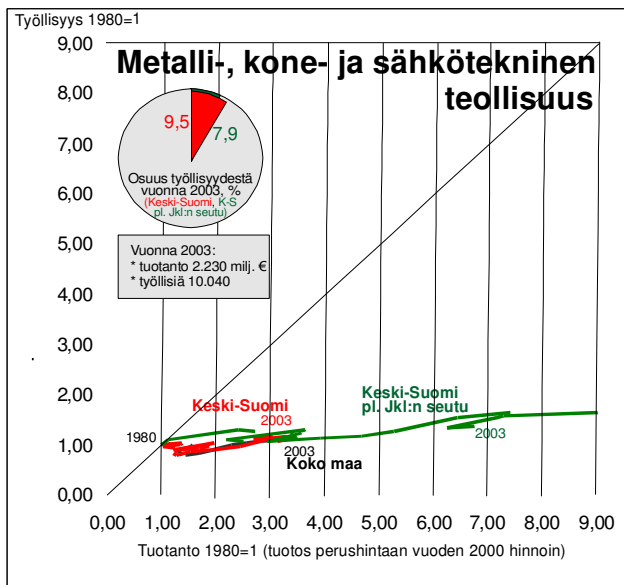
Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 4. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ELINKEINONÄKÖKULMA: MUU TEOLLISUUS JA RAKENTAMINEN

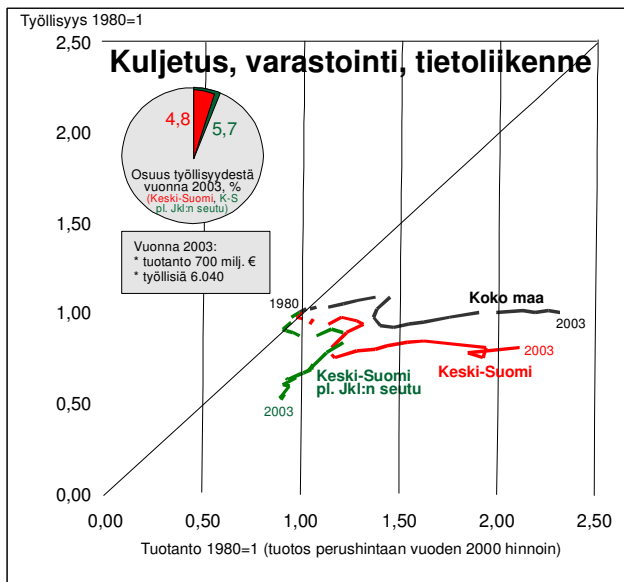
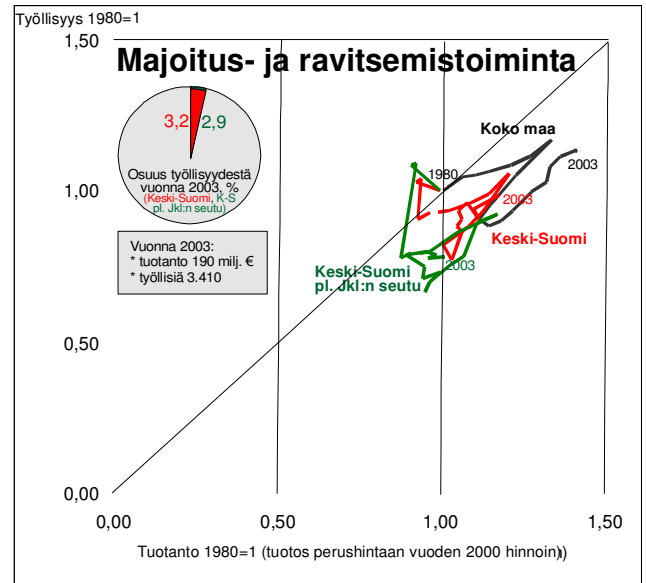
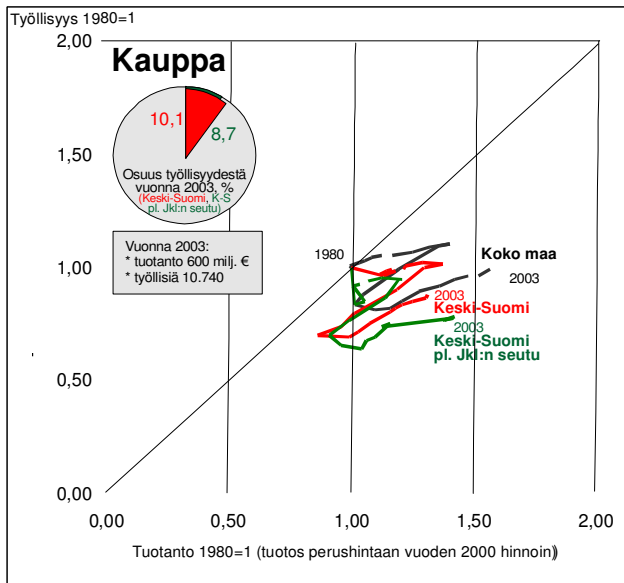
Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 5. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ELINKEINONÄKÖKULMA: YKSITYISET PALVELUT

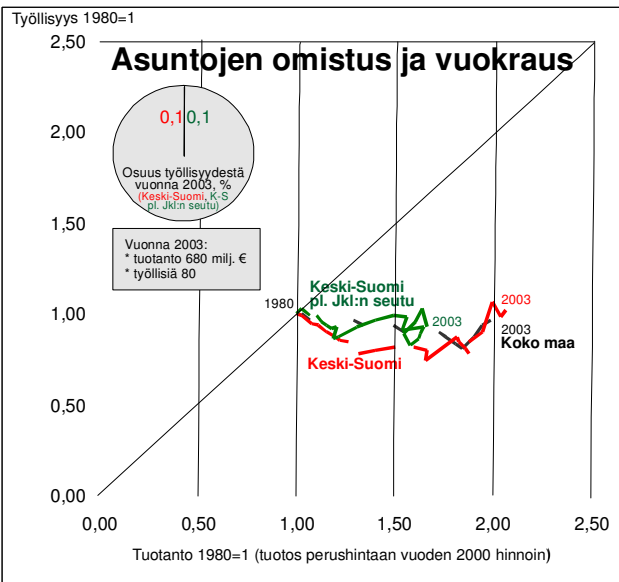
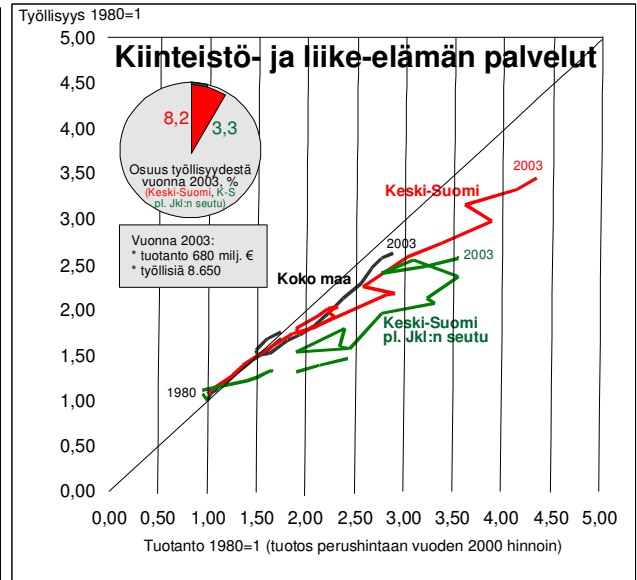
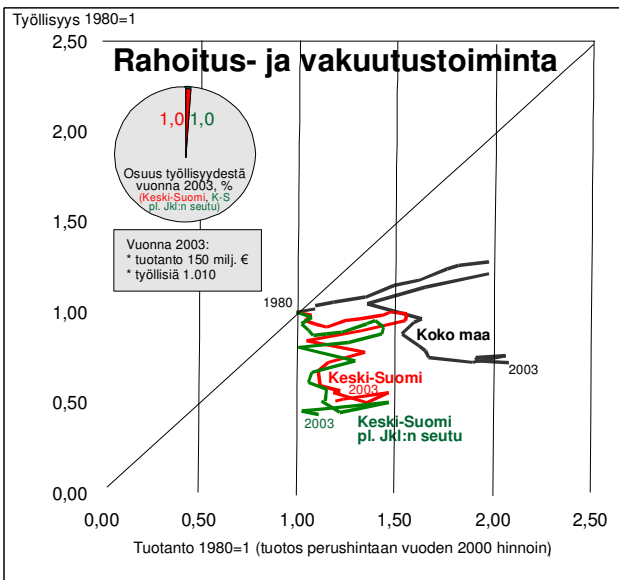
Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 6. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

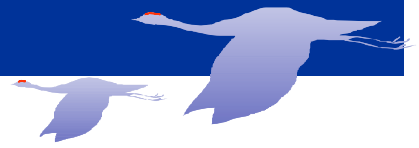
ELINKEINONÄKÖKULMA: YKSITYISET PALVELUT

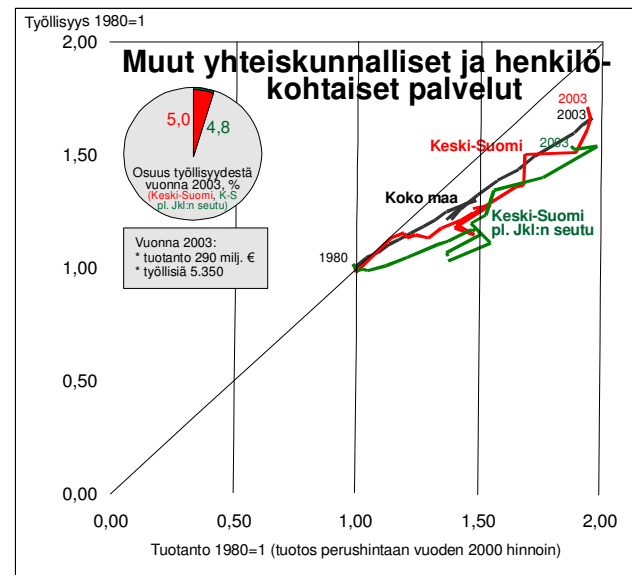
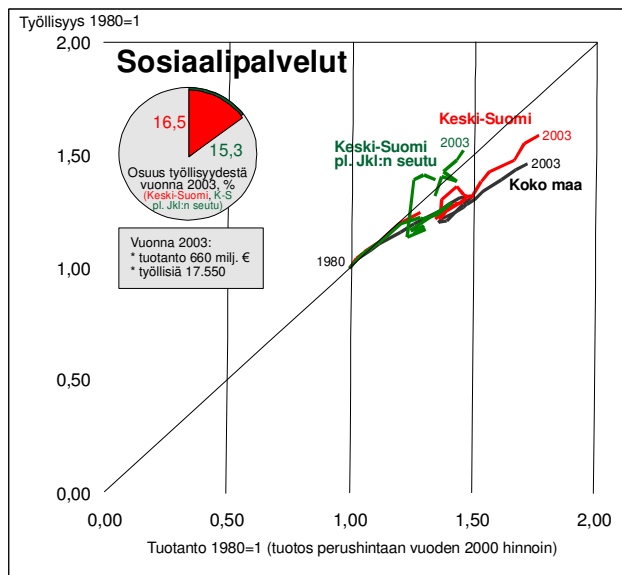
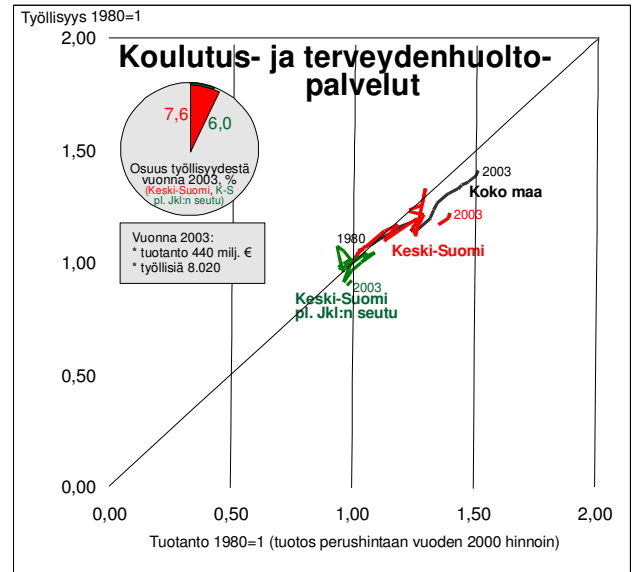
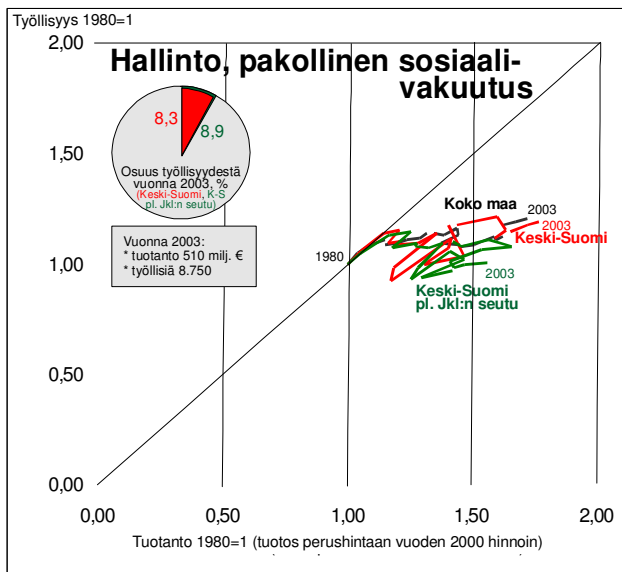
Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 7. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

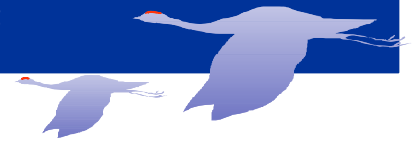
ELINKEINONÄKÖKULMA: YHTEISKUNNALLISET PALVELUT

Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 8. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

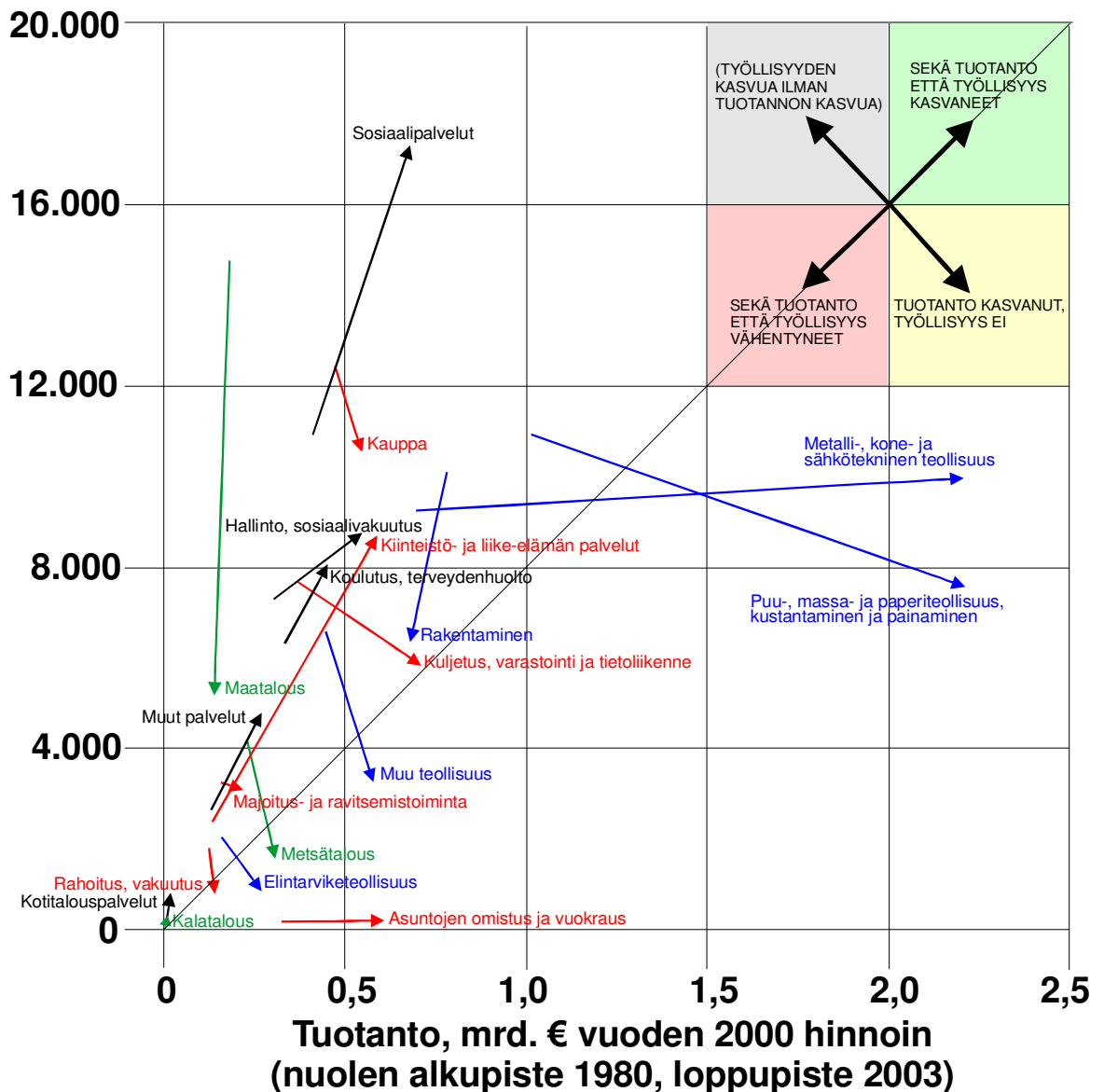
Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

ELINKEINONÄKÖKULMA: TUOTANNON JA TYÖLLISYYDEN MUUTOS 1980-2003

KESKI-SUOMI

Työllisyys, henk. (nuolen alkupiste 1980, loppupiste 2003)

Tuotanto yhteensä: 1980 6,2 mrd. €, 2003 11,3 mrd. €. Työllisyys yhteensä: 1980 114.800 henk., 2003 106.100 henk.
Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 9. Tuotannon ja työllisyyden yhteys Keski-Suomessa 1980-2003.

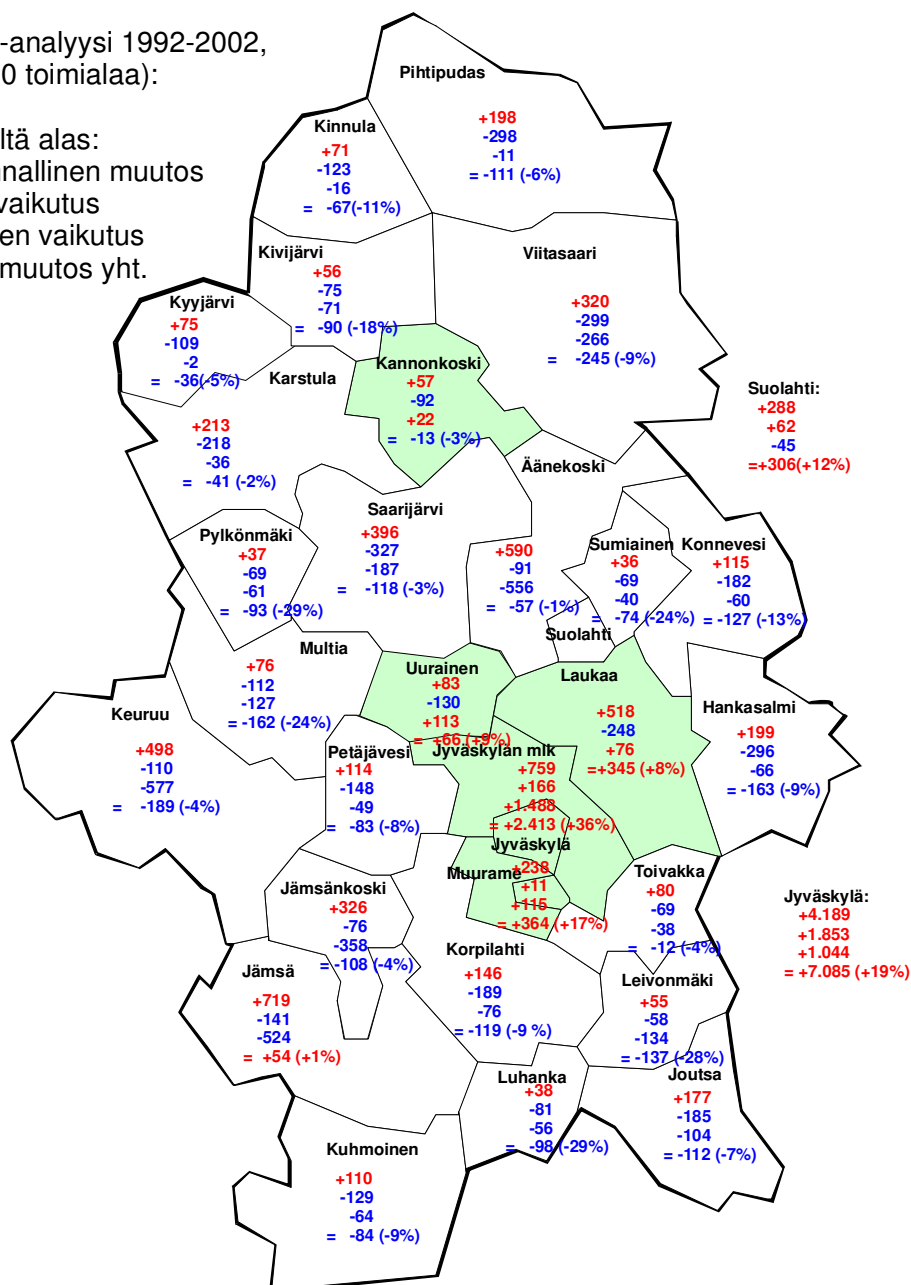
Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

KEHITTÄMISNÄKÖKULMA: DYNAMIIKKA

Shift-share -analyysi 1992-2002,
työpaikat (10 toimialaa):

Luvut ylhäältä alas:
+/- valtakunnallinen muutos
+/- toimialavaikutus
+/- paikallinen vaikutus
= työpaikkamuutos yht.

Lähde: laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

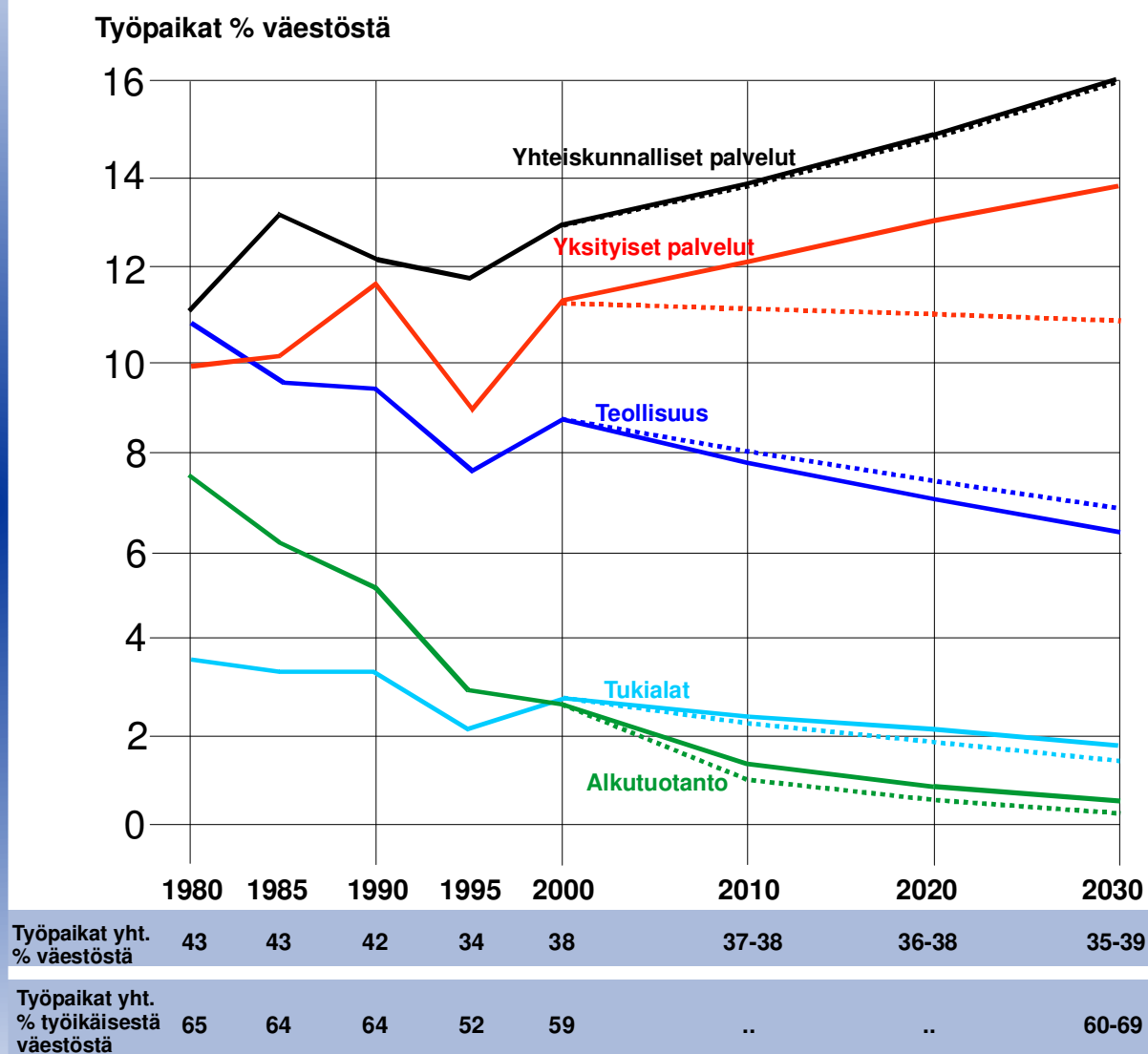
Kuvio 10. Shift-share -analyysi Keski-Suomen kuntien työpaikkamuutoksesta 1992-2002.

Keski-Suomen maaseutustrategia 2030: Keski-Suomen maaseutu 2000-luvun alussa

MIHIN VÄESTÖPOHJA RIITTÄÄ 2030?

KESKI-SUOMI

Ennuste laadittu vuosien 1980-2000 (viiva) ja 1990-2000 (pisteviiva) vuotuisen prosenttimuutoksen perusteella (muuttujana toimialan työpaikkamäärä/asukas).

Tukialat = Rakentaminen; sähkö-, kaasu- ja vesihuolto.

Lähde: Laskettu Tilastokeskuksen aineistoista.

Kuvio 11. Millaiseen tuotanto- ja palvelutasoon tuleva väestöpohja riittää.

Liite: Skenaariokuvaukset

1. Perinteiseen tapaan

Maa- ja elintarviketalous

1. Toimintatapa

- Odotellaan muutoksia, yritetään sopeutua
- Maatalouden menetyksiä yritetään paikata tuilla
- Yritetään pitää kiinni kaikesta olemassa olevasta: viljelijöistä, tuotannosta, tuloista, markkinoista, tuista, alueista...
- Teknologia: Vältetään riskejä ja riskipitoisia valintoja (esim. geenimuuntelu)
- Ympäristö: maatalouspolitiikassa huolehditaan ensisijaisesti perheviljelmien toimeentulosta, jotta nämä voivat huolehtia myös ympäristöstä
- Viljelijät: mahdollisimman moni voisi jatkaa, alueellinen tasapuolisuus
- Omavaraisuus: epämääräinen omavaraisuus- ja huoltokäytännön olemassa

2. Tavoitteiden painoarvo

- ++ tulot
- + tuotanto, rakenne, alueet, ympäristö
- "tähtäin": viljelijän kukkaro

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: entiset toimijat, entinen tuotantorakenne, tuotanto- ja tuki oikeuskiintiöistä pidetään tiukasti kiinni, luomua yms. entiseen tapaan
- Tuet: maatalouden tukitarpeen perusta säilyy 1990-luvun alun mukaisena tuote- ja aluekohtaisesti, kaikkia tukia ja tulevia tukitarpeita yhteensovitetaan edelleen tältä pohjalta; tukiohjaus vahvistuu ja valvonta lisääntyy

4. Kehityksen tulos 2030

- Tukijärjestelmä erittäin monimutkainen ja ristiriitainen, repinyt viljelijät keskenään riiteleviin ryhmiin - yleistä tyytymättömyyttä
- Kansallista tukea maataloudelle vähennetty 50 % poliittisten paineiden ja budjettisyiden vuoksi
- Elintarviketeollisuus menettänyt asemiaan kotimarkkinoilla ja viennissä, tuottajahinnat alamaissa; raaka-ainehankinta ei kata koko maata
- Maatalouden houkuttelevuus nuorille heikko, päätoimisten maatalojen sukupolvenvaihdoksia koko maassa alle 200 vuodessa
- Moni tila tulokuopassa: ei tarpeeksi iso (kannattavuus) eikä tarpeeksi pieni (työssäkäyntimahdollisuus)
- Maatalouden investoinnit vähäisiä, pääasiassa kalustoon; maan hinta vaihtelee paikallisesti erittäin paljon
- Maatalouspolitiikka ei tyydytä ketään:
 - * viljelijät: tulot alenevat, hinnat alhaiset, tuet yhtä sotkua, "tasa-arvo" tuotannonalojen ja alueiden välillä ontuu
 - * kuluttajat: ruoka "kallista" (7 % kulutusmenoista, pienituloisimmalla viidenneksellä 20 %)
 - * elintarviketeollisuus: kotimaisen raaka-aineen hankintakustannus korkeahko, suuria ongelmia jalostaa kilpailukykyisesti kotimarkkinoille

- * kauppa: kotimainen maksaa liikaa, tuonti halvempaa ja kelpaa kuluttajille hyvin (kaupan merkkien markkinaosuus kasvanut (50 %))
 - * kansantalous/valtio: tuonti kasvanut, vienti ei vedä, tukitarve suuri, ei enää suuri työllistäjä -> vähemmän rahaa
 - * ympäristönsuojelijat: kuormittaa liikaa, "tekopyhää" ympäristötukea
- Maatalous yksin "nurkassa" setvimässä tukiaan ja tukitarpeitaan

Metsätalous

1. Toimintatapa

- Metsillä säilyy ensisijaisesti puuntuotantotehtävä, muut tehtävät korostuvat vähitellen (virkistys, energia, luonnonsuojelu, luonnontuotteet, matkailu)
- Metsien omistuksen ja maaseutuasumisen eriytyminen jatkuu
- Omistajakunta kirjavaa, monenlaisia tavoitteita
- Metsäpalveluyritykset yleistyvät, omatoimisuus vähenee edelleen, työvoimapula korjuu- ja hoitotyössä mahdollinen syrjäseuduilla
- Teknologia: Koneelliset menetelmät yleistyvät vähitellen (istutus, taimikonhoito)
- Ympäristö: metsäpolitiikassa huolehditaan ensisijaisesti hakkuumahdollisuuksien hyödyntämisestä ja teollisuuden raaka-ainehuollosta; metsien suojeleminen laajenee vähitellen; talous- ja suojelumetsät pääosin erillisiä; PEFC-sertifiointi käytössä
- Metsänomistajat: Omistus pohja muuttuu kohti perikuntia, yhteismetsiä ja kaupunkilaismetsänomistajia

2. Tavoitteiden painoarvo

- ++ tuotanto, vientitulot
 - + ympäristö
- "tähtäin": tasapaino metsänomistajien ja teollisuuden etujen välillä

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: suomalaisen teollisuuden markkina-asema vakaa; kilpailukyky säilyy puun hinnan laskiessa jonkin verran sekä korjuu- ja käyttöteknologian kehittyessä edelleen; uusia vientimarkkinoita Aasiasta; raakapuun tuonti vähenee; kuljetuskustannusten kohoaminen siirtää teollisuutta jonkin verran pois Suomesta lähemmäs kulutuksen kasvualueita (Aasia, Etelä-Amerikka, Itä-Eurooppa, Venäjä)
- Tuet: metsätalouden edistäminen jatkuu nykyisen kaltaisena ja tasoisena; suojelumenot kasvavat hieman

4. Kehityksen tulos 2030

- Metsien käytön intressiristiriidat lisääntyneet:
 - * osa metsänomistajista ei halua myydä (ei tarvetta, muu toimeentulo; oma virkistyskäyttö; omaehtoinen suojeleminen; yhteisomistus solmussa) vs. kysyntä => metsät kiinteistöverolle vuonna 2010
 - * luonnonsuojelijat pitävät metsien suojeleminen riittämättömänä, lumetoimintana vs. maanomistajat ja teollisuus osittain perusteettomana rajoitteena => Suomen metsätalouden imagosodat jatkuvat kotona ja maailmalla, syntyy ns. Mörrimöykky-liike Etelä- ja Keski-Suomen kuusimetsien suojelemiseksi ja muutamia kustannustaloja on siirtynyt käyttämään FSC-sertifioitua paperia
- Metsätalouden ja -teollisuuden asema kansallisena hyvinvoinnin luojana ja "erityistapauksena" häiventynyt jonkin verran (esim. TES)

- Suomen mekaanisen metsäteollisuuden tuotanto pienentynyt 10 % Venäjän ja Itä-Euroopan tuotannon kasvun, Länsi-Euroopan markkinoiden heikon kysynnän ja kotimaisten tekijöiden vaikutuksesta; paperin ja kartongin tuotanto kasvanut 20 prosentilla, mistä valtaosa on lisääntynyt vientiä Aasian markkinoille
- Kotimainen mekaaninen teollisuus erikoistunut tuottamaan kotimaisen rakennus- ja huonekaluteollisuuden raaka-ainetta, erikoisvanereita sekä huippulaatuista vientisahatavaraa
- Suomalaiset yritykset ostaneet/perustaneet jonkin verran sahoja ja levytehtaita Venäjällä ja Itä-Euroopassa peruslaatuisten tavarain tuottamiseksi kasvaville paikallismarkkinoille; Aasian ja Etelä-Amerikkaan perustettu uusia sellu- ja paperitehtaita, kotimaiset tehtaat erikoistuneet korkealaatuisiin kirjoitus- ja painopapereihin
- Raakapuun tuonti Venäjältä vähentynyt 30 %; tuonti pienpuuta
- Hoitoa ja korjuuta koneistettu; korjuussa ja kaupassa luovuttu jaosta tukkiin ja kuituun, mikä mahdollistanut teollisia tarpeita vastaavan korjuun
- Raakapuun reaalihintana on laskenut keskimäärin 10 %
- Energian tuotanto metsistä on lisääntynyt kolminkertaiseksi, erityisesti viljelymänniköiden harvennuspuun runsas tarjonta ja heikko kysyntä ovat lisänneet energiapuun tarjontaa; kuusesta on ajoittain pulaa
- Suomen metsä- ja kitumaan alasta 10 % tiukasti suojeltua (nyt 7 %) ja 10 % rajoitetusti suojeltua (nyt 5 %); painopiste Pohjois-Suomessa

Maaseudun muut toiminnot ja aluerakenne

1. Toimintatapa

- Vuosisadan jatkunut hyvinvointi- ja sivistyspalveluiden levittäminen yhä syvemmälle maaseutualueille päättyy ja keskusten kasvu jatkuu nopeana; syvän maaseudun suuri rooli työvoiman kasvattajana ja luovuttajana ohi
- Maaseudun uusi kansallinen rooli kiteytyy vanhushuoltoon ja hyvinvointipalveluihin; paluumuuttajat pääosin maaseudulla syntyneitä
- Julkisten peruspalveluiden tuotanto järjestäytyy uudelleen, samoin kuntien ja valtion suhteessa, työnjaossa ja rahoituksessa uudistuksia
- Maaseutumatkailu kasvaa tasaisesti; tieto- ja teletekniikka sekä suunnittelutyön lisääntyminen sallivat etätöiden tasaisen kasvun
- Teknologia: Tietoteknologian hyötykäyttö monipuolistuu maaseudulla(kin)
- Ympäristö: Keskittymiskehitys lisää maaseudun suojelu- ja virkistyskäyttöpaineita ja rajoittaa perinteisten maaseutuelinkeinojen toimintaa
- Asukkaat: Syrjäseutujen tyhjentyminen ja keskittyminen jatkuu; uudet maalaiset melko iäkkäitä, osa etätöläisiä

2. Tavoitteiden painoarvo

++ kansantalouden kilpailukyky

+ ympäristö

"tähtäin": Oy Suomi Ab

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: ostovoiman keskittyminen keskuksiin jatkuu
- Tuet: alue- ja maaseutupolitiikan tukemisen periaatteet likimain entiset; ympäristö, matkailu ja uuden palvelutoiminnan kehittäminen painottuvat

4. Kehityksen tulos 2030

- Syrjäisen maaseudun väestö vähentynyt 40 % ja ydinmaaseudullakin 25 %; keskusten ja niiden lähiseutujen väestö on kasvanut 10 prosentilla
- Syrjäisen maaseudun väestöstä 45 % on yli 65-vuotiaita, mikä on näiden alueiden ainoa kasvanut ikäryhmä
- Väestötappioalueiden sosiaali- ja terveydenhoitomenot reaalisesti likimain ennallaan, mutta asukasta kohti työikäistä kohti kasvua 80 %
 - => valtion rahoitusvastuu peruspalveluista kasvanut
 - => maaseutukunnat verkostoituneet ja erikoistuneet peruspalveluiden tuotannossa
 - => yksityinen palvelutuotanto moninkertaistunut ja julkisen sektorin alihankinta yleistynyt voimakkaasti
- Syrjäseuduilla suuri muutos nuorisopalveluista vanhuspalveluihin (työvoima, osaaminen, toimitilat, liitännäispalvelut)
- Energian korkea hinta rajoittaa työssäkäyntiä kasvukeskuksissa => muuttokannustin vahvistunut; monipaikkaelämän yleistymisen hidastunut
- Virkeät vanhusjoukot matkaille ryhmänä ahkerasti myös kotimaassa (maaseutusidos lapsuudesta)
- Maaseutumatkailussa keskusten kasvun ja kansainvälistymisen myötä selvää kasvua, erityisesti luontomatkailussa; suuntautuu keskusseutujen lähiympäristöön ja syrjäseutujen riittävän suuriin matkailupalvelukeskuksiin
- Maaseudulle syntynyt jonkin verran etätyöyhdyskuntia
- Bioenergian käytön kasvu on tuonut jonkin verran uutta tulovirtaa
- Maaseudun pienimuotoisen elinkeinotoiminnan kehitys pysähtyneessä tilassa: suuret ketjut kaukana ja volyymivaatimus korkea, paikallismarkkinat pienet ja pienenevät
- Maaseudulle muuttanut pääosin iäkästä väestöstä, jonkin verran luonnosta ja omasta rauhasta nauttivaa työikäisiä sekä kaupunkeja vierastavia lapsiperheitä, joista osa kuitenkin kärsii supistuvan pikkukylän syndroomasta (pessimistinen tulevaisuusasenne, suuren syrjäytyneiden joukon ruokkima negatiivisuuden ja kateuden ilmapiiri)

2. Kilpailutalous ottaa vallan

Maa- ja elintarviketalous

1. Toimintatapa

- Toiminnan perustaksi kielteisten politiikkamuutosten ennakointi: vientituki poistuu, hinnat alenevat, tuki vähenee
- Maatalouspolitiikan tavoitteet uusiksi:
 - * tuotantomäärien säilyttäminen tärkeintä
 - * ei "perheviljelmää", ei viherrystä, ei suuria alueporrastuksia
 - * vastuu toimeentulosta viljelijöillä, ei valtiolla
 - * edistetään markkinalähtöisiä muutoksia
 - * pyritään varmistamaan hinnaltaan kilpailukykyisen raaka-aineen saanti elintarviketeollisuudelle
- Teknologia: Suomen maataloudesta biotekniikan ja maatalousteknologian kärkimaa, kaikki keinot käyttöön
- Ympäristö: maatalous on ensisijaisesti bisnes, ympäristöasioita voidaan ottaa huomioon, mikäli ne eivät ole ristiriidassa tämän kanssa
- Viljelijät: kukin vastaa itse, säilyykö joukossa mukana
- Omavaraisuus: ei omavaraisuus- ja huoltokikyajattelua (markkinat hoitavat)

2. Tavoitteiden painoarvo

++ tuotanto, rakenne

+ tulot

0 alueet, ympäristö

"tähtäin": kaupan hylly

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: elintarviketeollisuus ja maatalous keskittyvät alueellisesti puhtaasti liiketaloudellisiin perusteisiin, ketjun tuotantokustannus = tuontihinta + rahti + 1/3 nykyisestä tuesta, sopimustuotantoa, keskitytään maksukykyisen kysynnän tyydyttämiseen ja hylätään huonoja bisneksiä,

- Tuet: maatalouden tukijärjestelmä uudistetaan siten, että selkeys ja keskeiset kannusteet ohittavat tarkan tulontasauksen, investointituet suunnataan kasvuun

4. Kehityksen tulos 2030

- Tilat jakautuneet voimakkaasti kahtia: suuriin tiloihin ja osa-aikatiloihin

- Osa tiloista investoinut erittäin paljon; maan hinta paikoitellen korkea

- Suurilla tiloilla velkaantuminen painaa hintojen ja tukien alennuttua

- Elintarviketeollisuus tyytyväinen keskittyneempään tuotantoon ja raaka-aineen saatavuuteen tärkeimmissä tuotteissa; maassa alueita, jotka pienten paikallismarkkinoiden tai "omavaraistalouden" varassa perusmaaloustuotteiden keräily ulkopuolella

- Nuoret kokevat maatalouden melko houkuttelevana bisneshenkisyyden ja teknologiakiinnostuksensa vuoksi

- Maatilojen pakkolopetuksia ("konkursseja") jonkin verran

- Vastuu toimeentulosta ja yrittämisen riskien (myös tukiriskien) kantamisesta viljelijöillä itsellään, mikä on selkeyttänyt "henkistä ilmapiiriä"

- Maatalous toimii 70 % pienemmällä kansallisella tuella, mutta isojen tilojen suuri tuki närästä "laskutikkuihmisiä"

- Elintarvikevientiä kyetty lisäämään kohtuullisen hintakilpailukyvyn kautta, tuontakilpailussakin pärjätty kohtuullisesti; elintarvikevientiä Venäjälle

- Ympäristönsuojelijoiden kanssa jatkuvia riitoja: lannoitekäyttö ja torjunta-ainekäyttö selvässä kasvussa, samoin geenimuunneltujen tuotteiden osuus

- Osa kuluttajista protestoi avoimesti "teollisuusmaataloutta" vastaan; 15 % sitoutunut luomun käyttöön, 5 % todella ostaa lähiruokaa ja 5 % reilun kaupan tuotteita

- Kauppaan on syntynyt useita pieniä vaihtoehtoketjuja vastareaktionä teollisuusmaisena maatalouden ja keskittyneiden kauppaketjujen tasapaksua ja keskenään täysin korvaavaa tuotetarjontaa vastaan; pienituloisten kuluttajien kasvava ryhmä tyytyväinen halpamerkkien laajaan tarjontaan

Metsätalous

1. Toimintatapa

- Koko puuntuotantoketjuun kohdistuu erittäin voimakas kilpailupaine:

* metsäyhtiöiden omistajilla korkea tuottovaatimus (riskilistä kasvaa)

* Länsi-Euroopan, Japanin ja Pohjois-Amerikan kyllästyneillä markkinoilla erittäin ankara hintakilpailu

* kasvualueiden markkinoilla haetaan markkina-asemia (Aasia, Etelä-Amerikka, Itä-Eurooppa, Venäjä, osa Afrikasta)

- Kuljetuskustannusten nousu, energian hinnan nousu, kotimaisen raakapuun hinta ja työmarkkinoiden jäykkyydet sekä kilpailutilanne johtavat siihen, että metsäteollisuuden uusinvestoinnit sijoittuvat uusille kasvumarkkinoille
 - => kotimaisen teollisuuden perinteinen kilpailuetu, tuotantoteknologia, murenee, koska uusin ja tehokkain kapasiteetti siirtynyt muualle
 - => kotimaan laitoksia suljetaan sitä mukaa, kun vaadittaisiin korvausinvestointeja, osa jo tätä aiemmin
- Metsäpalveluyritykset hoitavat hoito- ja energiapuun hankintatyöt
- Teknologia: Puun alhainen hinta suosii konetyötä (istutus, taimikonhoito), puun energiakäytön kilpailukyky paranee ja korjuuteknologia kehittyy
- Ympäristö: voimakkaasti kahtiajakautunut rakenne talous- ja suojelumetsiin, osa metsistä rämetetty hoitamattomina
- Metsänomistajat: Isot metsäyhtiöt luopuvat omistuksistaan, pienet ja erikoistuneet hankkivat varmistaakseen laadukkaan raaka-aineen saannin; yksityismetsänomistajien joukko hyvin pirstaleinen

2. Tavoitteiden painoarvo

- ++ markkina-asema
- + tuotanto
- 0 alueet, ympäristö
- "tähtäin": metsäteollisuusyritysten selviytyminen

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: suomalaisen teollisuuden markkina-asema vaihteleva; kilpailukykyä haetaan hylkäämällä huonoja markkinoita ja keskittymällä parhaisiin alueisiin ja tuotteisiin; perinteinen kotimainen teollisuus taantuu ja kotimarkkinoille tulee uusia, pienempiä toimijoita; vienti vähenee voimakkaasti
- Tuet: valtion talous kireä, tuki metsätaloudelle vähentynyt myös heikon kysynnän vuoksi

4. Kehityksen tulos 2030

- Osalle alueista ja puustosta ei enää maksukykyistä kysyntää; suojelualueiden tarjonta kasvaa näillä alueilla; sertifiointi menettänyt merkitystään
- Osa metsistä tehotuotannon piirissä (lyhyt kiertoaika)
- Suuret alueelliset hinta- ja menekkierot raakapuulle
- Perinteinen, kansainvälinen metsäteollisuus vähentynyt Suomesta voimakkaasti; tilalle tullut uusia, erikoistuneita yrityksiä, joilla myös erikoistuotevientiä (osa hankkii raaka-aineen FSC-sertifioiduista metsistä)
- Suomen mekaanisen metsäteollisuuden tuotanto pienentynyt 40 % Venäjän ja Itä-Euroopan tuotannon kasvun, Länsi-Euroopan markkinoiden heikon kysynnän ja kotimaisten tekijöiden vaikutuksesta; paperin ja kartongin tuotanto vähentynyt 20 prosentilla ja useita yksiköitä sulkemisuhan alla
- Kotimainen mekaaninen teollisuus erikoistunut tuottamaan kotimaisen rakennus- ja huonekaluteollisuuden raaka-ainetta, erikoisvanereita, rakennekomponentteja sekä jonkin verran huippulaatuista vientisahatavaraa
- Suomalaiset yritykset ostaneet/perustaneet runsaasti sahoja ja levytehtaita Venäjällä ja Itä-Euroopassa peruslaatuisten tavarain tuottamiseksi kasvaville paikallismarkkinoille; Aasian, Etelä-Amerikkaan ja myös Venäjälle perustettu uusia sellu- ja paperitehtaita, kotimaisia tehtaita suljetaan jatkuvasti
- Suomeen tuodaan jonkin verran sahatavaraa Venäjältä

- Hoitoa ja korjuuta koneistettu; korjuussa ja kaupassa luovuttu jaosta tukkiin ja kuituun, mikä mahdollistanut teollisia tarpeita vastaavan korjuun; kaikenlaiselle puutavaramalle ei maksukykyistä kysyntää
- Raakapuun reaalihintana on laskenut keskimäärin 30 %
- Energian kokonaistuotanto metsistä (puusta) on lisääntynyt kaksinkertaiseksi, osa metsistä pelkästään energiakäytössä ainespuutuotannon ulkopuolella
- Suomen metsä- ja kitumaan alasta 10 % tiukasti suojeltua (nyt 7 %) ja 10 % rajoitetusti suojeltua (nyt 5 %); uusia suojelualueita kaukana tuotantolaitoksista sijaitsevilla seuduilla ympäri maata

Maaseudun muut toiminnot ja aluerakenne

1. Toimintatapa

- Globalisaation haasteet, vaatimukset ja kiristynyt kilpailu ajavat yrityksiä ja valtiota yhä ahtaammalle; keskittymiskehitys voimistunut selvästi sekä väestön, yritystoiminnan että julkisten palveluiden osalta
- Maaseudulle virtaa hoitoon "kilpailutalousterroksen" keskuksissa tehneitä, savuavia burn-outin uhreja ja maaseudulla syntyneitä "tavallisia" eläkeläisiä
- Julkiset peruspalvelut ohentuneet voimakkaasti maaseudulla, palvelut keskittyvät vauhdilla keskuksiin
- Valtiolla ei varaa rahoittaa laajaa peruspalveluverkkoa, koska kansainvälinen verokilpailu ankaraa länsimaissa - ei myöskään syrjäseutujen kunnilla
- Keskittyvä toiminta imee maaseudulta osaavaa työvoimaa keskuksiin, maaseutualueilla vinon ikärakenteen ja vanhusten palvelutarpeen vuoksi työvoimapolua monella toimialalla, mutta heikko maksukyky, koska ulkoistetut ja yksityiset hyvinvointipalvelut markkinahintaisia
- Kotimainen etätö ei enää yleisty, työmatkustelu suuntautuu voimakkaasti ulkomaille
- Teknologia: Tietoteknologian hyötykäyttö ja kehitys keskittyy keskuksiin, valtiollakaan ei varoja luoda ja ylläpitää hajautettuja ratkaisuja
- Ympäristö: Voimakas keskittymiskehitys lisää maaseudun virkistyskäyttöpaineita; maaseudun uusiutuvilla luonnonvaroilla vajaakysyntää
- Asukkaat: Syrjäseutujen tyhjentyminen ja keskittyminen jatkuu; uudet maalaiset melko iäkkäitä tai hoidon tarpeessa

2. Tavoitteiden painoarvo

- ++ kriisien torjuminen
- + työvoima
- 0 ympäristö, alueet
- "tähtäin": lyhyen aikavälin selviytyminen erilaisista asioista

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: ostovoiman keskittyminen keskuksiin kiihtyy
- Tuet: alue- ja maaseutupolitiikan tukemiseen varoja 1/4 nykyisestä, uuden palvelutoiminnan kehittäminen painottuu

4. Kehityksen tulos 2030

- Syrjäisen maaseudun väestö vähentynyt 60 % ja ydinmaaseudullakin 35 %; keskusten ja niiden lähiseutujen väestö on kasvanut 20 prosentilla
- Syrjäisen maaseudun väestöstä 55 % on yli 65-vuotiaita

- Etenkin hoiva-, metsä-, ja lomituspalveluissa osassa maaseutualueita ankara työvoimapula; vierastyövoimaa Venäjältä, Puolasta ja Georgiasta runsaasti näillä aloilla
- Yksityisiä vanhusten hoitokoteja, elämänhallintakeskuksia ja virkistyskeittäviä työelämässä uuvahaneiden tai elämässään "seinään juosseiden" kasvaneelle joukolle runsaasti ympäri maaseutua (käyttävät ulkomaista työvoimaa)
- Julkiset palvelut vetäytyneet keskuksiin: erikoissairaanhoidoa vain maakuntakeskuksessa, julkista perusterveydenhoitoa vain 3 pisteessä/maaseutumaakunta
- Maaseutukunnat ohentuneet lähinnä koordinoimaan yksityistä ja julkista, keskusten palvelutarjontaa; kaikki kehitys ohjautuu monipuolisista maakuntakeskuksista käsin
- Sekä keskusten että syrjäisen maaseudun ihmisten henkinen hyvinvointi ja sosiaaliset ongelmat suuria; sosiaalinen hyvinvointi keskusten ympäryseuduilla, joilla myös maaseudun perinteinen, pienimuotoinen elinkeinotoiminta voi hyvin lähimarkkinoiden ansiosta
- Kotimaan maaseutumatkailu on muuttunut vahvasti "hoivamatkailuksi"; erikoistuneet, harvalukuiset, vahvat keskuksat palvelevat kansainvälisiä yritysvieraita ja matkailijoita; ihmisten liikkuvuus on suurta, erityisesti kansainvälisesti
- Monipaikkaelämän yleistyminen jatkuu; maaseudun autiotiloja pidetään suvun piilopirtteinä, kesämökkejä siirtyy ulkomaalaisille
- Bioenergian käytön kasvu on tuonut jonkin verran uutta tulovirtaa
- Maaseudun pienimuotoisen elinkeinotoiminta kadonnut syrjäseuduilta
- Maaseudun väestöstä ulkomaalaisia suurempi osa kuin keskusten väestöstä

3. Ympäristötalous ottaa vallan

Maa- ja elintarviketalous

1. Toimintatapa

- Kannetaan vastuuta ympäristöstä:
 - * ei suuryksiköitä
 - * panostetaan ympäristötukeen
 - * alueellisesti hajautettu tuotanto
 - * maisemanhoitoa ja monimuotoisuutta
- Kuluttajille luomua, lähiruokaa, suoramyyntiä, alueellisia erikoistuotteita...
- Liitännäselinkeinoja ja maaseudun kehittämistä
- Kohti alppimaatalouden imagoa, maataloilla avoimet ovet
- Viljelijät alkavat kantaa vastuuta maaseudun toiminnoista julkisen vallan vetäytyessä: vanhusten hoivaa, tienpitoa, kuljetuksia...
- Teknologia: entinen pohja, uutta ympäristö- ja energiateknologiaa
- Ympäristö: maatalous on ensisijaisesti luonnonvarojen käyttäjä ja ylläpitäjä sekä maaseudun elinvoimaisuuden ydin, ympäristöhoito on samanarvoinen osa viljelijän toimintaa ja tulonmuodostusta kuin muut toiminnot
- Viljelijät: mahdollisimman moni voisi jatkaa, tulot monesta lähteestä
- Omavaraisuus: omavaraisuusajattelu vahvistuu ruuan ja energian osalta

2. Tavoitteiden painoarvo

++ tulot, alueet, ympäristö

0 tuotanto, rakenne

"tähtäin": yleinen hyväksyntä, ympäristön tila

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: lisää luomua, "vapaiden eläinten" tuotteita, lähiruokaa, suoramyyntiä, alueellisia erikoistuotteita, pienjalostusta, bioenergiaa pelloilta
- Tuet: kaikki maatalouden tuet irrotetaan tuotannosta, maataloille maksetaan ympäristöhoitopalkkioita sopimusperusteisesti (mahdollistaa ympäristönhoidon päätuotantosuuntana; "yleissitova" ympäristötuki poistuu), investointituet suunnataan toimintojen monipuolistamiseen ja "uusille maalaisille" sekä bioenergian, luomun yms. lisäämiseen ja eläinten hyvinvoinnin parantamiseen, maaseudun monipuolista kehittämistä

4. Kehityksen tulos 2030

- Maaseudulle syntynyt lisää pienjalostajia, bioenergian tuottajia, ympäristötiloja, kotipalveluyrittäjiä, maaseutumatkailutiloja, maatilamyymälöitä, osa-aikaviljelijöitä...
- Peltoalasta 20 % maisemanhoitokesantona, 20 % luomussa ja 20 % energiakasveilla
- Perinteinen elintarviketeollisuus menettänyt 40 % tuotannostaan, vienti vähäistä, tuonti kasvanut voimakkaasti peruselintarvikkeissa; hintatietoiset kuluttajat ostavat tuontituotteita
- Maatilayrittäjiksi melko runsaasti "uusia maalaisia", melko vähän nuoria
- Maatilojen tulokehitys melko heikko
- Investoinnit maatalouteen melko vähäisiä; maan hinta alhainen
- Maatalous-maaseutu-ympäristöpoliittinen tukipotti likimain entisellään
- Kuluttajista 20 % sitoutunut luomuun, 10 % käyttää lähiruokaa (koulut, laitokset), 10 % reilun kaupan tuotteita
- Maataloille perustettu paljon ympäristönsuojelukohteita
- EU ja WTO: Suomi mallimaa onnistuneesta ympäristönsuojelulähtöisestä maatalousreformista
- Suomi on korvannut 10 % tuontienergiastaan kotimaisen peltobioenergian lisäämisellä (liikenne, lämmitys, teollisuus), elintarvikkeiden kauppatase pahasti pakkasella

Metsätalous

1. Toimintatapa

- Kasvihuoneilmiö voimistuu nopeasti, uusiutumattoman energian hinta ja verot nousevat hyvin nopeasti
 - => metsien merkitys maapallon keuhkoina saa uudet mittasuhteet, metsien käyttöä aletaan ohjata sopimuksin YK:n puitteissa, kansainvälinen raakapuukauppa kielletään ympäristösyistä
 - => metsäpolitiikasta tulee osa ympäristöpolitiikkaa
 - => suomalainen monikäyttömalli ja metsälainsäädäntö (metsien tiukka hävityskielto ja monimuotoisuuden turvaaminen) muuttuu kansainväliseksi standardiksi, tosin nykyistä tiukemmassa muodossa
- Metsien puuntuotantotehtävä heikkenee, muut tehtävät korostuvat huomattavasti (energia, luonnonsuojelu, virkistys, luonnontuotteet, matkailu)
- Metsien omistuksen ja maaseutuasumisen eriytyminen pysähtynyt
- Omistajakunta kirjavaa, monenlaisia tavoitteita
- Omatoimisuus viriää uudelleen: erityisesti lämmityspuita tehdään ahkerasti
- Teknologia: Kehitys suuntautuu energiakäyttöön ja uusiin hoitomenetelmiin
- Ympäristö: metsäpolitiikassa huolehditaan ensisijaisesti metsävarojen säilymisestä ja metsien suojelusta ja vasta toissijaisesti teollisuuden raaka-ainehuollosta; talous- ja suojelumetsät vahvasti päällekkäisiä; uudentyyppinen sertifiointi käytössä (YK)
- Metsänomistajat: Omistus pohja muuttuu jonkin verran kohti perikuntia, yhteismetsiä ja kaupunkilaismetsänomistajia; uusia maalaismetsänomistajia ja energiayhtiöitä omistajina

2. Tavoitteiden painoarvo

++ ympäristö, alueet

+ tuotanto

"tähtäin": metsiä ei saa hävittää

3. Keinojen käyttö

- Markkinat: perinteinen metsäteollisuus heikkenee ja "ohentuu"; suomalaisen teollisuuden markkina-asema vakaa ja huomattavasti parantunut; kilpailukyky hyvä; uutta tuotantoteknologiaa ja uusia ympäristöystävällisiä tuotteita kehitetty runsaasti; energian myynti iso bisnes metsäteollisuudelle

- Tuet: metsätalouden tukea vain suojeluun ja energiakäytön edistämiseen

4. Kehityksen tulos 2030

- Metsillä kokonaan uusi merkitys ihmisten hyvinvoinnissa ja maailmankuvassa maailmanlaajuisen muutoksen myötä; metsätaloudella jälleen erityisasema myös suomalaisessa yhteiskunnassa erityisesti energialähteenä

- Metsien monikäyttö uusissa ulottuvuuksissa: puutavaraa, energiaa, luonnontuotteita, matkailua, virkistystä, monentyyppistä suojelua, erikoismateriaaleja ja -kemikaaleja (ksylitoli, sitosteroli/sitostanoli, lignaani ym.)

- Rakennuspuulle olisi vientikysyntää enemmän kuin kotimaista tarjontaa

- Suomen mekaanisen metsäteollisuuden tuotanto pienentynyt raaka-ainesyistä 20 %; paperin ja kartongin tuotanto nykytasolla

- Kotimainen mekaaninen teollisuus erikoistunut tuottamaan rakennus- ja huonekaluteollisuuden raaka-ainetta

- Suomalaisten yritysten laajentuminen uusille markkinoille kiihtynyt: käytössä oleva erityisosaaminen ympäristövaatimusten täyttämistä lisännyt kilpailukykyä (uusien yksiköiden tiukat lupaehdot ja paikallinen kestävä korjuujärjestelmä)

- Kuitupuuta tuotetaan kohtuullisen laajasti viljellyistä lyhytkiertometsistä (eucalyptus ym.)

- Kaikilla jalostuslaitoksilla samassa yhteydessä energialaitos; energian myynti erittäin merkittävä bisnes päätuotannon rinnalla

- Raakapuun tuonti Venäjältä loppunut kokonaan uusien säädösten vuoksi

- Hoitoa ja korjuuta koneistettu jonkin verran; korjuussa ja kaupassa luovuttu jaosta tukkiin ja kuituun, mikä mahdollistanut teollisia tarpeita vastaavan korjuun

- Raakapuun reaalihinta on kohonnut keskimäärin 20 %

- Energian kokonaistuotanto metsistä (puusta) on lisääntynyt kolminkertaiseksi

- Suomen metsä- ja kitumaan alasta 10 % tiukasti suojeltua (nyt 7 %) ja 40 % rajoitetusti suojeltua (nyt 5 %); suojelualueita koko maassa

Maaseudun muut toiminnot ja aluerakenne

1. Toimintatapa

- Keskittymiskehitys vaimenee, joillakin alueilla pysähtyy, joillakin kääntyy

- Maaseudulle uusi rooli uusiutuvien luonnonvarojen virran ja omavaraisuuden takaajana: ehtymätön bioenergiavirta, turvallinen ruoka luonnontuotteineen, luonnonmukainen asuminen ja puurakentaminen, luonnon tuottamat ja siihen liittyvät hyvinvointipalvelut, työympäristö

- Maaseudulle uusia markkinaehtoisia tulovirtoja; maaseudun julkisille palveluille uusia maksajia

- Maaseudun arvo asuinpaikkana kasvaa, myös lapsiperheille

- Teknologia: Uusi teknologia ratkoo sijaintiongelmia tehokkaasti

- Ympäristö: Asuinympäristö luontoarvoineen ja uusiutuvat luonnonvarat ovat maaseudulle keskeisimmät tuotannontekijät
- Asukkaat: Maalle muuttanut runsaasti kaikenikäistä väestöä

2. *Tavoitteiden painoarvo*

- ++ alueet, ympäristö
- + tuotanto
- "tähtäin": turvallinen elämä

3. *Keinojen käyttö*

- Markkinat: uusia markkinoita ja -kanavia syntyy
- Tuet: alue- ja maaseutupolitiikan periaatteet likimain entiset; ympäristö, asuminen ja uuden teknologian hyödyntäminen painottuvat

4. *Kehityksen tulos 2030*

- Syrjäisen maaseudun väestö vähentynyt 15 % ja ydinmaaseudulla 5 %; keskusten ja niiden lähiseutujen väestö on kasvanut 5 prosentilla
- Syrjäisen maaseudun väestöstä 35 % on yli 65-vuotiaita
- Maaseutumatkailu lisääntynyt voimakkaasti; asiakaskunnassa runsaasti vanhuksia ja luontomatkailijoita
- Maaseudulle syntynyt runsaasti etätyöyhdyskuntia
- Bioenergian käytön kasvu on tuonut merkittävästi uutta tulovirtaa
- Maaseudun pienimuotoinen elinkeinotoiminta laajentunut ja monimuotoistunut; maahan on perustettu "maaseutu-Valio" eli valtakunnallinen maaseututuotetukku, joka keräilee tuotteet koko maasta kotimaan markkinoita ja vientiä varten; osa maaseutuyrityksistä kasvanut melko suuriksi yrityksiksi (käsityöt, erikoiselintarvikkeet, luonnontuotejalosteet)
- Ympäristöuhkien tiedostaminen, maaseudun turvallisuus ja uusiutuvien luonnonvarojen markkinaehtoisen kysynnän voimakas kasvu on parantanut maaseudun imagoa ja asemaa
- Maaseutu on moniarvoistunut ja henkinen ilmapiiri väljentyneet voimakkaan kahdensuuntaisen muuttoliikkeen ansiosta